

Börtönügyi Szemle

2008. 3. szám

A Magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet
szakmai és tudományos folyóirata

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévente ★ Huszonhetedik évfolyam 3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. KÖKÉNYESI ANTAL

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR

CSÓTI ANDRÁS

DR. HUSZÁR LÁSZLÓ

DR. KABÓDI CSABA

DR. LÖRINCZ JÓZSEF

DR. MEZEY BARNA

DR. NAGY FERENC

DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

DR. PALLO JÓZSEF

Felelős szerkesztő:

DEÁK FERENC ISTVÁN

Nyomdai előkészítés:

Pintér Bt.

A nyomdai munkálatokat
a Duna-Mix Nyomda végzi.

Felelős vezető:

KÖVÁRI ZOLTÁN

ISSN 1417-4758

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

Telefon/fax: 332-4778

SZÁMUNK SZERZŐI

Bacsóné Pelcz Mária bv. főhadnagy, a tököli Fiatalokorúak Bv. Intézete utógondozó nevelője; **dr. Czenczer Orsolya** PhD, főiskolai adjunktus, RTF Bv. Tanszék; **Deák Ferenc István** ny. bv. alezredes, a Börtönügyi Szemle felelős szerkesztője; **dr. Hautzinger Zoltán** egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Büntető Eljárásjogi és Kriminálisztikai Tanszék; **dr. Jancsák Ramóna** ügyészégi fogalmazó, Tatabányai Városi Ügyészség; **Kassai Attila** ny. bv. főhadnagy; **dr. Király Klára**, ügyvédjelölt, Dr. Nagy Magdolna Ügyvédi Iroda; **Kovács Krisztina Emma** bv. őrnagy, a BVOP Jogi és Titkársági Főosztályának kiemelt főreferense; **dr. László Zsuzsanna** doktorandusz hallgató, Szegedi Tudományegyetem ÁJK, Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék; **Pap Attila** bv. törzsőrmester; a Fővárosi Bv. Intézet biztonsági felügyelője; **Pintér Tibor** pártfogó felügyelő, Csongrád Megyei Igazságügyi Hivatal; **Surányiné Temesi Mária** bv. alezredes, adatvédelmi felelős, titokvédelmi felügyelő, BVOP Jogi és Titkársági Főosztály; **Szitka Szabolcs** bv. alezredes, a szirmabesenyői Fiatalokorúak Bv. Intézete igazgatója.

A fotókat **Apró Andrea** készítette.

Szerkesztőségünk olyan dolgozatokat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot, a fogvatartás, a fogvatartotti népszerűség sajátosságait, problematikáját, a tudományos közvélemény által elfogadott tudománysszakok (kriminológia, szociológia, pszichológia, pszichológia, vezetéselmélet, pedagógia, műszaki tudományok stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetért és tartalmáért a szerző vállalja a felelősséget. A kéziratokat éppen

Közlési feltételek

ezért kérjük írják alá, tüntessék fel munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és – ha van – tudományos fokozatukat is. Ezen kívül a tanulmányokat számítógépes adathordozón is szíveskedjenek megküldeni. **Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot – a szerzővel egyeztetve – a kéziratok stílizálására!** Olyan kéziratokat, melyeket nem rendeltünk meg, illetve a szaklektorok nem tartottak közlésre alkalmasnak, nem küldünk vissza, és nem örvünk meg!

Czenczer Orsolya

Az oktatás mint reszocializációs eszköz a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteiben

„A dolog természetéből következik, hogy a büntetés kiszabásánál megfogalmazott célban az a szándék munkál, hogy az elkövetőt, illetve a társadalom tagjait érzelmeiken keresztül megragadva visszatartsa a bűnisméltéstől... minden büntetőjog célja ebben áll: ne ismétljenek, ne kövessenek el több bünt.”¹ Az viszont, hogy eme nemes célt, milyen eszközökkel lehet a XXI. század elején megvalósítani, kétségkívül az egyik legmegválaszolatlanabb kérdése az büntetés-végrehajtásnak. Jelen tanulmány az egyik potenciális megoldás, az oktatás szerepével foglalkozik.

Alapvető problémák és elvárások

A nevelés – mint a társadalomba való visszahelyezés és a bűnisméltés esélye csökkentésének eszköze – tudatos, tervszerű tevékenység, amelynek általános célján túl feladata, hogy egyénileg alakítsa helyes irányba a személyiség antiszociális irányultságát, megváltoztassa a magatartás hibás motivációját, indítékrendszerét. „A társadalomnak igen fontos érdeke fűződik ahhoz, hogy a jövő nemzedéke hazáját szerető, munkát becsülő, egészséges, művelt állampolgárokból álljon” – írja Vókó György.² Az idealisztikusnak hangzó elvárás még inkább mosolyt csal az arcokra, ha az bűnelkövető fiatalokkal kapcsolatban kerül említésre. Pedig ha valahol szükség van a derűlátásra és bizakodásra, az éppen az ő esetükben lép fel különös jelentőséggel.

A fiatalkorúak szabadságvesztés-büntetésének végrehajtásával kapcsolatos kérdések megoldása jelentősen átalakult az utóbbi évtizedekben. Nyilvánvaló, hogy a fiatalkorúaknak a felnőtt korúakétól eltérő büntetőjogi megítélését és büntetés-végrehajtási kezelését életkori sajátosságaik teszik szükségessé. E körben számos elvárás fogalmazódott meg mind hazai, mind nemzetközi téren. Az, hogy mindezeket az elvárásokat milyen intézményesített rendszerben érhetjük el, illetve, hogy e rendszer keretén belül milyen eszközök, módszerek, jogok és kötelezettségek szükségesek az elvárások teljesítésére, képezi igazából a legnagyobb szakmai kihívásokat.

-
- 1 Jagemann, L. von: *Criminallexikon. Nach den neuesten Stande der Gesetzgebung in Deutschland*. Erlangen, 1854, 14. old. (Idézi: Mezey Barna: *A nevelés és a javítás gondolatának megjelenése a börtönügy történetében*. *Börtönügyi Szemle*, 2007. 3. szám, 13. old.)
  - 2 *A büntetés-végrehajtási jog magyarázata*. (Szerk. Vókó György.) HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2001, 244. old.

A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a fiatalkorúak büntetési rendszerének elsősorban a szabadságvesztés-büntetéssel nem járó jogkövetkezmények lehetőségeit kell nyújtania, hiszen az alternatív büntetések megteremtik a fiatalkorú bűnelkövetők önkéntességének és együttműködésének a végrehajtás során nehezen nélkülözhető alapjait. Egyúttal viszont lehetőséget teremtenek, hogy a bűnelkövetéshez vezető környezeti, életviteli okok, személyiségi hibák, oktatási, szakképzési hiányosságok csökkenjenek; netán gyógyításra, kezelésre, az áldozat és a közösség kártalanítására kerüljön sor. Ugyanakkor nem tekinthetünk el attól a ténytől, hogy börtöneink tele vannak, és a fogvatartottak között nem kevés a fiatalkorú.

A fiatalkorúakkal kapcsolatos megközelítésből adódóan a velük szemben alkalmazandó szankció kapcsán a törvény speciális alaptételként jelöli meg, hogy annak elsősorban nem a megtorlás vagy a generális prevenció a célja, hanem az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjék, és a társadalom hasznos tagjává váljék. Ebből az elvi tételből az is kiderül, hogy a speciális prevenció alapvető eszköze – a fiatalkorúak vonatkozásában – a nevelés. Az elítéltek nevelésének legfontosabb mozzanata az érintettek célszerű foglalkoztatásának, a rendelkezésre álló idő konstruktív eltöltésének megszervezése abból a célból, hogy az elősegítse az elítéltek szellemi és fizikai erejének fenntartását, valamint olyan alap- és szakműveltség megszerzését, amelynek révén növekszik az esélyük a szabadulás utáni visszailleszkedésre. Mindezeknek az elvárásoknak az eszközöként jelenik meg – többek között – az oktatás.

Az elmúlt évek folyamán számos szakember feltette már a börtönneveléssel kapcsolatos paradox kérdéseket: kompenzálhatja-e egy büntetés-végrehajtási intézet környezete a korábbi hiányokat? Kifejleszthet-e olyan tulajdonságokat, amelyek nélkül lényegében elképzelhetetlen a társadalom által elfogadható életmód? Elláthatja-e ezeket a szociális feladatokat a büntetés-végrehajtás, azaz rendelkezik-e a büntetés-végrehajtás szocializációs eszközökkel? Vannak-e egyáltalán speciális rabnevelési módszerek?

Egyértelmű, hogy a fogva tartott neveltek egészen különleges élethelyzetben vannak. Személyiségük, jelenlétük, aktivitásuk az átlagos pedagógiai helyzetekhez képest rendhagyó. A fogvatartottak helyzete azért is speciális, mivel életük a rács mögött egymásra épülő követelmények láncolatából áll, mindent utasításra végeznek, minden tevékenységre felszólítják őket; nemcsak azzal kapcsolatosan fogalmaz meg az intézet elvárásokat, hogy mit cselekedjenek, hanem azt is megmondja, hogy hogyan tegyék.

A nemzetközi tendenciákkal egybeesően Magyarországon is a büntetőintézeti nevelési hatásrendszer középpontjába az elmaradt vagy hiányos szocializáció pótlására irányuló általános- és szakműveltséget nyújtó képzés fejlesztése került. Az elítéltek nevelésének kiemelt területe a célszerű foglalkoztatásuk, valamint a rendelkezésükre álló idő pozitív és konstruktív eltöltésének megszervezése. Ezen belül olyan oktatási keretek kialakítása vált célszerűvé, amelyek az értelmi funkciókon túl lehetővé teszik az elmaradt készségek és képességek fejlesztését, azaz az

úgynevezett kézség-tárgyaknak az oktatásba való bevitelét. A fogvatartottak iskolai végzettsége mindenhol a világon alacsonyabb a társadalmi átlagnál. Ez azt jelzi, hogy a bűnelkövetők többségénél a szocializációs folyamatokban zavar keletkezett. Kézenfekvőnek tűnik tehát, hogy a szabadságvesztés-büntetés ideje alatt a büntetés-végrehajtási intézetek pótolják ezeket a hiányosságokat, és ezáltal potenciálisan csökkentik a visszaesés lehetőségét. A nemzetközi ajánlások szerint azonban nem lehet a fogvatartottakra ráerőszakolni az oktatás, művelődés elemét; ellenkezőleg: tiszteletben kell tartani és biztosítani kell számukra a szabad választás lehetőségét.

Nem kérdéses az sem, hogy a fiatalkorúak büntetőjogi rendszerének keretén belüli oktatási programok kidolgozása megköveteli az oktatási szakemberek bevonását. Az oktatási eszközök használata a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében ugyanannyira tekinthető igazságszolgáltatási kérdésnek, mint jóléti kérdésnek. Mint alábbiakban majd részletesen kifejtésre kerül: a büntetőjogi szankciók és az oktatás-támogatás, amiben ezek a fiatalok részesülnek, tulajdonképpen az érem két oldalát képezik, melyeknek közös pontja a fiatalok reintegrálása a társadalomba. Az oktatásnak átható szerepe van a fiatalkorú bűnelkövetők reszocializálására és a társadalomba való visszaillesztésére irányuló erőfeszítésekben. A reintegrációs próbálkozásokat azon óvatos feltételezés kíséri, miszerint a fiatalkorúakat vissza lehet vezetni egy normális, bűncselekménytől mentes élethez, amennyiben a feltételek biztosítottak. Ezek a feltételek sok tényezőt foglalnak magukban: kezdve egy egészséges társadalmi–gazdasági környezettől, a fiatal pszichológiai ellátásán keresztül, egészen az oktató és szakmai eszközök biztosításáig, amelyek segítségével új, tisztességes életet kezdhet. A fő üzenet az lehetne, hogy bár a társadalom nem fogadja el a bűnös magatartást, a fiatalkorúnak megvan a lehetősége, hogy tanuljon, felelősséget vállaljon tetteiért és visszailleszkedjen a társadalomba. Attól a pillanattól kezdve, amikor a fiatal szembekerül a törvénnyel, egészen a szabadon bocsátás napjáig vagy akár azt követően is, ezt az üzenetet kell továbbítani.

Míg a közoktatás a diákokat teljesítményük alapján különbözteti meg, addig a „speciális” oktatásnak az a szándéka, hogy a veszélyben levő vagy a törvénnyel konfliktusban álló fiatalok részére különleges segítséget nyújtson. Ahhoz, hogy ilyen oktatást lehessen nyújtani, elengedhetetlen a fiatalok szükségleteinek és helyzetének ismerete, valamint a fejlődési célok felállítása. Az elvárt és a teljesíthető célok között azonban lényeges különbség van. A büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatásnak alapvetően olyan célokat kellene érvényre juttatnia, mint a felzárkóztatás; az ismeretszerzés (a magasabb iskolai végzettség és a nagyobb tudás megszerzése); az tehetséggondozás (a pályaválasztás, a továbbtanulás lehetőségeinek és az ezekhez szükséges képességek feltárása – mint intézeti feladat); valamint a „többletképzés” lehetőségének megteremtése, például a nyelvoktatás és a számítástechnika terén. Mindezek a célok egy irányba hatnak: a fiatal munkaerő-piaci esélyeinek növelése az oktatás révén, s azáltal, hogy nemcsak az oktatásban és a szakképzésben vesz részt, hanem képessé is válik a munkára minden értelemben.

Jogszabályi realitás

A hatályos joganyag szerint Magyarországon az állampolgárookra vonatkozó tankötelezettség a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény (továbbiakban: Kt.) 6.§ (3) bekezdése szerint a 18. életév betöltéséig terjed. A sajátos nevelési igényű tanuló tankötelezettsége meghosszabbítható legfeljebb annak a tanévnek a végéig, amelyben a 20. életévét betölti. Ezen törvény rendelkezései vonatkoznak a fogva tartott fiatalokorra is. A 18. életév betöltéséig tartó tankötelezettség az 1998/99-es tanévben elkezdett iskolai képzésben résztvevő fiatalokra érvényes. Azokról, akik tanulmányaikat korábban kezdték meg a Kt. 129. § (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik: „Annak a gyermeknek, aki tanulmányait az általános iskola első évfolyamán az 1997/98. tanévben, illetve azt megelőzően kezdte meg, tankötelezettsége annak a tanévnek a végéig tart, amelyben a tizenhatodik életévét betölti. A sajátos nevelési igényű tanuló tankötelezettsége meghosszabbítható legfeljebb annak a tanévnek a végéig, amelyben a tizennyolcadik életévét betölti.” Akik ezután az időpont után kezdték meg tanulmányaikat, már a 18 éves korig tartó tankötelezettség szabálya [6.§ (3) bek.] alá tartoznak, ami azt jelenti, hogy ha egy fiatal – gyermekként – a 6. életévében kezdte el általános iskolai tanulmányait az 1998/99-es tanévben, akkor 2008-ban már a 18 évig tartó tankötelezettség hatálya alá esik. Ebből kifolyólag a jelenleg fogva tartott fiatalokorra jelentős hányadának kötelező iskolai tanulmányokat folytatnia egészen 18 éves koráig. Ez azért lényeges, mert a büntetés-végrehajtási intézetekben a fiatalok nagy része egy-két osztályt végzett el.

Ez az új rendszer bár az alapokon nem változtat, mégis egy lényegesen kiterjedtebb oktatási feladatkört feltételez az intézetek munkájában, hiszen a hatályos szabályozás szerint a büntetés-végrehajtás fontos nevelési feladata a hiányzó általános iskolai végzettség pótlása. Ezt segíti elő az a szabály, amely szerint „Az általános iskolai, illetve az első szakmai végzettséget adó iskolarendszerű képzésben résztvevő fiatalokorra a végzettség megszerzéséhez szükséges képzési idő alatt munkavégzési kötelezettség, és a tartására fordított költségekhez való hozzájárulás nem terheli.” Az oktatásra és a képzésre a jogalkotó mellett a szakma is próbált reagálni: a 0116/1998. (IK. Bv. Mell. 2.) OP. intézkedés is tartalmaz előírást az intézetek számára. Eszerint az iskolarendszerű oktatásra–képzésre kijelölt intézetben a parancsnok határozza meg az indítandó tanulócsoportok számát, összetételét.

Az elítélteket a büntetés-végrehajtáson belüli oktatási és képzési lehetőségekről folyamatosan tájékoztatni szükséges, ismertetni kell az ezzel kapcsolatos jogait, kötelezettségeiket. A büntetés-végrehajtási intézetben ki kell jelölni azt a személyt, aki szervezi, koordinálja az oktatási–képzési tevékenységet. A kijelölt személy feladatai közé tartozik, hogy előkészíti, szervezi a beiskolázást és a szakképzést; kapcsolatot tart az oktatást végző szervezettel, intézménnyel és az oktatásban résztvevő személyekkel; megszervezi a korrepetálásokat, igény szerint a tanulószobai foglalkozásokat, az egyéni tanulást; előkészíti a vizsgákat; valamint előkészíti az éves jelentéseket, az oktatás–képzési terveket.

A fiatalok érdeklődését a tanulmányok végzésében, szakmai képzésükben a 90-es évek közepétől ösztöndíjkeret is segíti – abban az esetben, ha az elítélt a munkavégzés helyett tanulmányokat folytat. Az alapfokú oktatásban, a szakképzésben vagy továbbképzésben részt vevő elítéltet – ha nem állították munkába – a képzés ideje alatt az alaplunkadíj egyharmadának megfelelő pénzbeli térítés illeti meg. A tanulmányok után járó pénzbeli térítésből hozzájárulás nem vonható le. Ennek ellenére figyelembe kell venni azt is, hogy az elítéltek oktatása nem öncél, nem jótékonykodás, nem szamaritánus cselekedet. Ennek következtében az oktatás minőségét, eredményességét, hatékonyságát leginkább a szabadulás utáni életpálya, az újabb bűncselekmények elkövetése, illetve a büntetlen életmód alapján lehet megítélni.

Az alapfokú iskolai végzettség megszerzését különösen ösztönözni és támogatni kell. Az alapfokú oktatásban résztvevők tanszereit, tankönyveit és az oktatás egyéb költségeit a büntetés-végrehajtás kötelezően biztosítja, az egyéb oktatási formákban résztvevők számára a költségek csupán biztosíthatók. Az általános iskolai, a középiskolai és a szakiskolai oktatásban résztvevőket a vizsgákra, beszámolókra való felkészüléshez tanévenként a munkavégzés alól legalább 5 munkanapra fel kell menteni. A tanulmányokat folytató részére az oktatási napokon – az oktatási időt nem számítva – egy óra munkaidő-kedvezmény jár. A szabadság számításánál munkanapként figyelembe kell venni az alap- és középfokú, valamint a szakmunkás iskolarendszerű képzésben, továbbá a szakképzésben részt vevő fogvatartottaknak az elméleti oktatáson, illetve a vizsgára való felkészüléshez biztosított idő miatt a munkahelytől távol töltött idejét. Az oktatási intézmény a fogva tartásra való utalás nélkül állítja ki az iskolai végzettséget, szakképzettséget vagy egyéb képzettséget igazoló bizonyítványt, oklevelet.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája rövid-, közép- és hosszú távú céljainak végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról szóló 1009/2004. (II. 26.) kormányhatározat alapján a büntetés-végrehajtási intézetekben levők társadalmi integrációjának elősegítése érdekében a szabadságvesztés tartama alatt meg kell szervezni az oktatási, a szakképző, az OKJ-s képesítést adó, köztük az informatikai szakirányú képzési programokat és a kapcsolódó felnőttképzési szolgáltatásokat.

A büntetés-végrehajtási intézetekben lehetőség van ugyanakkor magántanulóként is részt venni az oktatásban, amennyiben a hagyományos oktatás megszervezése nehézségbe ütközne, vagy a fogvatartotti részvétel az ilyen jellegű képzésekben az intézet szempontjai szerint előnytelen (illetve abban az esetben, ha a fogvatartott felsőfokú tanulmányokat folytat).

A fiatalok oktatása a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben

A fiataloknál az iskolai oktatásban való részvételnek lényegesen fontosabb szerepe van, mint felnőtt társaik esetében. A fiatal fogvatartottak átlagosan gyengén

fejlett személyiséggel, alacsony neveltségi szinttel, sérült szocializációs folyamattal kerülnek be az intézetbe. A kinti életben általában sem a lehetőségük (családi környezet, mintahiány), sem a motivációjuk nem volt meg arra, hogy komolyan vegyék az iskolai oktatást és tanulást. Egyértelműen érzékelhető ezen gyerekek esetében az iskolai szocializáció hiánya és ennek mély hatása a személyiségük fejlődésére. A legtöbb fiatal nemcsak a tanulási folyamatokból esett ki, de az iskolai szocializáció fontos részét képező közösségi tevékenységeken (osztálykirándulás, múzeumlátogatás, színház, vetélkedők stb.) sem vett részt. A gyerekek motiválatlanok, a tanuláshoz általában nem kapnak szülői segítséget, így az kudarcokkal, negatív élményekkel teli, fölösleges és unalmas tevékenységnek tűnik a számukra.

A büntetés-végrehajtási intézetek oktatás-képzési programjaiban részvevő fiatalok fogvatartottak nagy részére jellemző, hogy gyakran egy, esetenként több éves kihagyás után kerülnek az iskolapadba. Tudásuk lényegesen eltér a bizonyítványukban dokumentált évfolyam minimum-követelményeitől. Iskolai kudarcok sorozatát élték át, és ezáltal a tanulás iránti motiváltságuk alacsony. Sorozatos évfolyamismétlők, rendszertelen iskolába járók. Az iskolai előmenetelük pozitív irányba történő változtatása, a magasabb iskolai végzettség megszerzése nem szerepel a céljaik között. Szinte egész iskolai karrierjüket túlkorosként élték meg.

Egyre nagyobb számban vannak jelen a fiatalok büntetés-végrehajtási intézeteiben a speciális módszerekkel oktató nevelő-iskolák volt tanulói, magántanulói. Az adatok azt igazolják, hogy az intézetekbe kerülő fiatalok bünelkövetők jelentős hányada magántanuló volt, illetve hogy csak egy-két osztályról van bizonyítványuk. Az az oktatás tartalmát meghatározó tény, hogy a tanulók tudásszintje nincs összhangban a megszerzett bizonyítvánnyal, esetükben fokozottan érvényes. Ennek következtében az iskolai szocializáció hiánya, a magántanulói státusz, a túlkorosság következményei, hogy a fiatalok tudásszintje sem a megszerzett végzettséggel, sem életkorukkal nincs összhangban folyamatosan rombolja az iskolai oktatás szükségességének képét és elfogadását.

Ezen jellemzők egyértelműen mutatják, hogy a börtönbe bekerülő fiatalok kudarcélményekkel terhelt, motiválatlanul kezdik meg intézetbeli tanulmányaikat. A fiatalok legfőbbjének előéletében megtalálható a nevelésre képtelen családmódelel, a társadalomból kirekesztettség megélése és ennek hatására a teljes elfordulás a társadalom normáitól, a közösségi normáktól, az iskolától. Ezért nagyon nehéz dolguk van a nevelőknek, tanároknak abban, hogy felmérjék a valós szintet (mivel a hozott bizonyítvány sokszor még orientációs támpontnak is kevés), valamint hogy segítsenek visszatalálni a túlkoros fiataloknak az iskolapadba úgy, hogy az eredményes és sikeres legyen. Kulcskérdés tehát, hogy sikerül-e meggyőzni a fiatal tanulókat, az ismeretszerzés, az iskolai végzettség megszerzésének fontosságáról, hogy együttműködő lesz-e az oktatás folyamatában, vagy passzív szemlélő.

Az iskolai oktatás a négy – kifejezetten a fiatalok részére fenntartott – intézetben (Tököl, Kecskemét, Szirmabesenyő és Pécs) a Nemzeti Alaptanterv szerinti tantárgyakat foglalja magába. Bár első látásra is megállapítható: lényeges szempont

kellene, hogy legyen ezen „diákok” részére olyan kiemelt tantárgyak és készség-tárgyak tanítása, amelyek feltétlenül szükségesek a reszocializációjuk sikeres megvalósulásához – ennek ellenére az intézetek iskoláiban az oktatás a kinti oktatási modell szerint zajlik.

Az intézetek oktatási rendszereit vizsgálva az is egyértelmű, hogy az oktatás–képzés sarkalatos pontja a hazai börtönügynek. Az oktatási programok, célok az elmúlt években jelentősen átalakultak, ez a börtönökben folyó tanításra is igaz. A kinti, civil életben elterjedt képzési formák, szakmák, munkalehetőségek „betörtek” a börtönökbe is, az intézetek pedig nyitottá váltak az új lehetőségekre. Gondolok itt elsősorban az idegen nyelvű képzésekre és az informatikai (számítástechnikai) kabinetek átadására, melyek által a fogvatartottak elsajátíthatnak egy nyelvet, illetve megismerhetik a számítógépes munkát, az interneten való eligazodást, a szövegszerkesztést. Bár elvárás lenne és több intézet meg is próbálkozott vele, az idegen nyelvű képzés szinte azonnal megbukott. Az intézetek szerint a fiatalok döntő többségének a magyar nyelv írás–olvasásával is komoly nehézségei vannak. Ami a számítógép-kezelési programokat illeti, meg kell jegyezni, hogy biztonsági okokból egyetlen intézet sem engedélyezte az internet használatához való korlátlan és felügyelet nélküli hozzáférést. A mai világban a számítógép, internet adta lehetőségek és érdekességek – kétség nem fér hozzá – vonzanák a fiatalok figyelmét, hiszen azt tapasztalhatjuk, hogy a számítógépes játékok hihetetlen népszerűségnek örvendenek a fiatal fogvatartottak körében. Véleményem szerint egy esetleges limitált hozzáféréstű internet-kapcsolat (intranet) biztosítása mellett lényegesen nagyobb lenne az érdeklődés a számítógép-kezelési programok iránt. A fiatalok a felkínált informatikai képzést nem találták elég érdekesnek, nem tudta őket kellő ideig lekötni a szövegszerkesztés sem. Az intézetek általában az „írjatok a szüleiteknek egy levelet számítógépen” típusú kezdeményezéssel próbálták beindítani az érdeklődést, de a sorozatos helyesírási hibák (aláhúzta pirossal a számítógép) vagy a gépelési és technikai nehézségek a legtöbb fogvatartottból idegességet, dühöt és elfordulást váltottak ki.

Egy másik igen fontos tény, hogy a fiatalkorúaknál az ítéletek lényegesen rövidebb idejű szabadságvesztés-büntetést tartalmaznak egyes esetekben, mint amennyi időre a hagyományos iskolai oktatási rendszer épülni tudna. Az intézetek az oktatás és a szakképzés hatékony kiterjesztésének, illetve célszerű javításának akadályát elsősorban a rövid tartamú és általában az egyre rövidülő fogva tartásnak tulajdonítják. A megoldást természetesen nem az ítéletek hosszabbításában, hanem a büntetési tartamhoz igazodó speciális oktatási- és szakképzési programok rendszerének kidolgozásában látják a szakemberek. Hasonlóan az előzetes letartóztatásban lévő és a nagyon rövid tartamú szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak esetéhez a finanszírozási rendszer nem teszi lehetővé azoknak a fogvatartottaknak az oktatását, akik szabadulásának időpontja nem egy teljes és sikeres iskolai év befejezéséhez mérhető. Ennek nem kellene így lennie: Hollandiában például a fiatalkorú oktatását a börtönbe történő befogadását követő második héten elkezdik, függetlenül státu-

szától vagy az ítélet hosszától. Az intézet felveszi a kapcsolatot a fiatal régi iskolájával, információkat szereznek a tudásszintjéről, és a lehető legrövidebb időn belül onnan folytatják az oktatást, ahol abbamaradt, függetlenül attól, hogy az illető be tud-e fejezni egy teljes iskolai évet, vagy sem. A szabadulás után pedig így könnyűszerrel visszatérhet az iskolába. Ennek elsősorban az a szerepe, hogy lekössék a fiatal szabadidejét és lehetőséget biztosítsanak az önképzésre. Magyarországon azonban eredményorientált oktatás folyik, ami azt jelenti, hogy csakis azt az évet ismerik el, amelyet teljesen és sikeresen befejezett a fogvatartott, illetve erről számára bizonyítvány állítható ki. Azaz – hasonlóan a közoktatási rendszerhez (lásd az iskolai végzettséget igazoló bizonyítvány nem felel meg a tudásszintnek) – az intézeti rendszer sem arra törekszik elsősorban, hogy érdemi tudást adjon át, hanem arra, hogy az elvégzett iskolai évet bizonyítvány ismerje el. Ez viszont – mint a közoktatás esetében – nem mindig fedi a reális tudást és az iskolai szintet. Így a fiatalok folyamatos lemaradásban (és csapdában) van, annak ellenére, hogy esetlegesen minden végzettsége meglenne ahhoz hivatalosan, hogy sikeresen integrálódjon a társadalomba.

Lehetséges alternatívák

A fogvatartottakat a szabadságvesztés-büntetés tartama alatt, a befogadástól a szabadulásig olyan hatások érik, amelyek a nevelés eredményessége szempontjából lehetnek kedvezőek, közömbösek vagy károsak. Sajnos be kell vallanunk, hogy a fiatalok fogvatartotti populáció nagyrészt hátrányos helyzetű, antiszociális viselkedésű, súlyos alkalmazkodási és magatartási zavarokat, pszichés tüneteket produkáló, személyiségük fejlődésében károsodott, érzelmileg labilis fiatalokból áll. Ennek ellenére a jogszabályok alapvetően mentálisan egészséges fogvatartottakat feltételeznek. Távol álljon tőlem, hogy általánosítva mindegyik fiatalokúra ráilleszsem a mentálisan sérült jelzőt; azonban az intézetek szakemberei megerősítenek abban, hogy a fiatalok sokszor súlyos lelki- és személyiségkárosodásban szenvednek, valamint speciális figyelem szükségeltetik a megsegítésükre. Akkor, amikor speciális nevelési programokat (agressziókezelés, életvezetés, drog-prevenció, magatartásszabályozás, önismeret, önkontroll stb.) szervezhet a büntetés-végrehajtási intézet, és ezek létjogosultságát mind a jogalkotó, mind pedig a gyakorlati szakemberek elismerik, sőt szükségesnek tartják; miért ne lehetne hasonló speciális iskolai képzésben is részesíteni a fiatalokat?

A közoktatásról szóló törvény, valamint a szabadságvesztés-büntetés alatti oktatásra vonatkozó jogszabályok adta lehetőségek összehasonlítása kapcsán, illetve az intézetek részéről érkező tapasztalatok megvizsgálása után arra a következtetésre juthatunk, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek iskolai oktatásában résztvevő fiatalok fogvatartottak a Kt. szerinti sajátos nevelési igényű tanulóknak is minősülhetnének. Ha tényszerűen követjük a törvény rendelkezéseit, nyilvánvalóvá válik, hogy a szabadságukban korlátozott fiatalok oktatási rendszerébe könnyen beilleszthető lenne a sajátos nevelési igényű érvényesítése. Ugyanis a törvény szerint

„Sajátos nevelési igényű tanuló az, aki: testi, érzékszervi, értelmi, beszéd fogyatékos, autista, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, azaz beszéd- és enyhe értelmi fogyatéka, pszichés fejlődési zavara miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan akadályozott, továbbá beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek.” A fogva tartott fiatalok ezen jellemzők közül – bár a törvény szerint egy is elég lenne – több kategóriába is beletartozhatnak.

Ugyanakkor a Kt. 120. § (1) bekezdése szerint: „a sajátos nevelési igényű tanuló, illetve a beilleszkedési, tanulási nehézséggel, magatartási rendellenességgel küzdő tanuló, szakértői vélemény alapján tanulmányait magántanulónként folytathatja.” Jelen pillanatban a négy intézet közül kettő a fogvatartottak részére magántanulói jogviszony alapján biztosítja az iskolai oktatást, annak ellenére, hogy nem ezen a jogszabályhelyen alapszik a magántanulói rendszer működtetése, hanem a jogszabály által minimálisan meghatározott osztálylétszám el nem érése miatt. A törvény minimum 15 – maximum 26/30/35 főben – állapítja meg az összevont osztályok indításának létszámbeli korlátait. Erre hivatkozza a kisebb intézetek lehetetlen helyzetbe kerülnek, és nem tudnak megfelelő létszámú osztályokat összeállítani ahhoz, hogy iskolarendszerű oktatásban részesítsék a fiatalokat. Azonban a törvény két olyan engedményt is ad, amelyek együttes alkalmazása lehetővé tenné ezen kis intézetek számára az iskolarendszerű mindennapos oktatás működtetését. Az egyik szabály, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók „függetlenül attól, hogy a gyermek, tanuló a többi gyermekkel együtt vagy külön vesz részt iskolai nevelésben és oktatásban, (...) az iskolai osztály létszámának számításánál kettő, a testi, érzékszervi és a középsúlyos értelmi fogyatékosat pedig három gyermekként, tanulóként kell számításba venni. Két tanulóként kell számításba venni a felzárkóztató oktatásban [27. § (8) bekezdés] részt vevő tanulót is.” Ez azt jelenti, hogy abban az esetben, ha a fiatalok fogvatartottakat sajátos nevelési igényű tanulóknak minősítenék, akkor egy összevont osztályban meglenne az a létszám, amivel iskolarendszerű oktatást lehetne biztosítani. Például az 5–8. osztályosok körében mindkét kis intézetben (Pécsett és Kecskeméten) 8-10-12 fogvatartott vett részt a magántanulói rendszerben. Ha csak megkétszerezzük (a törvény értelmében) ezt a számot, a sajátos helyzetre vonatkoztatva máris eléri azt a létszámot, amire szükség van egy teljes és normál képzésű oktatás működtetésére. Abban az esetben viszont, ha az osztály mégsem éri el a megfelelő létszámot ezen szabály alkalmazása által, a törvény lehetővé tesz egy másik kedvezményt is. A közoktatási törvény 3. számú mellékletének rendelkezése szerint ugyanis „A nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozók részére az iskolai osztályt akkor is meg kell szervezni, illetve fenn kell tartani, ha ugyanazon kisebbséghez tartozó nyolc gyermek, tanuló szülője kéri.” Ebben az esetben arra van szükség, hogy a tanköteles fiatalok közül csupán négy olyan fogvatartott legyen, aki magát nemzeti kisebbségnek vallja, és így sajátos nevelési helyzetű tanulóként máris megvan az a „nyolcas” létszám, amire egy összevont osztály indításához szükség van.

Ez a sajátos osztályformálási megoldás egyrészt a speciális nevelési igény miatt, másrészt pedig az etnikai kisebbségeknek járó oktatásszervezésre és fenntartásra vonatkozó többletfinanszírozás miatt is segíthetné az intézeteket az iskola-rendszerű oktatás megszervezésében. Az önkormányzatok által az intézetek keretében megszervezett iskolai oktatás így többlettámogatáshoz is juthat a költségvetési törvény rendelkezései alapján. Ugyanakkor ez a sajátos nevelési igényű oktatási rendszer lehetőséget biztosít egy tágabb és rugalmasabb csoportrendszer kialakítására, mivel összevont osztályokat lehet szervezni az általános iskolában és a felzárkóztató oktatásban [27. § (8) bekezdés]. Összevont osztályt szervezni – a felzárkóztató oktatás kivételével – legfeljebb három egymást követő iskolai évfolyam tanulóiból lehet. Ha az iskolában, tagiskolában az oktatás csak az 1-4. évfolyamon folyik, az összevont osztályba valamennyi évfolyam bevonható. Ugyanakkor az osztályok csoportokra bonthatók. A csoport több osztály, illetőleg évfolyam tanulóiból is szervezhető. Azonban a csoport maximális létszáma az osztály maximális létszámának ötven százaléka lehet. Ami a szakképzéseket illeti: az iskola összes gyakorlati képzésre fordított kötelező tanítási órája, szakközépiskolai és szakiskolai gyakorlati képzés esetén az előírtnál kisebb létszámú három-hat tanulóiból álló csoportban szervezhető meg, ha a szakképzés központi programja (tanterve) szerint a gyakorlati képzés kis létszámú foglalkoztatást igényel.

Nyilvánvaló, hogy a sajátos nevelési igény megállapításának is eljárási rendje van. E körben ahhoz, hogy a fogvatartottak sajátos nevelési igényű tanulóknak minősüljenek, a jogszabály szerint az intézet igazgatójának kell kérelmeznie a nevelő véleménye alapján – a megyei vagy országos szakértői és rehabilitációs bizottság véleményét – a sajátos nevelési igény megállapításáról. A közoktatásban a sajátos nevelési igény megállapítását általában maguk az oktatási intézmények szokták kérni egyes tanulók megsegítése érdekében. Azonban abból kiindulva, hogy feltehetően a büntetés-végrehajtási intézetekbe bekerülő fiatalok előző iskolai nem kérték ezen helyzet megállapítását, viszont az intézeten belül egy ilyen rendszer mind finanszírozás szempontjából, mind pedig oktatás-szervezésileg elősegítené a fiatalok iskolai előmenetelét, ezen kategória bevezetése és rendszerének alkalmazása a büntetés-végrehajtási intézeten belül mindenképp kívánatos.

Ugyanakkor – tapasztalatom szerint – a büntetés-végrehajtási intézetek nevelői, vezetői amúgy is túlzott és aránytalanul nagy adminisztrációs teher alatt dolgoznak, ezért érdemes megfontolni, hogy ne az intézet, hanem a pártfogó felügyelő feladata legyen ezen vélemény beszerzése a megyei vagy országos szakértői és rehabilitációs bizottságtól. Ezt a megoldást támasztja alá, hogy már ma is a pártfogók feladata a környezettanulmány elkészítése, illetve ők tesznek majd javaslatot a nevelési, magatartási szempontrendszerre. E körben a fiatal előző iskolájával szükséges felvenni a kapcsolatot, így egyúttal az ottani vélemény alapján, valamint a fiatal sajátos helyzetének megállapítása kapcsán kérelmezhető a bizottságnál a „sajátos nevelési igény” megállapítása, azért, hogy a büntetőintézeti befogadás után azonnal meg lehessen kezdeni a fiatal oktatását, továbbképzését.

Szintén fontos megjegyezni, hogy a Kt. szerint ezen sajátos nevelési igényű tanulók tankötelezettsége meghosszabbítható legfeljebb annak a tanévnek a végéig, amelyben a húszadik életévüket betöltik, azaz lényegében a fiatalokéak büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodásának teljes ideje alatt kötelező oktatásban részesülnének.

A fenti alternatíva mellett számos fontos feladat akad még. Ilyen a specializált oktatási programok működtetése a bebörtönzött fiatalok sajátos szükségleteinek és helyzetének figyelembevételével. Vagyis az előzetes letartóztatottak és a rövid tartamú szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak részére kerüljön kidolgozásra egy speciális oktatási szisztéma, amely pótolja a leginkább hiányos területeket. A befogadás alkalmával, a fiatal szükségleteinek felmérése során egyúttal megállapíthatók lennének az iskolai tudásszintjének kiegészítéséhez és a reintegrációjához leginkább szükséges elemek. Ezek az elemek kiterjedhetnek a legalacsonyabb szintű ismeretektől (nevének leírása, matematikai alapműveletek) kezdve egészen a magasabb szintű képzési elemekig is (mint például állampolgári ismeretek, társadalmi készségekre való képzés, életre való felkészítés, valamint a társadalomba való beilleszkedéshez kapcsolódó tanácsadás). Ezeket a képzéseket természetesen a hosszabb idejű szabadságvesztés-büntetésre ítélt fogvatartottak részére továbbra is szükséges működtetni.

Más, szintén hasonló jelentőségű probléma, hogy a hagyományos oktatási- és tantárgyrendszer nem igazán működőképes a büntetés-végrehajtási intézeten belül. Ezek a speciális igényű fiatalok a „tudásalapú társadalom jegyében” alkalmazott iskolai-oktatási rendszerben nem tudnak hasonló eredményeket produkálni, mint kinti kortársaik. Ennek ellenére, amikor visszatérnek a társadalomba, és folytatni kívánják tanulmányaikat, ugyanabba a képzési rendszerbe kerülnek vissza, így alapvető eltérés bevezetése esetén lehet, hogy méginkább csökkentenénk a reszocializációs esélyüket. Az intézetek tapasztalatai alapján azonban igény elsősorban a felzárkóztatásra van, amit viszont a hátrányos helyzetű fiatalok oktatására alkalmas alternatív módszerekkel és pedagógiai segédeszközökkel lehet a leghatékonyabban megvalósítani.

Fontos következtetés, hogy az oktatási hiányosságok, a fiatalok iskolai kudarcélményei nagymértékben megnehezítik a társadalmi integrációt; a hiányok kompenzálásában, a fiatalok felzárkóztatásában, továbbtanulásukban nélkülözhetetlen szerepet játszanak az intézmények. S ha már a büntetés-végrehajtási intézeteknek ilyen szerepet is szánt a jogalkotó, akkor alapvető szempont, hogy ezt a felzárkóztatást segítse, a tapasztalt magyarányú funkcionális analfabétizmust és az alapvető tudáshiányokat olyan szinten korrigálja, ami által a társadalomba visszatérő fiatal könnyebben illeszkedik be az életkoránk megfelelő oktatási vagy foglalkoztatási rendszerbe.

Felhasznált irodalom

- Aczél Anna, B.:** Előzetes letartóztatás javítóintézeti körülmények között. In: Kriminológiai Közlemények 58. szám, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000, 20-29. old.
- A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. (Szerk. Vókó György.) HVG-ORAC kiadó, Budapest, 2001. 451 old.
- Kárpáti Tamás:** A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle, 2003. 3. szám, 45-50. old.
- Krizsán József:** Tizenévesek előzetesben. Börtönügyi Szemle, 2005. 2. szám, 29-36. old.
- Ligeti Katalin:** A fiatalok büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. Büntetőjogi Kodifikáció, 2006. 2. szám, 21-38. old.
- Lőrincz, József:** Távlatok. (Fejlesztési vázlat a fiatalok hazai büntetés-végrehajtásához.) Börtönügyi Szemle, 1994. 1. szám, 1-15. old.
- Lőrincz József – Nagy Ferenc:** Börtönügy Magyarországon. BVOP, Budapest, 1997. 265 old.
- Mezey Barna:** A nevelés és a javítás gondolatának megjelenése a börtönügy történetében. Börtönügyi Szemle, 2007. 3. szám, 13-24. old.
- Novák Zoltán:** A fogvatartottak oktatása, szakképzése a büntetés-végrehajtási intézetekben. Börtönügyi Szemle 2004. 4. szám, 47-58. old.
- Ruzsonyi Péter:** A fiatalok elkövetők intézeti kezelésének nemzetközi tendenciái. Belügyi Szemle, 2002/2-3. szám, 115-133. old.
- Szegál Boris:** A szocializáció és a reszocializáció a börtönben. Börtönügyi Szemle 2007. 3. szám, 25-38. old.
- Vókó György:** Magyar büntetés-végrehajtási jog. 4., jav. kiad. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 471 old.

Szitka Szabolcs

Új lehetőségek felkutatása a fiatalok büntetés-végrehajtásában, reszocializációjuk elősegítése érdekében

A fiatalok fogvatartottakkal való elkülönített, speciális foglalkozás gondolata az 1908. évi I. Büntető Novellát tekintve idén száz esztendő a hazai büntetés-végrehajtás történetében. Ezen mérföldkő a fiatalok bünelkövetők nevelésére alapozta a büntetési rendszert. Az azóta eltelt száz esztendő alatt számtalan elképzelés látott napvilágot, több, egymástól jelentősen eltérő gyakorlat alakult ki.

A fejlődés két legmarkánsabban elkülönülő iránya mára egymás mellett párhuzamosan létezik, bizonyos tekintetben átjárható, egyebekben áthidalhatatlan különbségekkel bíró intézményrendszerben rögzült. A részben azonos végrehajtási fokozatba tartozó, életkori sajátosságait, szükségleteit, jellemző adottságait tekintve homogén fiatalok fogvatartotti populáció két eltérő struktúrájú rendszerben, javítóintézetekben, valamint büntetés-végrehajtási intézetekben nyer elhelyezést. E két rendszer eltérő fejlődéséből fakadóan a javítóintézeti modellre döntően a széleskörűen alkalmazott, nagy létszámú foglalkoztató személyzetet igénylő, európai színvonalat képviselő kezelési módszerek a jellemzőek, a büntetés-végrehajtásban kialakult rendszerrel szemben. A fiatalok büntetés-végrehajtásának gyakorlata a jogszabályokban is deklaráltak ellenére – a foglalkoztatás-, kezelésközpontú szemlélet helyett – a megőrzés funkcióját helyezte előtérbe. Ennek jellemző és rendkívül szemléletes mutatója a büntetés-végrehajtási intézetekben a kezelő (nevelő), illetve a felügyelő személyzet számokban kifejezhető aránya.

Napjainkra a neveléstudomány fejlődése túllépett az őrzéscentrikus modell kizárólagos dominanciáján. Nem elhagyva, hanem sokkal inkább kiegészítve azt, új eljárások, programok, kezelési stratégiák kopogtatnak a büntetés-végrehajtás ajtaján. Ezek közül némelyik évszázados pedagógiai ismeretek újragondolásaként, némelyik külföldi, átvételre érdemes gyakorlatként, más, hazai szakemberek által kifejlesztett módszerként kerülhet a fiatalokkal kapcsolatban alkalmazható lehetőségek tárházába. A felsorolásra kerülő kezelési lehetőségek a javítóintézeti nevelés, az orvostudomány vagy a külföldi büntetés-végrehajtási rendszerek gyakorlatában értékes tapasztalatokkal működő modellek, amelyek a hazai, fiatalokkal foglalkozó szakemberek számára is elérhető tudományos dokumentációval és általánosan megvalósítható módszertannal rendelkeznek.

Szocializáció, reszocializáció

A fiatalok fogvatartotti populáció egy nem elhanyagolható része rendkívül súlyos helyzetű, testi- vagy pszichikai elmaradásban lévő, sok esetben sérült, iskolázatlan, sze-

gény sorban, emberhez méltatlan körülmények közt nevelkedett tinédzserekből áll. Személyiségfejlődésük az életüket meghatározó első évek tapasztalatának kétségbe ejtő lenyomatát mutatja, beilleszkedni képtelen idegenként léteznek egy velük szemben mindenben elutasító társadalomban. Kiszolgáltatottan keresik a túlélés lehetőségeit egy mindinkább vagyoni-, illetve szellemi cenzust alkalmazó világban. A fejlődésükből elmaradt építőkövek hiányában fogódzó nélkül állnak a körülöttük kavargó, sokféle, eltérő értékrendet hirdető kulturális áramlat viharában, amelyben leginkább az erőszak, a szexualitás és a pillanatnyi szükségletek kielégítése dübörög – minden mást maga mögé utasítva.

Ezen csoport fogva tartása során a büntetés-végrehajtási intézet kezelő tevékenysége a befogadás pillanatától kezdődően a közösségbe helyezéssel, a közösségbe való beilleszkedés előkészítésével sűrűn megjelenő igényként jelentkezik. Vannak, akiknél az alapvető együttélési normákra, valamint a társak jelenlétének elfogadására való felkészítés is komoly hiányosságokat tár fel. Másoknál a huzamosabb tartamú szabadságvesztés során jelentkező depriváció következtében vagy a szabadulásra történő felkészítés keretében válik szükségessé ezen készségek átgondolt fejlesztése.

A fogvatartotti közösség elfogadása – miként a társadalom közösségébe való sikeres visszailleszkedés is – közösségi nevelést feltételez. A közösség személyiségformáló hatása vitathatatlan tételként nyert elismerést a pszichológiai, valamint pedagógiai gyakorlatban. A fiataloknál személyiségében megmutatkozó sarkalatos problémák (agresszivitás, kontrollnélküliség, a tolerancia hiánya, érzelmi sivárság, túlzott énközpontúság) a büntetés-végrehajtás számára a csoportba helyezés pillanatában a fogvatartotti közösségben megoldandó feladatként jelentkeznek.

Drámapedagógia

A hazai büntetés-végrehajtási gyakorlatban csíráiban több éve megfigyelhető, ám sem lehetőségeinek megfelelően nem kezelt, sem nevében nem nevezett alapvető kezelési módszer a drámapedagógia.

A közösség erejének segítségével hívása az egyén alakításában a gyakran konfliktust hordozó emberi élethelyzetek eljátszásával, feldolgozásával Comenius óta („Schola Ludus”, Sárospatak 1656.) ismert a magyar neveléstudományban.

A drámajátékok az emberépitést célozzák, feladatuk a személyiségformálás, a kapcsolatfelvétel, a kapcsolattartás, a közlés megkönnyítése. A dramatikus alkotójáték tulajdonképpen pontosan megfogalmazható szocializáló tevékenység. A büntetés-végrehajtási nevelésbe illeszthető drámapedagógia nem a színjátszásra helyezi a hangsúlyt (bár meggyőződésem, hogy kitarító munkával a fiatalok között kvázi „diákszínjátszás” – és ezáltal a számukra egyébként elérhetetlen művészi alkotások „megtapasztalása” – is megvalósítható lenne). Számunkra a szociodráma kínál kellően ki nem aknázott lehetőségeket. Jacob Levy Moréno gondolataival megfogalmazva: „egy téma szociodramatikus feldolgozása azon az elven alapszik, hogy az ember szerepjátszó lény, minden egyént bizonyos szerepváltozások jellemeznek, ezek szabják meg viselkedését, és minden kultúra létrehoz egy jellegzetes szereprendszert, amelyet nagyjából ráerősza-

kol az adott társadalom minden tagjára. A dramatizálásban a kultúra adott rendszerét kell szociodramatikusan megjeleníteni. Ennek legfőbb módja az, hogy egy adott társadalom különféle kultúrköreinek, csoportjainak a konfliktusát dramatizáljuk.”

Elsősorban irányított, vitaindító szerepjátékokról van szó, olyan emberek körében, akik nem tanulták a szerepjátszást, sejtelmük sincs a közösségfejlesztő gyakorlatokról. A drámapedagógia módszerének a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteiben megvalósított gyakorlata az EQUIP. A holland börtöntapasztalatok alapján kísérleti jelleggel hazánkban is megvalósított 40 órás program csoportfoglalkozások keretében kísérte meg a résztvevő fiatalkorú fogvatartottakban a hiányzó vagy rossz irányban rögzült szocializációs készségeket kialakítani, alakítani, mintegy „felvértezni” őket. A Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben 2003 novemberétől 2005 júniusáig, a szirmabesenyői Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében 2003 októberétől 2006 novemberéig tartó időszak tapasztalatainak publikált dokumentációja alapján megállapítható, hogy a fiatalkorú fogvatartottak kezelési startégiájában a csoportterápiára építő dramatikus foglalkozásoknak kulcsfontosságú szerepe van. Ki szeretném emelni, hogy e program nem csupán a fogvatartotti közösségben tekinthető sikeresnek, hanem a végrehajtásban résztvevő személyi állomány szemléletmódjában, kommunikációjában is értékelhető előrelépést eredményezett.

A 2007. évben több büntetés-végrehajtási intézetben is lehetőség nyílt az esztergomi Szent Jakab Alapítvány „Ne tedd!” elnevezésű bűnmegelőzési programjának megvalósítására, amely során rövid oktatófilmekben bemutatott konfliktusok és viselkedésminták csoportfoglalkozáson történő értékelése által kapott szerepet a közösségi értéket személyiségfejlesztő hatása.

A drámapedagógia a büntetés-végrehajtás keretei között a rendelkezésre álló személyi állomány által is megvalósítható lehetőséget jelent a fiatalkorú fogvatartottak viselkedésterápiás, agressziókezelő vagy bűnmegelőzési célzatú kezelésére. A módszert alkalmazó, végeredményben azonos pedagógiai eljárást megjelenítő programok közül több, kedvező tapasztalattal nyert kipróbálást. Szomorú, hogy a kedvező tapasztalatok ellenére ezek intézményesítése elmaradt. E módszer azonban komoly távlatokat nyithat meg a fiatalkorúakkal való foglalkozás terén akár a már meglévő programokhoz történő csatlakozás (például az Országos Bűnmegelőzési Központ és a Magyar Drámapedagógiai Társaság között 2003-ban kötött megállapodás, „Impulzus tábor” bűnmegelőzési célú drámapedagógiai programok megvalósítására), akár úttörő próbálkozások támogatása (például bábképzéses, bábjátékos terápia) során.

Kisállat-terápia vagy állatasszisztált terápia

A csoportban megvalósuló személyiségfejlesztő foglalkozások másik, kiemelt figyelmet érdemlő területe a hazai büntetés-végrehajtási gyakorlatból hiányzó, a javítóintézetekben viszont bizonyos részleteiben eredményesen alkalmazott kezelési program: a kisállat-terápia.

A kisállat-terápia célja az ember-állat kapcsolat tanulmányozása, az e területet érintő kutatások kezdeményezése, támogatása, a téma népszerűsítése; az állatok közremű-

TANULMÁNY – TAPASZTALATCSERE

ködésével végzett megelőző, gyógyító, rehabilitációs tevékenység módszereinek kidolgozása, koordinálása, elősegítése, támogatása, gyakorlása; az emberi élet minőségét állapotok közreműködésével javító eljárások kidolgozásának és a gyakorlatban való alkalmazásának elősegítése.

A terápia a fogvatartotti csoportok kezelésében több megközelítésben alkalmazható. A gondoskodás, együttélési készségek, képességek fejlesztésére rendkívül jól működő rendszerként tanulmányozható a javítóintézetekben (Szőlő utcai intézet Budapesten, Debreceni Javítóintézet) kialakított gyakorlat alapján. Ennek keretén belül a fogvatartotti közösség az intézetben e célból elhelyezett kisállatokkal (egzotikus madarak, kismamák, halak, kutyák) végzett közös tevékenység során tapasztalja meg az együttes munkával megvalósított gondoskodás rendszerességét, örömet, az érzelmek sokak számára ismeretlen élményét.

A kisállat-terápia emelt lényegesen aktívabb szerepkörben is segítségül hívható. Túllépve az állatok közvetlen fogvatartotti környezetben történő elhelyezésének alapvetően passzív szerepkörén, megfelelően felkészített, terápiás foglalkozásra kiképzett állatokkal a személyiségfejlesztés, agresszió-kezelés új területei válnak elérhetővé.

Az ispotályokban, menhelyeken élő, hátrányos helyzetű emberek állapotának javítására, illetve a társadalomba történő visszahelyezkedésük elősegítésére már a közép-korban segítségül hívták a társállatokat. Az állatasszisztált terápiát mint módszert B. Levinson amerikai pszichológus dolgozta ki az 1960-as években, először érzelmileg zavart, illetve árva gyerekek gyógyítására. A módszert később kiterjesztette súlyos, gyógyíthatatlan betegek segítésére (enyhítette a depressziójukat), illetve idősekre, akiknél

A kialakítandó gyógyító-nevelő csoport „várományosai” terápiás foglalkozáson vesznek részt a szirmabesenyői Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézetében

az egyedüllét és a magány miatti szellemi és fizikai leépülést tudta gátolni az állatterápia segítségével. A Corson házaspár intézetben kezelt betegeknél a terápiás állatok általános motiváló és szociális facilitátor szerepét emelte ki.

Az állatok, gazdáik, illetve különféle szakemberek bekapcsolódnak a gyógyító, nevelő, egészségmegőrző, prevencióos munkába vagy a rehabilitációba. Ez azt jelenti tehát, hogy az állatasszisztált program nem önálló terápiás módszer, hanem mindig abba a terápiás eljárásba épül be, annak az eszközeit használja, melyben az aktuális páciensek éppen részt vesznek. Ugyanakkor az állatok jelenléte olyan jótékony hatásokkal jár, melyek minden állatasszisztált program során megtapasztalhatók.

Az állatasszisztált tevékenységek két nagy csoportját különböztetjük meg: az *aktivitást* és a *terápiát*, mindkét esetben speciális kutyák gazdáikkal látogatnak el különféle célcsoportokhoz, ahol a kutyák és az emberek közös, játékos foglalkozáson vesznek részt. Ezek közös vonásai a következők:

- mindkettőben egy vagy több kutya és a gazdáik dolgoznak a résztvevők csoportjával (ritkábban egyéni foglalkozások is előfordulnak),
- a foglalkozások előre meghatározott részét képezik a résztvevők számára kidolgozott programnak,
- a kutyának mindkét esetben ugyanazoknak a feltételeknek kell megfelelnie mind alkalmassági, mind képzettségi és állategészségügyi szempontból,
- a foglalkozások keretei hasonlóak,
- a végrehajtott feladatok, játékok is lehetnek hasonlóak,
- mindkét esetben számíthatunk az állat jelenlétében bekövetkező általános jótékony hatásokra (testi, szellemi, érzelmi területeken),
- a foglalkozások legfőbb célja az ember–állat kapcsolat elősegítése, a kötődés kialakítása, a fizikai kontaktusok számának növelése (ezek hatására alakulnak ki a várt hatások).

A terápiás programok olyan *célorientált beavatkozások*, melyek során egy, bizonyos kritériumokat teljesítő állat jelenléte, aktivitása a terápiás program része, és a páciensek fizikai, érzelmi, szociális és kognitív funkcióinak javítását tűzi ki célul, miközben a változásokat a személyzet dokumentálja. A terápia során – egy szakmai protokoll szerint – a páciens a terápiás csapat segítségével alakít ki kapcsolatot az állattal (simogatás, etetés, sétáltatás, speciális feladatok stb.). A terápiás programok egyéb sajátosságai:

- A program kidolgozását mindig a résztvevőket jól ismerő, az ő terápiájukat végző szakember és a kutyás stáb együttesen végzi, és a kutyák részvételét, az állatos feladatokat beépítik a terápiás folyamatba, annak szerves részévé teszik. Jó példája ennek, amikor a gyógytornász az újonnan megtanított mozdulat begyakoroltatását kezdetben szemtől-szemben helyzetben végezteti a beteggel, amikor azonban a mozdulat kivitelezése pontos, viszont a sok ismétlés miatt a páciens már nem szívesen működik együtt, becsatlakoznak a kutyák, és a mozdulat beépíthető a velük való játékba (pl. apport-játék során a labda eldobása megfelelő karral, előírt magasságból, adott szögben). Vagy: a súlyosan, halmozottan sérült gyerekek apró részletekből, lépésről lépésre megtapasztalhatja alakíthatják ki összbenyomásukat a kutyáról, egy számukra új élőlényről: előbb csak a mozgását és a színét látják, majd kitapintják a testét, kontúrait, közben érzékelik testmelegét, szívverését, szőrének minőségét, hallják a lihegést vagy az ugatását, érzik a szagát, és kialakítanak vele egy egészen különleges kapcsolatot, ami nem a verbális kommunikáción alapul. Ez aztán kiindulópontja és motiválója sok-sok elkövetkező tanulásnak, fejlődésnek.
- A foglalkozások gyakrabban csoportosak, ritkábban egyéniak. A program teljes idejére egymásra épülő óravázlatokat dolgoznak ki, minden foglalkozás kötött, előre megtervezett rendben zajlik (azok a feladatok és olyan sorrendben követik egymást, ahogy azt a szakemberek megfelelőnek ítélik), a feladatok egyénre szabottak. A foglalkozásokat szakember vezeti.
- A foglalkozásokat dokumentálják (jegyzőkönyv, videofelvétel), és a változásokat mérik (standardizált tesztekkel, állapotfelméréssel, videó-elemzéssel).

Az állatok terápiás szerepétől elkülönülten említendő az állatokkal való foglalkozásnak munkáltatás jelleggel megvalósított alkalmazása (például Aszódi Javítóintézet), amely nem elsősorban gazdasági tevékenységként, sokkalta inkább munkaterápiaként fontos a lehetőségek számbavétele során.

Munkaterápia

A munkaterápia vagy a terápiás munka fogalma nem idegen a magyar büntetés-végrehajtásban. Sajnos a fiatalkorúak vonatkozásában jelenleg ez a terület teljesen kiaknázatlan. A terápiás foglalkoztatás kezelési programba történő beillesztésére több példa áll rendelkezésre a hazai, valamint a külföldi gyakorlatot méltató szakirodalomban. A hazai példák között a büntetés-végrehajtás jellemzően felnőtteket foglalkoztató, alapvetően termelő beállítottságú munkáltatási tevékenységén kívül figyelmet érdemelnek a társadalmi jóvátétellel összefüggő programok (például a Balassagyarmati Fegyház és Börtön „Adj esélyt, hogy jóvátegyem!”, a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet „Börtön a városért” programja). A fiatalkorúak vonatkozásában – szélesebb körben körültekintve – figyelembe vehető a javítóintézetek önálló rendszerű kertészeti programja. Ez utóbbi jelentősége több vonatkozásban is említésre méltó, hiszen hangsúlyos a saját felhasználásra termesztett növények előállítására közösen végzett munka.

Megítélésem szerint e terület fejlesztése nem gazdasági, hanem nevelési kérdésként kezelendő. Úgy gondolom, a sokak számára kissé pejoratív tartalommal bíró munkate-

rápia a fiatalok nevelésében méltatlanul kiaknázatlan terület. Ki szeretném említeni e helyen a már említett termelés-centrikus, illetve önálló célzatú foglalkoztatás mellett a társadalmilag hasznos tevékenység személyiségfejlesztő aspektusát. A társadalmi érvényesülés, beilleszkedés, normakövető élet lehetőségéből kirekesztett, már életük kezdetén marginális fiatal emberek számára – sőt talán a befogadó társadalomnak is – komoly támogatást nyújthatna a beilleszkedéshez, elfogadáshoz, ha a szabadságvesztés a szabadság elvonásán túl a közösségért végzett, építő tevékenységben nyerne értelmet (például sérült, fogyatékkal élő emberek számára gyártott segédeszközök). A szirmabesenyői Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében a Vakok és Gyengénlátók Szövetségének Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Szervezetével létrejött megállapodás alapján a gyógyító-nevelő csoport tagjainak napirendjébe épített tevékenységgel, szervezett munka keretében oktatási segédeszköz („hangoskönyv”) készítésével kezdtük meg ennek megvalósítását.

Rövid nemzetközi kitekintés

A fiatalok fogvatartottak kezelését illetően megfigyelhető európai gyakorlat jelentős eltéréseket mutat. Kiemelt lehetőségek számunkra elsősorban az együttműködést előtérbe helyező rendszerek (pl. Hollandia, Írország) gyakorlatának megismerésében rejlenek. Nem véletlen, hogy a dramatikus elveken nyugvó kezelési eljárás holland szakemberek közvetítésével, holland gyakorlatként jelenthetett meg a hazai büntetés-végrehajtásban. Jóllehet az angol büntetés-végrehajtási rendszer alapvetően eltérő szakmai megközelítésű, mint a holland, az ottani szakirodalom kiemeli a fiatalok nevelésében a dramatikus lehetőségek szerepét (Drama in Education, Theatre in Education).

Bár az európai büntetés-végrehajtási gyakorlatban való alkalmazására konkrét példát nem találtam, az angol nyelvű szakirodalom bőséges helyet szentel a családterápia intézményének. A büntetőintézetben végzett családterápia mint program nem csupán a

Szülői csoport foglalkozása a szirmabesenyői Fiatalok Regionális Bv. Intézetében

fogvatartásban lévő fiatalok kezelésére fordít figyelmet, hanem a bűnméltóság megakadályozása terén remélt hathatós eredmények elérése érdekében a szülőket is be kívánja vonni. E lehetőség széleskörű alkalmazása a hazai büntetés-végrehajtásban, úgy vélem, túlnő a szervezet személyi és anyagi lehetőségein.

Összefoglalás

A büntetés-végrehajtás nevelési tevékenységének bővítésére, színesítésére több értékes hazai és nemzetközi példa szolgálhat mintaként.

Rövid összefoglalóban a teljesség szándéka nélkül azon lehetőségeket kívántam felsorolni, amelyek részben vagy egészben eredményesen alkalmazhatók az intézetek személyi állományának létszáma és ezen állomány leterheltségének ismeretében, illetve az intézetek működését meghatározó költségvetési és jogszabályi körülmények között. A felsorolásban nem kívántam kitérni azon lehetőségekre, amelyek csupán jogszabályi változtatással vagy az intézményrendszer részleges átalakításával lennének megvalósíthatók (új nyitott, részben nyitott intézetek létrehozása).

A fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának hazai kezelési gyakorlata száz esztendeje európai színvonalat képviselt. A napjainkban megfogalmazott európai börtönszabályok főbb pontjai az akkor képviselt értékekkel összecsengenek. Anélkül, hogy e területen visszaesés következett volna be, a pedagógia, pszichológia terén tett felismerések e rendszert jelentősen túlhaladták. Megítélésem szerint a büntetés-végrehajtás számára még a jelenlegi, több vonatkozásban kedvezőtlen helyzetében is van reális esély a felzárkózásra. Ennek megtételére pedig az intézetekben a fogvatartotti állomány körében nap mint nap tapasztalt aktuális problémáknál aligha szolgálhat más alaposabb indokul.

Fotók: Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézete, Szirmabesenyő

Bacsóné Pelcz Mária

Egészségnevelő csoport Tökölön

2008 nyarán zártam sorban a harmadik egészségnevelő csoportot a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében, Tökölön. Ez inspirált arra, hogy átgondoljam, magamnak is rendszerezem eddigi tapasztalataimat. Úgy érzem: az előző csoportokkal dolgozva sokat tanultam, eredeti elképzeléseim is sokat változtak, új alakot öltöttek. A felbukkanó nehézségek, a kezdeti kudarcélmények, valamint az aktuális csoport tagjait foglalkoztató problémák feloldása egyre inkább határozottabbá, ugyanakkor rugalmasabbá is tettek – mint csoportvezetőt.

Ezen írás keretein belül nincs módom – nem is áll szándékomban – az egyes csoportok tematikáját részletesen ismertetni, csupán a számomra legemlékezetesebb foglalkozásokat, tanulságos eseteket szeretném az olvasókkal megosztani.

Az első két csoport közti alapvető különbség a csoportok vezetési stílusában, valamint a tagok kiválasztásának szempontjaiban érhető tetten. Az első csoporttal 2004 áprilisában kezdtem meg a munkát. Résztvevői az akkori általános iskola 7-8. összevont osztályának tanulói voltak. A csoport induláskor 8 főt számlált, hozzájuk csatlakozott 3 tálalós, akiknek kulcsszerepet szántam: úgy gondoltam, hogy ők azok, akik a körleten mindenkivel találkoznak, így a hallott és átélt tapasztalataikat – mint „hírvivők” – a legtöbb fiatalkorú fogvatartottal meg tudják osztani. Amikor viszont megkezdődött a tagok kimaradása, féltem, hogy a csoport működésképtelenné válhat, és nem tudom megvalósítani eredeti elképzeléseimet, a foglalkozásokon való részvételt kötelezővé tettem. Így megmaradt egy stabil mag, az-az általában 6-8 fő, akikkel eredményesen tudtunk végig dolgozni. A második csoporttal való munkát egy évvel később, 2005 tavaszán kezdtem meg, ezúttal már egy demokratikusabb vezetési stílus és légkör kialakítása, illetve megtartása mellett. A részvételt 8. osztályt végzett fiatalkorúaknak ajánlottam fel, akik önként dönthettek arról, hogy a csoport tagjai kívánnak-e lenni. A csoport végig nyitott volt: aki menet közben ki akart maradni, az megethette, de szándékát nem nekem, hanem a tagoknak kellett bejelentenie. A szabály az volt, hogy később már nem „táncolhatott vissza”. Mindenki hozhatott új tagot a csoportba, ha az illető ismerte az új embert, viselkedéséért felelősséget tudott vállalni, és ha a tagot a csoport is elfogadta. Ekkor is akadtak néhányan, akik meggondolták magunkat, és kimaradtak, de az újonnan csatlakozókkal mégis viszonylag állandó maradt a létszám.

A harmadik csoport, amelynek tagjaival 2007 novemberétől 2008. július végéig dolgoztunk együtt, egy igazi vegyes csoport volt. Tagjai között egyaránt megtalálható volt jogerős fogházas, börtönös, nem jogerős, illetve előzetesen fogvatartott fiatal. A tagok kiválasztásánál szempontként a személyiség jellemzőit helyeztem előtérbe. Intézetünk pszichológusa segítségével olyan fiúkat válogattam össze, akiknél alkalmazkodási nehézséget, kötődési zavart, fel nem dolgozott, elhúzódó gyászreakciót, az áldozat típusba tartozó személyiségjegyeket figyeltünk meg. A korábbiakkal ellentétben nem vettem

szigorúan az iskolai végzettséget, így a csoportba került egy 5-ikes, egy 7-ikes, néhány 8. és 9. osztályos, valamint 11. osztályt végzett és egy érettségizett fiatal.

Először az előzetesek közül szabadultak ketten, majd két, jogerős ítélettel rendelkező fiatalot másik intézetbe szállítottak, egy fiút én zártam ki a csoportból a viselkedése miatt, azután jogerős összbüntetés következményeként lett egy fő azonnali szabaduló. A csoporttagok számának rohamos csökkenése teljesen bizonytalanná tett. Azon aggódtam, vajon maradnak-e annyian, hogy a csoport a tervezett ideig működőképes maradjon. Szerencsére maradt egy 5 fős mag, akikkel nagyon jól tudunk tovább dolgozni. Tanulság számomra, hogy ha legközelebb ismét vegyes csoportot szervezek, akkor előre át kell gondolnom, hogy időközben hányan lehetnek potenciális szabadulók ahhoz, hogy a további munkához elegendő tag maradjon.

Ez a csoport is azt bizonyította számomra, hogy az előzetesekkel való foglalkozás mennyire fontos, hiszen ők a nap nagy részében zárva vannak, csak a zárkatársaikkal tudnak beszélgetni, akik hozzájuk hasonlóan bizonytalanságban élnek. Gyakran azért várják a következő tárgyalást, mert az ügyvéd szabadlára bocsátás lehetőségét ígérte, de ha a bíró másként dönt, a csalódás óriási. Ilyen esetekben nagyon hasznos, ha a csoport segít elfogadni a megváltoztathatatlant, és a fiatalok azonnal tapasztalhatják, hogy nincsenek egyedül.

A foglalkozásokon klasszikus csoport-ülésrendben – zárt körben – foglaltunk helyet. Érdekes volt számomra megfigyelni, hogy a résztvevők hová, ki mellé ülnek szívesen. Volt például, aki mindig mellettem érezte magát biztonságban, és volt, aki mindig velem szemben helyezkedett el.

Mind a három csoportnál meghatároztunk bizonyos működési, viselkedési szabályokat. Az első esetben ezeket én ajánlottam meg, és a tagok szavazással döntöttek el, hogy mely szabályok fogadhatók el számukra. Az ily módon felállított csoportnormákat kézfogással „szentesítették” (Kezet adsz rá?). A másik két alkalommal a csoport maga választhatta meg saját viselkedési normáit. Segítségképpen 15 pontból álló szabálymintát adtam a fiúk kezébe, és azt kértem, hogy közösen válasszák ki azt az 5 szabályt, melyet magukra nézve a legfontosabbnak tartanak, s amelyeket majd kötelezően be is tartanak. Mivel egymás előtt mindannyian nehezen nyílnak meg, és félnek hogy a csoporton belül elhangzottakkal a zárkában társaik visszaélhetnek, szinte a legfontosabbnak azt tartották, hogy a csoportnormák között szerepeljen a titoktartás, illetve az, hogy egymást kigúnyolni, kinevetni tilos. A következő találkozásra az egyik önként jelentkező, rajzolni szépen tudó részvevő egy plakátot készített a választott szabályokról, melyet aztán mint szerződést a tagok kézjegyükkel láttak el. A későbbiekben elég volt a kiakasztott plakátra csak rámutatni, ha fegyelmezni kellett.

A foglalkozásokon feldolgozásra kerülő témák összeállításakor lehetőséget kaptam arra, hogy mindent a saját elképzeléseim szerint dolgozzak ki. A testi egészség megőrzéséhez tartozó témákhoz felhasználtam az EQUIP program ideillő anyagát, kiegészítve néhány, a börtönben leggyakrabban előforduló fertőzés (pl. rüh, gomba, pyoderma, Hepatitis, HIV) ismertetésével, megelőzésük lehetőségeivel. A test és a lélek egységének elvét alapul véve fontosnak tartottam a „lélek rejtelseinek” megismerését: a pozi-

tív és negatív érzelmeinkről, indulatainkról, a mások vagy épp önmagunk ellen irányuló agresszióról való beszélgetéseket. Ezekhez saját élményeimből is merítettem, illetve a feldolgozást segítő játékokat, gyakorlatokat, a témát bevezető történeteket, verseket magam válogattam össze. Szívesen használtam az Ótestamentum tanulságos elbeszéléseit, Jézus példabeszédeit, a magyar, illetve a világirodalom témához illő darabjait.

Rendszerint – miután a csoport egyik tagja vagy én felolvastam a kiválasztott művet – megbeszéltük, hogy az miről is szólhat, egy adott szereplő vajon miért viselkedett/cselekedett úgy, ahogy. Ezután mindenki elmondta, hogy melyik szereplővel tud azonosulni, kivel ért egyet, és miért. Ekkor már észrevétlenül mindenki magáról beszélt. Gyakran el is játszották a történetet, az így vált valódi saját élménnyé, „átszűrték” magukon a situációt. Egyik alkalommal, a tékozló fiú történetének eljátszása után azt kérték, hogy had szójék tovább a történetet, majd a legszimpatikusabb variációt saját örömeikre előadták.

Sohasem ragaszkodtam szigorúan a saját elképzeléseimhez, ha azt éreztem, hogy a csoportot valami erősen foglalkoztatja, először arról beszélgettünk. Ez fordult elő akkor is, amikor a második csoportból az egyik fiú a foglalkozás előtt néhány nappal „falcolt”, és a többiek nem értették az okát. Kiderült, hogy a fiú így akarta magára felhívni a figyelmet, és elérni, hogy másik zárkába kerülhessen. A tagok maguktól szőlították meg ezt a fiút, és tanácsokkal látták el, hogyan lehetett volna (hogyan kellene ezután) önkárosítás, illetve a környezet manipulálása nélkül segítséget kérni. Éppen ez az eset adta a témát a következő csoportfoglalkozásra, amikor is azt vitattuk meg: elveheti-e az egyik ember vagy önmaga életét, lehet-e az ilyenfajta cselekedetre elfogadható indok.

A csoportjaimmal mindig megünnepeltük a karácsonyt és a húsvétot. A decemberi készülődés során karácsonyi dalokat énekeltünk, a fiúk maguk készítettek adventi koszorút, és hogy az ünnep „igazi” legyen, a süteményt magam sütöttem hozzá. A közös ünneplés, az ajándékozás több fiút megérintett. Volt, akinek a családi együttléteket idézte, de volt, aki azt mondta, hogy otthon még nem volt igazi karácsonya. Mivel ismereteik rendkívül hiányosak voltak, az ünnepeinkhez kapcsolódó népszokásokat, hagyományokat is fontosnak tartottam felidézni. Megbeszéltük, mikor mit ünneplünk, kire emlékezünk a karácsonyi, majd a húsvéti ünnepekör kapcsán.

Mikorra a testi egészség témáit elhagytuk, és a közös ünnepléseknek is köszönhetően a csoporttagok egyre jobban megismerték egymást, kialakult egy bizalmasabb, oldottabb légkör. Így, amikor már az érzelmek kerültek szóba, volt annyi közös csoport-élmény a résztvevők háta mögött, hogy nem érezték: idegenek előtt kell megnyílniuk. Általában azt tapasztaltam, hogy a fiúk nincsenek tisztában érzéseikkel, vagy épp nem tudják megfogalmazni, hogy bizonyos situációkban mit éreznek, cselekvéseiket mi motiválja. Gyakran csak úgy fogalmazznak, „jó” vagy „rossz”, amit éreznek. Indulataikat nem képesek koordinálni, szocializált formában kiélni, így a körleteken gyakoriak a verekedések, a rongálások vagy épp a „falcolás” – mint a feszültségoldás általuk ismert formái. Önismeretük megdöbbentően alacsony, az önmagukról alkotott kép igen negatív. Amikor azt az egyszerű feladatot kapták, hogy írják össze 10 jó tulajdonságu-

kat, többen kétségbe esve bizonygatták, hogy nekik nincsen annyi, vagy csak rossz tulajdonságuk van. Nyilván előéletük és az itteni, a börtönön belüli megítélésük is a „rosszfiú” képét erősíti bennük. Ezért a következő feladatban azt kértem, hogy párban dolgozva egymás jó tulajdonságait írják össze. Így az (ön)értékelési feladat egyfajta pozitív visszajelzéssel, ha úgy tetszik, dicsérettel is párosult. Aztán a következő kérdés már az volt: „A két kép, azaz hogy te önmagad hogyan látod, illetve hogy téged mások hogyan látnak, megegyezik-e?”. Folytatva a kérdéseket: „Ha eltérőek, tudod-e a két véleményt egymáshoz közelíteni?”, „Melyiket tudod inkább elfogadni?”, „Hogyan érint, hogy más jobbnak lát, mint te önmagadat?”. Mindezekre azért volt szükség, mert – megítélésem szerint – a reális, illetve a pozitív önértékelés kialakítását csak saját élményen keresztül lehetséges befolyásolni.

Segítségképpen egy-egy követhető minta, értékes emberi tulajdonság bemutatásához, felismeréséhez és elfogadásához – több alkalommal – számomra kedves és sokatmondó filmet vetítettem le. Ilyen volt például a *Jövő kezdete*, a *Good Will Hunting* vagy a *Szitakötő*, melyek szinte megbabonázták a fiúkat. Az egyes szereplőkkel hasonlóságot felfedezve vagy azonosulva magukat is képesnek tarthatták, hogy megváltozzanak, jobbá, többé, sikeresebbé váljanak.

A fiatalokú fogvatartottakra jellemző az eltérő kulturális, anyagi, szociális, érzelmi és egészségi háttér; általános az aluliskolázottság, illetve a nem megfelelő szocializáció. Ez indokolja és teszi szükségessé a velük való sokoldalú foglalkozást. A börtönön belüli nevelői munka egyik nehéz, de sarkalatos pontjának éppen ezt tartom.

Igyekszem az eddigi tapasztalataimat rendszerezve, újragondolva a 2008 őszére tervezett következő csoportban is hasznosítani, valamint új ötletekkel, témákkal, gyakorlatokkal a foglalkozásokat tovább színesíteni. Hiszem, hogy – bár minden csoport más – a résztvevők egyre többet lesznek képesek adni és kapni, itt a börtönben és majd a szabad életben is.

Kassai Attila

A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmények között

Egy kérdőíves felmérés tapasztalatai

„Az oktatásnak olyannak kell lenni, hogy a felkínáltakat mint értékes ajándékokat és nem mint nehéz kötelességet fogadják be.”

(Albert Einstein, 1952)

Az alábbi felmérés az „Van Kiút?” – Partnerség a fogvatartottakért című EQUAL pályázat keretén belül működő szakoktatás tapasztalatairól készült. A megvalósult pályázat az EQUAL Közösségi Kezdeményezés részét képezte, amelynek tággabb célja, hogy csökkentse, illetve megszüntesse a munkaerőpiac területén tapasztalható diszkriminációt a hátrányos helyzetű csoportok esetében. A pályázat speciális képzési programjával a fogvatartottak munkaerőpiacon való elhelyezkedési esélyeinek növelésére irányult. A program egyik eleme a szakképzés volt, amelynek során a fogvatartottak öt büntetés-végrehajtási intézetben különféle szakmunkás-bizonyítványt szerezhettek: a Budapesti Fegyház és Börtönben faipari szerelő, illetve takarító; a Kalocsai Fegyház és Börtönben, a Márianosztrai Országos Bv. Intézetben, továbbá a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben gyorsétkeztetési eladó; ez utóbbi intézetben, valamint a Váci Fegyház és Börtönben számítógép-kezelő; egyedül Vácott pedig könyvkötő asszisztensi képzések indultak. A képzés hossza egy tanév volt. A képzést a pályázati partnerségen belül a Cinkotai Szakközépiskola tanárai, valamint megbízási szerződéssel az öt bv. intézetben az adott területen dolgozó munkáltató felügyelők irányították. (Emlékeztetőül: a partnerség további tagjai a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja, mint vezető partner, a Magyar Relaxációs és Szimbólumterápiás Egyesület, továbbá az Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyeleti Szolgálatok voltak.)

A felmérés az oktatók záró tréningjén készült, ahol kilenc oktató, valamint munkáltató felügyelő vett részt, és végeredményben a szakképzés gyakorlati menetét, tapasztalatait, nehézségeit mérte fel azzal a céllal, hogy a továbbiakban a hasonló oktatási formákat segítse.

Úgy vélem, hogy a felmérés olyan általános jellegű – az adott kérdőív konkrét válaszain túlmutató tanulságokkal is szolgált, amelyeket érdemes a Börtönügyi Szemle olvasóival is megosztanom.

Elméleti bevezető

A lifelong learning, magyarul: élethosszig tartó – másképpen: egész életen át tartó – tanulás, amely mára az egész világon egyetemes oktatáspolitikai és neveléstudomá-

nyí eszmévé vált, a felnőttek iskoláiban valósul meg igazán, ebben az oktatási rendszerben megy végbe a felnőttek és az ifjúkor határán lévő fiatalok tanítása. Az ide járó diákok rendszerint már kiléptek a munkaerőpiacra, életkoruk már közelebb jár a felnőttekéhez, mint „fő foglalkozásként” az iskolába járó társaiknak. A felnőttek iskolái a közoktatási rendszer részei. Lehetőséget biztosítanak arra, hogy azok a fiatal és idősebb felnőttek, akik a megfelelő életkorban a tanulmányaikat nem tudták befejezni, megszakították, vagy teljes jogú végzettséggel, de a társadalom és önmaguk igényeihez képest alacsonyabb iskolai fokozatban fejezték azt be, hogy tanulmányaikat a közoktatás rendszerében folytathassák tovább. Így a felnőttoktatás a közoktatásban mint a második esély iskoláinak rendszere kap helyet.

A folyamatos oktatás, képzés nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a munkaadók és a munkavállalók lépést tudjanak tartani a fejlődő technikai-technológiai folyamatokkal. A büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak ebből a szempontból többszörösen hátrányos helyzetben vannak. Egyrészt a hosszú tartamú szabadságvesztést töltő, vagy a többszörösen visszaeső fogvatartottak esetében sok esetben előfordul, hogy „elhalt szakmával” rendelkeznek. A rendszerváltás előtt nagy létszámmal oktatott szakmák – mint a vájár, vasbetonszerelő stb. – mára már kevésbé, vagy egyáltalán nem keresettek a munkaerőpiacon. Másrészt a fogvatartottak egyik leggyakoribb kulcsproblémája, hogy már gyerekkorukban, kamaszkorukban a közoktatási rendszerből kiestek, iskoláikat nem, vagy nem jó eredménnyel fejezték be.

Korábban a felnőttképzés csak azoknak a felnőtteknek a pótlólagos tanulását jelentette, akik a megfelelő életkorban nem tudták befejezni az általános vagy középiskolai tanulmányaikat. Mára a felnőttképzés fogalma kibővült, jelentősége megnőtt, nagy területet hódítottak meg az olyan képzési formák, amelyek a változó munkaerő-igényt próbálják kielégíteni.

Az UNESCO 19. ülészakán kiadott nemzetközi megállapodás szerint a *felnőttnevelés* mindazoknak a formális vagy nem formális szervezett nevelési folyamatoknak az összessége, amelynek révén a felnőttek továbbfejlesztik készségeiket. A nevelés mint személyiségformálás magába foglalja az oktatás és képzést is. Amennyiben a nevelés döntően az ismeretnyújtáson keresztül valósul meg, akkor felnőttoktatásról beszélünk.

Az oktatás részét képező *felnőttképzés* a mai gyakorlatban szolgáltatásként is értelmezhető, amely keresletet elégít ki, és a felszín alatt megváltoztatja a felnőttek gondolkodási és cselekvési műveleteit, a készségek továbbfejlesztését célozza meg, valamint meghatározott pályára készít fel. *A felnőttképzés területei* a következők:

- *Az iskolarendszerű oktatás* általános, középfokú vagy felsőfokú végzettség megszerzésére irányul. Jellemzőes kötöttségeivel meghatározza a tananyag elsajátításának kellő időtartamát, az elsajátítandó tananyag tartamát, a gyakorlás és ellenőrzés szükséges kereteit, és elismeri az elért eredmények értékeit államilag elismert bizonyítvánnyal, diplomával. Ennek törvényi szabályozását a közoktatási és a felsőoktatási törvény látja el.
- *A tanfolyamrendszerű képzések* átmeneti rendszert jelentenek a kötött iskolarendszer és a kötetlen, iskolán kívüli rendszer között. Az országos szervek, vagy a he-

lyi munkaerő-fejlesztő központ keretén belül rövidebb időtartamot kívánó oktatási formák. (A projekt keretén belül történő képzések ebbe a körbe tartoztak.)

- Az *iskolarendszeren kívüli képzés* döntően az önkéntesség teljes szabadságának a konzekvenciáit érvényesíti. A művelődési anyag tartalmát, mélységét, mennyiségét a résztvevő felnőtt igényei határozzák meg – kötetlen oktatási forma, így hézagoss, logikai rendjében hiányos is lehet.

A büntetés-végrehajtásban megvalósuló felnőttképzés sajátosságairól írva fontos szót ejteni *a fogvatartotti populáció sajátos helyzetéből adódó módosító tényezőkről*. A pedagógiai folyamatban mindig szükséges figyelembe venni a célcsoport sajátos szociológiai és pszichológiai, valamint andragógiai jellemzőit, az így keletkező előnyöket felerősíteni, kiaknázni, a hátrányokat pedig lehetőség szerint közömbösíteni. A büntetés-végrehajtási intézetekben levő fogvatartottak esetén ezek a jellemzők nagymértékben eltérhetnek az átlag felnőtt populáció jellemzőitől.

A képzés megtervezése esetén a következő *pszichológiai tényezőket* kell figyelembe venni mind a résztvevő egyének, mind az egész csoport tekintetében:

- belső feltételek (pl. szorongalom, lényeglátás, a tanulási folyamattal kapcsolatos attitűdök);
- intellektusbeli deficitek, részképesség-zavarok (memória, általános műveltségbeli háttér, szövegértési, olvasási, logikai, motoros hiányosságok, zavarok);
- a résztvevők motivációi. A képzésben való részvétel háttérében a mindennapi életben állhat érdeklődés, állhatnak egzisztenciális motívumok és a presztízs is. Fontos építeni a már jelen levő, illetve a tanulás folyamatában kialakuló motívumokra, ez utóbbiak kiépítése, serkentése a pedagógus kompetenciái közé tartozik. A fogvatartottak esetében ennek kiemelt szerepe van, ugyanis az oktatásra vonatkozó motivációk sokszor magának az osztályteremnek, a körlettől való távollétnek szólnak – ez azonban nem jelenti azt, hogy a résztvevők az oktatási folyamat során ne lennének kellően fogékonyak;
- tanulási nehézségek, ezek háttérében a rossz időbeosztás, a tartós figyelem hiánya, a szorongás, a gondolkodásbeli hiányosságok stb. egyaránt lehetnek;
- a magatartászavarok gyakori problémát jelentenek a fogvatartottak körében, főleg a fiataloknál, illetve a speciális fogvatartotti csoportokban;
- tudásdeficit, a hozott tudás és a tapasztalatok hiányosságai. Mint már említettem: a fogvatartottak gyerek- és serdülőkorukban nagyobb arányban maradnak ki az iskolából, ahol nem elég jól vagy egyáltalán nem teljesítenek, ezért ezek a hiányosságok egészen komolyak is lehetnek;
- a szocializáltság alacsonyabb foka;
- és végül figyelembe kell venni, hogy heterogén vagy homogén csoporttal állunk-e szemben a fenti pszichológiai jellemzőket tekintve.

A szociológiai tényezők a következők lehetnek:

- külső feltételek: időbeosztás, családi nehézségek, problémák, amelyek elvonják a fogvatartott figyelmét, munkahelyi problémák, folyamatban levő büntetőeljárás, fegyelmi eljárás stb.;

- a fogvatartottak nagy része már egyszer kiszorult az oktatásból. A szakmunkás-végzettség az igazi választóvonal az átlagpopuláció és a fogvatartottak között. Utóbbiaknál a leggyakoribb a 8 osztályos, illetve az annál alacsonyabb végzettség, amely a bűnelkövetés hátterében mint ok, s mint okozat egyaránt megtalálható;
- a csoport tanórán kívüli tanulási lehetőségei, annak korlátai. Ez alatt azt értjük, hogy a zárkában, a társak állandó, kényszerű jelenléte mellett a tanulás jelentősen korlátozottá válik. Tanulósobák nem minden intézetben működnek, és nem minden fogvatartott számára hozzáférhetőek.
- a fogvatartottak hozzáférése az oktatáshoz, a tananyagot kísérő eszközökhöz, a könyvtárhoz, internethez nehezített, mindez pedig arra mutat, hogy az eleve hátrányos helyzetből induló fogvatartottak hiányosságai megfejlődnek, amelyek önmagukban is tanulási nehézségeket okozhatnak;
- műveltségbeli hiányosságok;
- szubkulturális háttér, amely meghatározza a tanulás és annak eredményének értékét, valamint a fogvatartott motivációit is.

Andragógiai tényezők:

- tanulási szokások, amelyeket a zárt, beszabályozott környezet jelentősen befolyásol, leginkább korlátoz. Pl. a napirend kötelező betartása, kényszerközösség, korai takarodó;
- tanulási stratégiák, a korábbi oktatásbeli hiányosságok miatt ezek hiánya, illetve nem eredményes volta.

A programban résztvevő oktatók tapasztalatai, véleménye

A felmérést, amely kérdőívvel történt, kilenc oktató körében végeztük el. A megkérdezettek elméleti és gyakorlati tárgyakat oktattak, közülük négyen a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai (általában ők végezték a gyakorlati oktatást), öt fő pedig a Cinkotai Szakközépiskola oktatói voltak. Utóbbiak közül ketten tanítottak korábban már büntetés-végrehajtási intézetben, három fő részére a börtönök sajátos, zárt rendje teljesen idegen volt.

A kérdőív tartalmilag három részre oszlott: az első rész a börtönben végzett oktatással kapcsolatos az előzetes tapasztalatokra, elvárásokra kérdezett rá; a második részben a képzés valódi, a környezettel és a fogvatartottakkal kapcsolatos tapasztalataira kérdeztem; végül a harmadik részben a pedagógus személyiségére vonatkozó kérdéseket tettem fel. A résztvevők egy fő kivételével készségesen válaszoltak a kérdésekre.

Előzetes tapasztalatok, elvárások – a jövőre vonatkozó javaslatok

Lássuk először az első, azaz az *előzetes elvárásokra, tapasztalatokra* vonatkozó kérdésekre adott válaszokat! Három fő számára a helyszín maga teljesen ismeretlen volt, ketten semmiféle előzetes elvárásról nem számoltak be, míg hárman említették saját helyzetükre vonatkozóan, hogy attól tartottak: az oktatási feltételek nem adottak a kérdéses helyszínen, pl. a konyha és a műhely nem tanműhelynek való. A fogvatartottakkal kapcsolatban hét főnek voltak negatív, vagy legalábbis aggályokat tartalmazó

„elvárása”: a megkérdezettek a fogvatartottak hozzáállása, motivációi, sikertelen vizsgázása miatt aggódtak leginkább. A büntetés-végrehajtási személyzetet illetően öten számoltak be negatív elképzelésekről, amelyek a segítőkészség hiányára, a nehézkes kapcsolattartásra, mozgatásra vonatkoztak. Ezek a válaszok egyértelműen megmutatták az emberek inkább negatív jellegű elvárásait a börtönnel, főleg a fogvatartottakkal szemben, ami – mint majd látni fogjuk – többnyire szerencsésen alakul a későbbiekben.

Ezzel szemben a képzés befejezését követően csupán négy fő jelezte, hogy a hellyel kapcsolatos elképzelései nem változtak, míg öt fő pozitív változásról számolt be, mivel minden eszközt a rendelkezésükre bocsátottak, az oktatás helyét kialakították, illetve ők maguknak is sikerült megteremteniük a megfelelő munkafeltételeket. A fogvatartottakat illetően heten egyértelmű pozitív irányú változásról számolt be, azaz – szerintük – jól fejlődtek, érdeklődtek, kitartóak voltak, motivációjuk nőtt, jó kapcsolatot alakítottak ki az oktatókkal. Két oktató érdemi változásról nem számolt be, de ők eleve nem rendelkeztek elvárásokkal, előítéletekkel. Itt mindenképpen érdemes megállni egy pillanatra: a gyakorlati tapasztalat az előítéletességet megváltoztatta, a fogvatartottak hozzáállásáról alkotott vélemény egyértelműen pozitív irányban változott, az oktató tanulónak tekintette a fogvatartottakat, s nem bűnelkövetőként, vagy egy büntetés-végrehajtási intézet lakóiként kezelte őket. Saját tapasztalataim szerint is ez a változási irány a leggyakoribb: az oktatók pozitív szemléletű „hallgatóságra” találnak végül.

A személyzettel kapcsolatban két fő negatív hozzáállásról, változásról számolt be: teherként fogták fel – szerintük – a kollégák a képzéssel való foglalkozást, akár a mozgatás, akár a szervezés miatt; a többi oktató nem számolt be változásról, avagy éppen pozitívnak tekintette hozzáállásukat. A gyakorlati tapasztalat azt mutatja, hogy a személyzet részére a büntetés-végrehajtási intézetben folyó oktatás-képzés sok esetben csak terhet jelent, ebben közrejátszik a szoros napirendi pontok betartása, annak kényszere, a szűkös létszám, a szervezési problémák, de ebben a kérdésben a felügyelői állomány részéről esetenként negatív hozzáállás is tapasztalható.

A következőkben az *előzetes felkészítés* tapasztalatairól kérdeztem, ahol hatan nem számoltak be speciális helyzetekről, amelyekre felhívták volna a figyelmüket (ketten az előzetes tréningen nem is vettek részt), a többiek a büntetés-végrehajtás belső szabályaira, azok betartásának fontosságára, a speciális helyzetek pozitív irányú kezelésére, és a fogvatartottakkal való viselkedés szabályaira emlékeztek vissza – mint számukra fontos tanulásra. Meglepetésként nem érte őket semmilyen helyzet, probléma, kérdés a gyakorlat során.

A börtönben az *elkövetkezendőkben oktató kollégáknak a következő tanácsokkal szolgáltak a megkérdezettek*: kezeljék emberként, tanulóként a fogvatartottakat; legyen nagyobb türelmük és kitartásuk, ami meghozza a maga eredményét. Fontos, hogy vegyék fokozottan figyelembe a szabályokat, amibe beletartozik, hogy fenntartással kezeljék az egyes helyzeteket; tartsanak egyensúlyt a bizalmas légkör és a távolságtartás között; és végül – amit én is nagyon fontosnak tartok, mert sok problémát megelőz, és a felkészülést első lépésben segíti –, hogy az oktatás előtt a helyszínnel ismerkedve, még csak szemlélőként töltsenek el hosszabb-rövidebb időt az intézetben. A megkérde-

zettek azok számára, akik a közeljövőben felkészítést szerveznek az oktatók részére, kiemelt fontosságúnak tartották a következőket: a felkészítés tartama alatt többet beszéljenek a börtön sajátosságairól, a szabályok és a biztonság betartásáról. Legyen téma a fogvatartottak esetleges személyiségtorzulása, annak iránya, jegyei, tünetei, megjelenése az oktatás folyamatában. Azt javasolták, hogy mindenki legyen személyes elbeszélgetés, a leendő oktatók szerezzenek előzetesen konkrét tapasztalatokat az intézetben (pl. látogatással). Az oktatás megvalósulása során pedig egyeztessenek mindig a napirendről, menjenek elébe az ezzel kapcsolatos problémáknak. A valóságban – az intézetekben – ez az oktatásért, vagy a programért felelős előadó feladata lenne, mégis a gyakorlatban ez az egyeztetés sokszor az oktatóra, az éppen jelenlévő felügyelőre, hivatásos állományú tagra hárul, pluszmunkát okozva ezzel.

A szakképzés gyakorlati tapasztalatai

A következő nagy kérdéskör a szakképzés konkrét tapasztalataira vonatkozott. A fogvatartottak tekintetében az oktatás fontosságát, célját számos területen határozták meg a megkérdezettek: érdeklí öket, újabb lehetőségeket, célokat kapnak általa, a munkaerő-piacon való könnyebb elhelyezkedésüket segíti. Kifejezetten pozitív tapasztalat, hogy a tanulás az önértékelésüket is növeli, segíti beilleszkedésüket, ami közvetett célja az oktatásnak, mégis szervesen hozzájárul a későbbi sikerekhez. A fogvatartottak előzetes ismeretszintjét a nem megfelelőtől a kiválóig négy pontban lehetett értékelni, sajnos a korábbi feltevésemmel összecsendően a „nem megfelelő” és a „megfelelő” szintre helyezték őket az oktatók, „jó” és „kiváló” szintű felkészültséget nem tapasztaltak.

Az oktatáshoz szükséges berendezések, eszközök a megkérdezettek (a kilencből hat fő) szerint többnyire hiányosak voltak, ami a következőkre vonatkozott: könyvek, munkaruhák, konyhai nyersanyagok, eszközök – ráadásul mindezeket sokszor csak részben pótolták. Ez összecsend azzal a korábbi véleménnyel, hogy sem a börtön konyhája, sem a műhelye eredetileg nem oktatásra lett kialakítva, ezért hiányosságok, korlátok jelentkeztek. Nagyon tanulságos az oktatás mindennapi megvalósításának akadályait érintő kérdésre adott sok-sok válasz. Ezek mutatják a börtön életének mindennapi nehézségeit, a korlátozásokból fakadó problémákat, a zárt élettérből fakadó nehézségeket. A válaszok szerint leginkább a személyzet hozzáállásából (nem kísérték a fogvatartottakat időben az oktatásra, tehernek fogták fel azt a feladatot, sokat kellett a felügyelőre várni), a zárkatársak kényszerű jelenlétéből (a tanfolyamon résztvevők nem tudtak tőlük tanulni), és a napirend korlátozó jellegéből (pl. ebédosztás) fakadtak ezek az akadályok. Megjelentek okként még a fogvatartottak családi problémái (bár ezek ellenére a legtöbben folytatták közülük a tanulást), az újabb folyamatban levő büntetőügy (ez a gyakorlatban a fogvatartott gyakori távollétével, szállítással jár), a fogvatartott elleni fegyelmi eljárás, és végül az információcsere hiánya a börtön személyzete és az oktatók között.

A fogvatartottak készségeire, attitűdjeire is rákérdeztem, mindenképpen fontos látni, mit észleltek az oktatók a tanítás során. A megkérdezetteknek 1-től 5-ig, a „nem megfelelőtől” a „nagyon jóig” kellett osztályozniuk az aktivitást, a motivációt, a han-

gulatot, a felkészültséget, a teljesítményt, a szorgalmat és a magatartást. Az oktatók leginkább pozitív véleménnyel a fogvatartottak hangulatát (átlag 4,13) és a magatartásukat (átlag 4,25) illetően voltak: ezek a magas átlagok mutatják, hogy *a fogvatartottak magatartása a helyzethez illő volt*, megjelent az általunk ismert jelenség, hogy konform, szabálykövető módon viselkednek. A legrosszabb értékelést a szorgalmuk (3,38), a felkészültségük (3,13) és a motiváltságuk (3,16) kapta, ezek az osztályzatok jóval elmaradtak a viselkedésükre vonatkozó értékelés eredményeitől. Mindez azt mutatja, hogy *ketté kell választani a fogvatartottak tanulási és a képzésben való részvételük motiváltságát*: az utóbbira vonatkozó motiváltságukat erősíti meg a konform, szabálykövető viselkedés, míg a tanulásra, a tudás megszerzésére vonatkozó motivációik hiányosak, háttérbe szorulnak. A teljesítményükre vonatkozó oktatói értékelés közepes (3,63) volt, nem mutatott különösebben kiugró értéket, de nem is volt rossznak mondható.

Tanulási nehézségekkel rendelkező fogvatartottakat a kilencből hét oktató jelölt meg válaszában – ez az arány tapasztalataim szerint akár 100%-os is lehetett volna. Azt is megkérdeztem, hogy milyen okokra vezethető vissza ez a jelenség szerintük, és milyen megoldást ajánlanak a tanulási nehézségek leküzdésére. Okoknak jelölték meg a következőket: a zárkatársak hozzáállása akadályozta a tanulást; túl alacsony a fogvatartottak iskolai végzettsége, illetve túl nagy az előképzettség hiánya; az alacsony értelmi képességek (ez volt a leggyakoribb, a válaszadók mintegy felénél megjelölt indok); a figyelmetlenség, és végül a negatív hozzáállás, magatartás a fogvatartott részéről.

A tanulási nehézségek hátterében számos pszichológiai és pedagógiai probléma állhat. A pszichés okok között a legfontosabb az alacsony értelmi képesség, ami sokszor gyűjtőfogalomként szerepel – mögötte számos részképesség-zavar, figyelemzavar, a gondolkodás zavara, az észlelés zavara, memóriazavar, a koncentrációra való képtelenség, szövegeértési, olvasási, írási probléma állhat. A kialakult rossz tanulási szokások, illetve a tanulási stratégiák hiánya is okozhatja a mindennapi gyakorlat szintjén a tanulási nehézségek megjelenését. Mellettük megjelenik a kényszerközösség zavaró hatása, ami nem az egyén problémája, mégis az egyén szintjén jelenik meg. Ez arra a fontos tanulságra hívja fel a figyelmet, amely a civil életben is igaz, hogy a tanulási zavar mögött érdemes megkeresni a valódi okot, és úgy kell segítséget nyújtani. A börtönben folyó oktatásban a civil élethez képest gyakrabban, nagyobb számban fordulhatnak elő tanulási nehézségek, és ezeket sok esetben külső tényezők eredményezik.

Az oktatók a mi esetünkben a következő megoldásokat találták, alkalmazták: több időt szántak az adott fogvatartottra ez volt a leggyakoribb válasz), többet gyakoroltak, több segédanyagot biztosítottak, azaz a *differenciált oktatást alkalmazták*. Két esetben a pozitív ráhatás, motiválás, jutalmazás működött. Annyi biztos, hogy az oktatók a tanulási nehézségekkel rendelkező fogvatartottaktól nem fordultak el, segítettek, felzárkóztatták őket.

Sok esetben az is segítséget nyújt a képzésben résztvevő fogvatartottaknak, ha a büntetés-végrehajtási intézet lehetőséget ad a tanulói csoport megalakulására, a tanulószoba kialakítására, a napirendtől eltérő könyvtárlátogatásra, az olvasói sarok kialakítására, használatára.

A börtönökben folyó oktatás során egy sajátos probléma is megjelenik: a fogvatartottak számára a civil életből érkezett oktató a külső világot is behozza, ezért további, a *tananyagon túli információt, ismereteket* is szeretnének megszerezni tőle. Ez az oktatás rovására is történhet, ha az oktató nem képes erős határokat szabni, és azokat betartatni. Feltettem tehát azt a kérést is, hogy a tananyagtól eltérő módon és területen igényeltek-e a fogvatartottak további ismereteket, információkat, s ha igen, mely területeken. A válaszok szerint ez gyakran előfordult. A fogvatartottak jogi kérdései az összبuntezésre, a szabadulási időre, valamint a felsőoktatási továbbtanulásra vonatkoztak. A pénzügyekkel kapcsolatos kérdések az ösztöndíjra, a vállalkozásokkal kapcsolatos kérdésekre, a kereseti lehetőségekre irányultak. Az ismeretek felhasználhatósága, a további tanulási lehetőségek után való tudakozódás megjelent, ritkábban az adott, éppen tanult szakmával kapcsolatos kérdések is előfordultak, de a szabadulás utáni elhelyezkedési lehetőségek voltak a legfontosabbak a fogvatartottak számára, akik a kapcsolattartás terén is kértek – bár ritkán – segítséget. Mindez két fő irányt mutat: a benti dolgok, kérdések megjelenését, amely sokszor zavaró is lehet az oktató számára, illetve a kinti, a szakmával, a tanulással kapcsolatos kérdések jelenlétét, ami viszont biztató, a motívált állapotot jól jelző pont. A fenti példa is azt mutatja, hogy a fogvatartottak szeretik fészegetni a határt, kinél meddig lehet „elmenni”, ezért fontos az oktatásban résztvevő pedagógusok felkészítése.

Az *elméleti és gyakorlati oktatás aránya* a kilencből hét oktató szerint megfelelő volt, de mivel lehetőség volt arra, hogy a megkérdezettek javaslatot tegyenek az elméleti és a gyakorlati oktatás arányának megváltoztatására, ezzel többen is éltek. Ketten 60% elmélet mellett 40% gyakorlatot jeleztek, fele-fele arányról egy fő számolt be, a gyakorlati oktatás felé való arányeltolódást pedig négyen (hároman 40%-60%, egy fő 30%-70% arányban) tartották volna kívánatosnak. A maradék két fő azt jelezte, hogy mindenképpen a gyakorlat felé való eltolódást biztatná – ami állandó, visszatérő kíváncsóság a mindennapi oktatásban is. A gyakorlati oktatásnak a büntetés-végrehajtási intézet öt fő véleménye szerint teljes terepet tudott biztosítani. Két fő válaszából – mivel számítógép-felhasználói tanfolyamot tartottak – kiderült, hogy minden résztvevő intézetben megfelelő számítógépes termet alakítottak ki már korábban is. Hároman kihangsúlyozták, hogy sok előzetes egyeztetés, rugalmas megoldási mód kipróbálása után, sokszor még így is csak részben sikerült kialakítani a megfelelő terepet, ahol a fogvatartottak is partnerekként viselkedtek. Itt ismét megemlíteném a konyhai oktatás mostohább voltát, ott találkoztak több nehézséggel a kollégák.

A pedagógus személyisége: változások, új kihívások

Az utolsó kérdéskör a pedagógus személyiségére, attitűdjeire vonatkozott, az azokban történő változásokra, voltam kíváncsi, valamint legvégül arra, hogy a megkérdezett oktatók a jövőben is vállalnának-e ilyen jellegű képzést. Ez utóbbival kezdeném, ugyanis egy fő nem válaszolt, a többi nyolc fő válasza egyértelműen pozitív, biztató volt. Motiváló tényezőként a következőket írták: a fogvatartottak hálája, köszönete, a sikerélmény átélése; az oktatás nagy kihívást és fejlődési lehetőséget jelentett két főnek,

jó jövedelem-kiegészítést egy főnek. Visszatérve a személyiségüket ért kihívásra szintén pozitív válaszokat kaptam: az oktatók úgy vélekedtek, hogy szívvel-lélekkel tanítottak, más motiválási és fegyelmezési módokat kellett találniuk, emberségesnek kellett lenniük, a tanuló-oktató kapcsolatról többet tudtak meg, büntetés-végrehajtási tapasztalatot szereztek. Ezek a válaszok is az előítéletek, fenntartások felszámolásáról, pozitív élményekről, sikerekről tanúskodnak, és arról, hogy a börtönbe belépve egy kellően nyitott oktató megtalálja a saját terepét, hallgatóságát.

Összefoglalás

Az alábbi összefoglalásban röviden végigtekintem a legfontosabb problémákat, hiányosságokat és a pozitív irányú tapasztalatokat is. A képzés során problémaként jelentkezett a nem megfelelő, oktatási célra csak részben alkalmas tanműhely kialakítása, vagy a normál műhely tanműhellyé való átalakítása, ezért fontos tanulság, hogy a büntetés-végrehajtási intézeteknek képesnek kell lenniük az adottságainak megfelelő képzési forma, illetve tartalom kiválasztására. Az, hogy – a felmérés szerint – a képzéshez nem minden esetben állt rendelkezésre a megfelelő segédanyag, könyvek, munkaruhák és nyersanyag, a könnyebben orvosolható problémák körébe tartozik. Nagyobb hangsúlyt kell fordítani a zárt intézet sajátosságaira, és ennek megfelelően kell felkészíteni a képzésben résztvevő oktatókat. A felkészítés során a következőket tanácsos szem előtt tartani: az oktatók kezeljék emberként, tanulóként a fogvatartottakat; legyen a szokásosnál nagyobb türelmük és kitartásuk velük szemben. Az intézeti sajátosságokat illetően vegyék fokozottan figyelembe a szabályokat, amibe beletartozik a különböző helyzetek differenciált kezelése, a biztonságra való odafigyelés; az oktatók tartsanak egyensúlyt a bizalmas légkör és a távolságtartás között, és végül az oktatás beindítása előtt előzetes tapasztalatszerzés céljából töltsenek el valamennyi időt az intézetben.

A fogvatartottak tekintetében ketté kell választani a tanulásra és a képzésben való részvételre való motiváltságukat, ezt támasztják alá a kérdőíves felmérés válaszai, valamint a saját gyakorlati tapasztalatom is. Jó és sokrétű pedagógiai eszközökkel azt a tanulót is motiválni lehet a tanulásra, aki pusztán időöltésként, vagy az ösztöndíj miatt vesz részt a képzésben. A tanulási zavarokkal küzdő fogvatartottaknál a differenciált oktatás mellett lehetőséget kell adni a tanulói csoportok megalakulására és a tanulószoba kialakítására, amiről tudjuk, hogy sok intézetben nincs rá minden fogvatartott esetében lehetőség. Végül: a büntetés-végrehajtási intézetekben oktatásban-képzésben résztvevő fogvatartottak esetén fontos figyelembe venni a célcsoportra vonatkozó sajátos pszichológiai, szociológiai és andragógiai tényezőket, amelyek a velük való foglalkozásban sajátos problémákat okozhatnak.

Pintér Tibor

A bűnözői magatartás kialakulásának lehetséges szocializációs, mentális okai

Kérdőíves vizsgálat a Szegedi Fegyház és Börtönben

A vizsgálat célkitűzése – hipotézis

Egyszer valaki a Szegedi Fegyház és Börtönben a fogvatartottak közül egy csoportos foglalkozás alkalmával, mikor arról beszélgettünk, hogy lehet-e, illetve miként lehet a börtönéveket értelemmel, tartalommal megtölteni, így fogalmazott: „Ez is csak egy hely az életben. Ha odakint nem ment, idebent még inkább lehetőségünk van rá, még ha sokkal nehezebb is.”

Ez a válasz még inkább megerősített abban a tapasztalatomban, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben élők közül többen, akik egykor bűncselekményeket követtek el, szembesülnek azzal a végső soron nem megkerülhető kérdéssel, hogy mi volt az, az út, amely idáig vezette őket. Meggyőződésem, akik képesek szembe nézni addigi életükkel, majd eddig a válaszig eljutni, esélyt adnak maguknak arra, hogy életük ettől a perctől tartalommal, értelemmel teljen meg. Miért kellett eddig várni? A rácsokon, a falakon kívül milyen környezeti vagy belső motívumok határozhatták meg azt az utat az egyénben, amely idáig vezette őt? Melyek lehettek azok a tényezők, amelyek a deviáns magatartás kialakulását erősítették?

Az 1990-es évek elejétől 2000-ig a Szegedi Fegyház és Börtönben önismereti jellegű csoportot vezettem, illetve más elítéltekkel is találkoztam konzultációk során, mikor lehetőség volt arra, hogy feszültségeiket ventilálják, vagy adott esetben konkrét kérdésre konkrét tanácsot kértek.

2005-től felnőtt korú szabadult bűnelkövetőkkel foglalkozó pártfogó felügyelőként dolgozom a Csongrád Megyei Igazságügyi Hivatalban, ezen kívül munkámhoz tartozik még a Szegedi Fegyház és Börtönben élő fogvatartottak mentálhigiénés gondozása, illetve egyéb, leginkább szociális jellegű ügyeik intézésében való közreműködés.

A Szegedi Fegyház és Börtönben végzett munkám során számos alkalommal elgondolkodtam azon, hogy melyek azok a motivációk, folyamatok, amelyek arra kényszerítik az embert, hogy bűncselekményt kövessen el. Többször könnyedén kimondjuk első látásra az ítéletet: „Ez az ember, bűnözőnek született” – csupán, mert szorongást kelt a jelenléte, brutalitása elborzaszt. Jó néhány bűncselekményt elkövetővel kapcsolatban azonban meglepetten tesszük fel azt a kérdést: „Ugyan, hogy kerülhetett ez az ember ide?” Nyitott, kulturált, látszólag kiegyensúlyozott családi háttérrel mégis börtönben

kötött ki. Sokan kreatívak, tanulni vágyók, a közösségbe beilleszkednek, konfliktust önmagáért nem teremtenek, egyszóval: „jobb sorsra érdemes emberek” – mint szokták mondani. Honnan akkor ez a sajátos életút, ez a fájdalmas történet? Honnan a brutalitás, az a magatartás, amely bűncselekmény elkövetésére kényszerít? A nyitottság, a kreativitás és egyéb pozitív személyiségvonások nem elegendőek ahhoz, hogy megakadályozzák egy borzalmas tett elkövetését? Ezekre a kérdésekre próbál ez a dolgozat választ keresni, vagy legalábbis még néhány információt felfedezni a bűnözés természetrajzából.

A fogvatartottakkal folytatott beszélgetések során, élettörténetük, sorsuk ismeretében feltűnt, hogy a legtöbb elítélt gyermekkorában komoly szocializációs problémák fedezhetők fel, illetve jellemzően az anyával való kapcsolat valamilyen formában zavart, sérült volt. A különböző élettörténetekből más jellegű sajátos tényezők is felbukkantak, amelyek feltehetőleg elindították az egyént a bűnözés útján. Érzésem szerint a közös jellemző azonban a gyermekkor érzelmi fejlődésének krízise volt, különös tekintettel az édesanyával való kapcsolatra. Ezeket a benyomásokat erősítették bennem a fellelhető kutatások következtetései is, mint Popper Péter írja: „Az eddig közölt vizsgálati eredmények mögött mindig az érzelmi fejlődés zavara található.”¹

Az elmondottak motiváltak abban, hogy elkészítsek egy vizsgálatot a Szegedi Fegyház és Börtönben élő fogvatartottak között, amelyben megkísérlem felmérni, hogy milyen hatások érték őket korábban a környezetük részéről, amelyek adott esetben a bűnelkövetés útjára terelték őket, különös tekintettel a családi környezet hatására. Tehát bizonyítani szeretném azt, hogy a bűnelkövetés és a családi szocializációs hatások között meghatározó kapcsolat fedezhető fel.

A vizsgálat hipotézise szerint a bűnözői magatartás kialakulásának legjellemzőbb vonása a gyermek és az anya, illetve a gyermek és a család hiányos, sérült kapcsolata. Így a felmérésben megjelenik az anya, a család és a gyermek kapcsolatára történő fókuszálás.

A kutatási kérdések ebből a hipotézisből fogalmazódnak meg: Valóban az említett kapcsolatok sérülése jelenti-e a legnagyobb veszélyt a bűnözői személyiség kialakulására, illetve ezen kívül milyen más tényezők határozhatók meg a folyamatban?

Továbbá vizsgálandók abból a szempontból is a kapott adatok, hogy a szakirodalomban megállapított motívumok milyen mértékben egyeznek meg a felmérés eredményeivel. Ebben az esetben leginkább az anya, a család és a vizsgált személy közötti kapcsolatra fókuszált a vizsgálódás a szociológiai háttérre irányuló kérdések mellett.

A felmérés operacioanalízissal kapcsolatos részét a hipotézishez, az alap gondolat-hoz vonatkozó szakirodalom, a korábbi kutatások, szociológiai, pszichológiai vizsgálatok eredményeinek feldolgozása, elemzése előzte meg, amely egy, a Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi Intézete számára készült egyetemi szakdolgozat szakirodalmi részének tárgyát képezte.

1 Popper Péter (1970): A kriminális személyiség kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest. 126. o.

A vizsgálat módszere, menete

A vizsgálat kérdőíves felmérés formájában történt a fogvatartottak között. Az intézetben élők összlétszáma változóan 800-900 fő. Ebből a létszámból véletlenszerűen 40 fő fogvatartotthoz lett eljuttatva kérdőív, melyben a megfogalmazott kérdések arra kerestek választ, hogy milyen okok, tényezők vezethettek el a felmérésben résztvevő személy bűnelkövetéséhez, illetve melyek azok a jellemzők általánosságban, amelyek egy bűnelkövető bűnözői karrierjének motivációira utalhatnak.

A kérdőív a kitöltési útmutató bevezetése után 17 kérdést tartalmazott. Minden kérdés zárt, illetve az utolsó kérdés utolsó válasza kifejthető volt, nyitott lehetőséget biztosított a válaszadó számára. A kérdésekre nominális szinten történtek a válaszok, azaz nem volt szükséges rangsorolni a változók között.

Mivel a Szegedi Fegyház és Börtön szinte kizárólag felnőtt korú férfi elítélteket fogad be, ezért értelemszerűen minden válaszadó férfi volt, így a kérdések között a nemi hovatartozás nem szerepelt.

A kitöltött kérdőívek összegyűjtését követte a válaszok kódolása egy kódlapon, majd azok statisztikai összegzése. Végző fázisban a kapott eredmények elemzése és a következtetések megfogalmazása történt.

A felmérést megelőzte mindenekelőtt a bűnözői magatartással kapcsolatos korábbi szociológiai, biológiai és pszichológiai kutatások megismerése, amelyek mind elméleti, mind gyakorlati szempontokat nyújtottak a vizsgálat felépítéséhez.

A kérdőíves vizsgálatnál először is át kellett gondolni a kutatási célok és a vizsgált populáció szerint a kérdőívben megfogalmazott kérdések számát, illetve tartalmi ismérveit. Ezek ismeretében a konkrét kérdések megfogalmazása következett, ezzel együtt meghatározva a kérdések nyitottságát, illetve zártságát, illetve a mérések szintjeit.

Ezt követte a minta nagyságának meghatározása a vizsgált populáció összlétszámát figyelembe véve. Az adatok és a kérdőív birtokában a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságától az engedély beszerzése történt meg a kutatás elvégzéséhez, ezek után pedig a Szegedi Fegyház és Börtön munkatársaival való kapcsolatfelvétel a vizsgálat operatív részleteinek megbeszélése céljából.

Az elkészült kérdőív sokszorosítását követően az intézet alkalmazottai közreműködésével – segítségüket ezúton is köszönöm – a kérdőívek szétosztásra kerültek a 40 fős minta részére, majd ezek begyűjtése történt meg a kitöltés után.

A kiosztott kérdőívekből 38 értékelhető érkezett vissza.

A kérdőívek értékelése

Az alábbiakban a kérdőív 17 kérdését és a rájuk adott válaszok értékelését közöljük, majd további összegző megállapításokat a dolgozat végén teszünk.

Volt-e már korábban büntetve?

A vizsgált intézet alapvetően hosszú ideős fogvatartottak befogadó helye, amely feltelez valamely komolyabb bűncselekményt, mint emberölés, vagy más egyéb súlyosabb tettet, amelyet adott esetben visszaesőként követtek el.

Első büntényes a vizsgált mintában 18 fő volt, azaz 48%, közel annyi, mint a visszaesők és a többszörösen visszaesők száma, akik 10-10 fővel, 26-26%-al reprezentálták magukat. Érdekes módon az első büntényesek aránya majdnem megegyezett az országos adattal: 2007-ben az elítéltek 47%-a volt első büntényes.²

A bűncselekmény típusa

Az előző kérdésre visszatulva: az emberölést elkövetők száma – 29 fő (76%) – magasan meghaladta a többi bűnelkövetőét, míg garázdaság miatt 2 fő (5%), rablásért 3 fő (8%) volt büntetve, az „egyéb” kategóriára 7 fő, azaz 11% jelölte be magát. Az „egyéb” alatt számos olyan bűncselekménytípus érthető, amelyet nehézkes lett volna kategorizálni jelen vizsgálatban.

Az emberölést elkövetők magas száma a vizsgált intézet sajátosságából is következik, mivel a Szegedi Fegyház és Börtön elsősorban hosszuidős fogvatartottakat őriz, akiknek a bűncselekménytípusa jellemzően életellenes, illetve valamilyen erőszakos bűncselekmény. A vagyoni elleni bűncselekmények elkövetői, amennyiben nincsen súlyosbító körülmény, általában alacsonyabb végrehajtási fokozatú büntetés-végrehajtási intézetekben vannak elhelyezve.

Iskolai végzettség

Ez a kérdés már a megkérdezettek szocializációjára utalt, konkrétan arra, hogy az iskola lehetett-e hatással közösségi kapcsolataira, továbbá: a család életmódjára mennyire lehetett jellemző az iskolázottság igénye. Az adatok érdekes eredményt mutatnak. Összességében az elkövetők között minimális volt azoknak a száma – 3 fő (8%) –, akik nem végeztek el az alapfokú iskolát, 11 fő (29%) rendelkezett alapfokú, 8 általános végzettséggel, 12 fő (31%) már középfokú szakmai végzettséggel rendelkezett, és viszonylag magas volt az érettségizettek aránya is: 9 fő, azaz 24%. Befejezett felsőfokú tanulmányokat – hasonlóan azokhoz, akik nem végeztek el a 8 általánost – 3 fő, a megkérdezett minta 8%-a jelölt be.

A középfokú szakmai végzettséggel rendelkezők és az érettségizettek viszonylag magas száma, aránya arra enged következtetni, hogy a korábbi évtizedek oktatáspolitikája ösztönzőleg hatott a társadalom tagjaira. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében feltételezhető egy következetesebb, kiegyensúlyozottabb családi szocializációs háttér is, amely az egyén személyiségfejlődésére pozitív hatással van, továbbá olyan megküzdési (coping) lehetőségeket is átad az egyénnek, amely adott esetben megvédi a bűnözői életmód és konfliktusmegoldás választásától. Travis Hirschi és Michael Hindelang kutatásainak eredménye az intelligencia szerepéről a bűnözői magatartás kialakulásában³ – miszerint az alacsony IQ erősebben befolyásol, mint az a társadalmi környezet, ahonnan érkezett a bűnelkövető – jelen vizsgálatban csak közvetve volt kimutatható. A magasabb iskolázottsággal – amely kétségtelen feltételez magasabb intelligencia szintet – kapcsos-

2 A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2007. Bp. BVOP. 2008. 75. o.

3 Vö. Adler, Freda – Mueller, Gerhard O. W. – Laufer, William S. (2002): Kriminológia. Osiris Kiadó, Budapest. 140. o.

latosan nem állítható bizonyossággal, hogy ennek hiánya lenne az egyedüli okozója a bűnelkövetői magatartásnak. Inkább az iskolázottság és a társadalmi környezet kettőssége feltételezhető okként jelen esetben, amely további kutatások igényét is felveti.

Szülei voltak-e büntetve?

A családi szocializációs hatásra keresett választ ez a kérdés, azaz, meghatározó-e az egyén későbbi bűnelkövetői magatartására az a tény, hogy szülei is elkövettek már bűncselekményt. Sarnoff A. Mednick örökbefogadási kutatásai⁴ szerint az apa bűnözői mintája a fia későbbi magatartására kockázati tényezőt jelent. Mindössze 8 fő, 21% állította, hogy szülei voltak már büntetve, illetve 30 fő, 79% pedig azt, hogy nem. A jelen vizsgálat eredményei tehát nem igazolták Mednick következtetését. Ennek feltehetőleg az lehet a magyarázata, hogy a mintában szereplők jellemző bűncselekménye az emberölés volt, s mint tudjuk: a gyilkosságot elkövetők esetében magas azoknak az aránya, akiknek bűncselekménye nem társul bűnözői életmóddal. Ez az eredmény egy másik lehetőséget is felvet, miszerint az emberölést elkövetők között a szülői magatartás-minta érvényesülése nem fedezhető fel a kriminalitás szempontjából. Azonban az sem állítható, hogy a megkérdezett elkövetők személyiségfejlődésben nem lehetett jelen egyfajta negatív szülői hatás, azonban a kérdés nem ennek a jelenségnek a megválaszolására irányult.

Testvérei voltak-e büntetve?

A kérdés arra keresett választ, hogy a családon belüli szocializációs hatásoknak a bűnelkövetői magatartás kialakulására volt-e jelentősége. Minden válaszadónak volt testvére, az adatok szerint, amelyekből kiderül, hogy a mindössze 5 főnek, 13%-nak volt büntetve a testvére, és 33 főnek, azaz 87%-nak nem. Az adatok arra engednek következtetni, hogy nem a családi szocializációs hatások szolgálnak a bűnelkövetés magyarázatául a vizsgált populációban, hanem valamilyen egyedi, sajátos személyes okok lehetnek a háttérben, amelyek mindenképpen további vizsgálatot igényelnek a motivációk feltárását illetően. A kapott adatok magyarázatában a további felmérések a személyiség vizsgálatának irányába indulhatnak el.

Rokoni kapcsolataiban van-e büntetett személy?

A válaszokban megjelenő arányok itt már nem tértek el olyan élesen egymástól, mint a megelőző két kérdésnél. Jóllehet, a „nem” válaszok aránya 23 főnél (61%) itt is nagyobb volt, mint az „igeneké” – 15 fő, azaz 39% –, a számadatok jóval kiegyensúlyozottabbak voltak, mint a korábbi kérdéseknél.

Ha a szorosabb családon belül nem is volt jellemző a bűnelkövetés a vizsgált mintában, viszont a megkérdézettek tágabb családi, rokoni kapcsolataiban azért már határozottabban jelen volt a bűnözői magatartás. Ha nem is közvetlen mintaadással járult hozzá a távolabbi családtag a deviancia kialakulásához, de részese lehetett „távoli alternatívaként” a magatartás kialakulásában – igaz, hogy ezt a hatást nem tarthatjuk jelentősnek.

Korábbi környezetében, baráti kapcsolataiban vannak-e büntetett személyek?

A kérdésre adott válaszokból határozottan az a következtetés volt levonható, hogy a környezet, a családon kívüli kapcsolatok mintaadó szerepe nem elhanyagolható. 28 fő (74%) jelezte, hogy vannak a környezetében, szűkebb-tágabb emberi kapcsolataiban büntetett személyek, és mindössze 10 fő (26%) azt, hogy nincsenek.

Igaz, a kérdés alapján nem tudható, hogy ezek a kapcsolatok mikor alakultak ki, hiszen – az adatok szerint – a válaszadók több mint a fele nem először volt büntetve, így nehéz megállapítani, hogy a környezetükben, barátaik között található büntetett személyek milyen szerepet tölthettek be az „igent” válaszolóknál a magatartás kialakulásában. Az viszont igaz lehet, hogy a bűnözői magatartás megerősítésében a környezet szereplői jelentős hatással vannak.

Jelenleg tartja-e a kapcsolatot szüleivel?

A válaszokból kiderült, hogy 1 fő (3%) nem ismerte sem az anyját, sem az apját, 5 főnek, 13%-nak, pedig már nem éltek a szülei. Az említett 6 főt nem számítva több mint négyeszeres azoknak a válaszadóknak az aránya, akik tartják a kapcsolatot a szüleikkel (26 fő, 68%), azokkal szemben, akik nem (6 fő, 16%).

Ez a tény mindenképpen pozitív eredményt mutat, hiszen a büntetésüket töltőknek a legfontosabb kapcsolata nem veszett el az évek folyamán. Az elítéltek kapcsolattartása természetesen a büntetés-végrehajtásban dolgozók és nem utolsó sorban a társadalom számára is fontos, hiszen a szabadulás utáni reszocializáció így zökkenőmentesebbé válhat. Elgondolkodtató azonban, hogy ha a válaszadók nagyobbik aránya szerint a szülőkkel való kapcsolat élő, lehetett-e szerepe a szülői magatartásnak a bűnözővé válás folyamatában. Tudniillik ebben az esetben feltételezhető, hogy a bűnelkövető gyermekkorában is kapcsolatban volt a szüleivel, tehát családban szocializálódott. Ugyanez a probléma felmerült már korábban, a *Szülei voltak-e büntetve?* kérdésre adott válaszként is, ahol szintén ellentmondás látszott a Mednick-féle kutatással kapcsolatban. Ott a válaszadók túlnyomó többségénél (79%-ánál) a szülők nem voltak büntetve. Sarnoff A. Mednick hipotézise szerint pedig a vér szerinti szülők bűnözése összefüggést és kockázatot mutat a gyermekek bűnözői viselkedésével kapcsolatban.

Gyermekkorára emlékezve: milyen viszonyban volt az édesanyjával?

A vizsgálat talán legmeglepőbb válaszaival találkozunk ebben a kérdésben. Az eredmények teljességgel ellentmondtak mind a hipotézisben, mind a szakirodalomban megfogalmazottakkal, mindenekelőtt Popper Péter kutatásaival kapcsolatban.⁵

A hipotézis kiegyensúlyozatlan, rossz kapcsolatot tételezett fel az édesanyjával. A válaszok azonban éppen az ellenkező eredményt mutatták. A válaszadóknak több mint a fele, 21 fő, 53% (!) válaszolta azt, hogy szerette őt az anyja, és fontos volt számára. További 8 fő, 24% is pozitív kapcsolatot állított, annyi megjegyzéssel, hogy bár szeretete őt az édesanyja, de a maga módján. 5 fő, 13% azt közölte, hogy nem foglalkozott ve-

le az anya, 2 fő, 5% rossz, rideg kapcsolatnak minősítette a viszonyukat, legvégül szintén 2 fő, 5% egyáltalán nem ismerte az anyját. Az eredményeket szemlélve tehát a megkérdezett fogvatartottak 77%-a állította a pozitív kapcsolatot az anyjával, szemben a 23% negatív viszonyt megfogalmazóval.

A korábbi kutatásokkal és a dolgozat hipotézisével szembeni nem várt válaszok, a felmérés eredménye elgondolkodtatók. Kérdésként merült fel, hogy a válaszok valóban azt a helyzetet tükrözik-e, amelyet közölnek, vagy lehetséges más magyarázat is.

Amennyiben a kapott arányokat valósnak tekintjük, a következtetés az lehet, hogy a meleg, bensőséges kapcsolat az anyával nem jelent a későbbiekben támogatást abban az irányban, hogy az egyén ne a bűnözői karriert válassza, illetve a fordítottja is igaz ebben az esetben, mégpedig az, hogy az instabil, kiegyensúlyozatlan, szeretet, melegség nélküli anya–gyermek kapcsolat nem jelent rizikófaktort az egyén későbbi életútját illetően.

A második lehetőség, hogy a válaszadók nem voltak őszinték. Megvizsgálva a kérdőív többi kérdésére adott válaszokat, amelyekben a válaszok aránya a várt eredményekhez képest realitást tükrözött, nem volt feltételezhető szándékos félrevezetés. A legvalószínűbb magyarázat azonban mégis az őszinteség problémája, csak más szempontból.

Abban az esetben, ha a válaszok viszonylag arányosan oszlottak volna el, és nem szerepeltek volna a válaszok között feltűnően szélsőséges értékek, mint jelen esetben, akkor az valóban zavart okozott volna az értékelésnél, s felvetette volna a kérdés hiányosságait is.

A két nem feltétlenül várt válasz (a „Szeretett, fontos voltam a számára”, illetve a „Nem foglalkozott velem” stb.) szélsőségesen magas adatai közvetíthetnek egy olyan magyarázatot is, hogy a számok – éppen a szélsőségesen magas arányok miatt – nem valósak, mivel a válaszadók, ha nem is tudatosan, de nem voltak őszinték. Tudniillik olyan magas arányú pozitív kapcsolat mutatkozott az anyával, amelyet a tapasztalatok és a korábbi kutatási eredményeket nem igazoltak. Ebben az esetben azonban feltételezhető, hogy sok fogvatartott az anyjával való viszonyt idealizálja, és tagadja a problémás anyakapcsolatot.

Ennek a típusú védekező mechanizmusnak az alkalmazása más helyzetekben is jellemző az elítéltek magatartására. A hosszú börtönévek a fogvatartottnak a realitásokhoz való egyébként sem erős viszonyát még inkább gyengítik, amely megjelenhet az anyával való korábbi kapcsolat „átírásában”.

Amennyiben ez a magyarázat valóban tükrözi a valós helyzetet, abban az esetben igazolva lehetnek többek között William H. Sheldon⁶ és Popper kutatási eredményei,⁷ továbbá Erdei Katalin megállapítása⁸, hogy a bűnöző felnőttek között feltűnően sok esetben az anyához való viszony megzavartnak tekinthető.

A fenti magyarázatoktól függetlenül a meglepő válaszok hátterében egy olyan helyzet is lehetséges, hogy az emberölés – mint láttuk: a válaszadók közül az emberölést el-

6 Adler, Mueller, Laufer i.m.

7 Popper 1970. i.m.

8 Erdei Katalin (1998): Kritikus életperiódusok a személyiségfejlődésben a születéstől a felnőtté válásig. In: Erdei Katalin – Pogány Judit: Személyenyek a pszichológia témaköréből. JGYTF Kiadó, Szeged, 5-19. o.

követők száma 29 fő (76%) volt – egy olyan bűncselekménytípus, amely össze nem hasonlítható egyetlen más bűncselekménnyel sem. Az emberi élet elvétele Szondi Lipót szavai szerint olyan cselekedet, amely „katharzis” élménnyel járhat, utalva Mózes gyilkosságára.⁹

Szondi, több más kutatóval együtt az „embert ölők” tettének legfőbb mozgatórugójának a kóros elmeműködést, konkrétan a pszichopátiát tette. A későbbiekben mindenképpen érdemes lenne a jelenlegi vizsgálat eredményeit felhasználva tovább folytatni a kutatást, különös tekintettel az emberölést elkövetőkre, fókuszálva a személyiség tényezőikre, illetve az anyjkkal való kapcsolatukra.

Családi élete gyermekkorában mennyire volt kiegyensúlyozott?

Az erre a kérdésre adott válaszok tükrözik az előző eredményeket, jóllehet itt már nem az anyára leszűkítve lett megfogalmazva a kérdés, hanem tágítva a kört a család többi tagjára is. Jóllehet nincsen megnevezve, de az apa szerepe is lényeges ebben a kérdésben.

24 fő, 65% harmonikus gyermekkorra emlékezett vissza, míg 13 fő, 35% rossz emlékekkel rendelkezett arról az időszakról. (1 fő nem emlékezett, mivel nem ismerte a szüleit.) Itt is meglepő a családi élet harmóniájának dominanciája a válaszadók között, amely szintén további vizsgálatokat igényelne a későbbiekben, mert Popper kutatásai¹⁰ szerint a bűnözői magatartás hátterében erőteljesen jelen van a család állapota, és hatnak rá a gyermekkorban átélt traumák.

Bántalmazták-e súlyosan gyermekkorában a szülei?

Ebben a kérdésben is „ideális” szülői magatartásról számolnak be a válaszok. 19 fő, 51% közölte, hogy soha nem bántalmazták gyermekkorában, 14 fő, 38% állította, hogy időnként, ha megérdemelte, míg mindössze 4 főt, azaz 11%-ot bántalmaztak rendszeresen. (1 fő nem válaszolt, mivel nem ismerte a szüleit.)

Ez a kérdés tehát az előző három kérdéssel együtt a szülői házzal, illetve az anyával való kapcsolatra fókuszált. A válaszok arányszámai és az azokból levezetett következtetések hasonlóak voltak.

Komoly anyagi problémák jellemezték-e az életét büntetése előtt?

Ennek a kérdésnek a célja egyrészt az volt, hogy az anyagi helyzet és a bűnelkövetés kapcsolatáról mutasson fel összefüggést, továbbá az, hogy az ún. „megélhetési bűnözés” jellemző-e a vizsgált populációban. A válaszok egyértelműen kizárták ez esetben az említett jelenségek közötti kapcsolatot, mert 16 fő, 42% állította, hogy nem voltak anyagi gondjai, 17 fő, 45% közölte, hogy alkalmanként voltak, illetve mindössze 5 főnek, a vizsgált minta 13%-ának volt rendszeresen anyagi jellegű nehézsége. Az eredményekből kiolvasható volt tehát, hogy a megélhetési, egzisztenciális szempontok nem voltak dominánsak a bűncselekmények elkövetésében. Természetesen ez nem zárja ki

⁹ Szondi Lipót: (1987): *Káin a törvényszegő, Mózes a törvényhozó*. Gondolat. Budapest.

¹⁰ Popper Péter i. m.

azt, hogy a megkérdezettek körében az esetleges emberölés motivációi között az anyagi haszonszerzés is szerepelt.

Állt-e valaha pszichiátriai kezelés alatt?

Az erre a kérdésre adott válaszok ismét kissé ellentmondtak a várható eredménynek. 27 fő (71%) állította, hogy sohasem volt pszichiátriai kezelésen, míg 10 fő (26%), hogy alkalmanként, illetve 1 fő (3%), hogy rendszeresen.

Az eredmény azért volt meglepő, mert a kriminológiai kutatások egyes pszichológiai irányzatai, többek között Münnich¹¹ és Hartai¹² a bűnelkövetőket antiszociális személyiségként írják le, akik erős személyiségzavarral küzdenek. Ezek a megállapítások Szondi Lipót szerint pedig leginkább a gyilkosságot elkövetőkre igazak.¹³

A kutatási eredmények ismertetében tehát feltételezhető lett volna, hogy a vizsgált mintában nagyobb arányban szerepelnek azon személyek, akik korábban pszichiátriai kezelésben részesültek. A 10+1 fő, aki részt vett kezelésen, így is jelzésértékű a tekintetben, hogy a korábbi kutatási eredmények következtetései bizonyos mértékben igazolhatók. Felvetődik azonban a kérdés: ha ez igaz, akkor annak a 27 főnek, aki sohasem állt pszichiátriai gyógykezelés alatt, egészsége-e a személyisége, és nem fedezhető-e fel körös zavarok az elméműködésükben és az életvezetésükben?

A pszichiátriai kezelték alacsony létszáma a várt adatokhoz képest – véleményem szerint – arra az okra vezethető vissza, hogy abban a környezetben, ahol a bűnelkövetők börtönbe kerülésük előtt éltek, magatartásuk, amely például személyiségzavarként diagnosztizálható, adekvát viselkedésnek számított.

A következő magyarázat az lehet, hogy viszonylag magas számú (18 fő) volt a vizsgált mintában az első bűntényes, akiknek a környezete addig a pillanatig, amikor elkövette a bűncselekményt, csak elszenvedte a bűnelkövető esetleges agresszióját és sajátos viszonyulását a körülötte élőkhöz. Valószínűleg eszébe sem jutott senkinek a hozzátartozók részéről, hogy bárkitől is segítséget kérjen, így a bűnelkövető elkerülte többek között az egészségügy szakembereit is. A bűncselekmény elkövetése után pedig már elsősorban nem mint „beteggel” foglalkozik vele a rendszer, hanem bűnelkövetőként, akinek az a dolga, hogy a büntetését letöltse. Így – mint pszichiátriai vizsgálatra és kezelésre szoruló egyén – bele sem kerül az egészségügy hálójába. Akik belekerülnek, valóban látványos tüneteket produkáltak, amiket nehéz nem észrevenni. A többség azonban „észrevétlen” marad, amelynek adott tagjaira majd egy esetleges bűnisméltés hívja fel ismét a figyelmet.

Bűncselekményének elkövetését tudja-e időben kötni valamilyen életkori szakaszához?

Azok, akik már fiatalkoruként is elkövetettek bűncselekményeket, a legnagyobb valószínűséggel benne voltak a visszaesők és a többszörösen visszaesők – már említett –

11 Münnich Iván (2006): Antiszociális személyiség típusok. In: Bagdy Emőke – Klein Sándor (szerk): *Alkalmazott pszichológia*. Edge 2000 Kiadó, Budapest.

12 Hartai Ernő (1995): *Személyiségzavar. Börtönügyi Szemle*, 4. szám 40-43. o.

13 Szondi Lipót. i. m.

10-10 fős kategóriájában. Ez a létszám közel megegyezett azoknak a számával – 17 fő, 46% –, akik azt közölték, hogy már fiatalkoruként is elkövetettek bűncselekményeket.

Látható, hogy a fiatal korban elkövetett bűncselekmények meghatározók egy a felnőttkorra áthúzódó bűnözői karrier kialakulásában. Azok (20 fő, 54%), akik felnőttkorban követték el az első bűncselekményt, feltehetőleg az emberölést elkövetők kategóriájából kerültek ki. Jóllehet a mintából 29 fő töltötte büntetését emberölés miatt, de akik felnőttkorban követték el először bűncselekményt, azok valószínűsíthetően gyilkosságért töltötték büntetésüket. Megjegyzendő, hogy 1 fő azt állította, hogy nem követte el a bűncselekményt, amiért elítélték

Családja hogyan viszonyult a bűncselekmény elkövetéséhez?

A feltett kérdés arra várt választ, hogy a szűkebb környezet, az elkövető családja milyen attitűddel rendelkezik egyrészt a bűncselekménnyel, másrészt az elkövetővel, azaz, a családtaggal kapcsolatban.

6 fő, 16% közölte, hogy elítéli a családját, és ezért nem is fogadja el a személyét. A legtöbben (20 fő, 55%) azok voltak, akik azt választották, hogy elítéli őket a családjuk, de visszavárja a büntetés letöltése után. 9 fő, 24% szerint a családját nem itéli el, mert elfogadja őt, a személyiségét. 2 fő, 5% állította, hogy azért nem itéli el őt a családját, mert ez a magatartás közöttük nem ismeretlen, tehát a bűnözői szemlélet jelen van a családban is. 1 fő azt közölte, hogy „Nem kérdeztem őket”.

A jellemző attitűd az elkövetők családjára, hogy magát a cselekményt elítélik, de a személyt visszavárják, s a kapcsolatot az elkövetett cselekmény ellenére nem szakítják meg. Ez az attitűd egészségesnek mondható szemléletet tükröz, amely azonban ismét felveti azt a kérdést, hogy a család korábbi attitűdje erősítette-e a bűnelkövetői magatartás létrejöttét.

Ez a helyzet továbbá egy olyan új vizsgálati irány felé is mutat, ahol nem az egyén családi szocializációjában érdemes az okokat kutatni, hanem elsősorban az egyéni pszichikai, illetve biológiai jellemzőket kell figyelembe venni a bűncselekmény elkövetésének motivációinak értelmezésénél, mivel a szocializáció során a családi minta feltehetőleg nem a bűnelkövetői magatartást mutatta.

Tágabb környezete hogyan viszonyult a bűncselekmény elkövetéséhez?

Érdekes eredmény, de logikusnak tekinthető, hogy az előző kérdéssel ellentétben a tágabb környezet kritikusanban reagált mind a bűnelkövetőre, mind a cselekményre. 10 fő, 27% azt állította, hogy a korábbi környezete teljesen megszakította vele a kapcsolatot. (Ez érthető, hiszen a családi kapcsolatban rejlő szorosabb összetartozás igénye kevésbé található meg egy lazább, esetleges kapcsolatban.)

Ezzel a megállapítással szemben közel félszer többen – 19 fő, 51% – választották az előző kérdéshez képest azt, hogy jóllehet a cselekedetet elítéli a környezetük, de a személyüket nem, mert visszavárják őket. Feltehetőleg ezek a kapcsolatok már érzelmileg megalapozottabbak, mint azokéi, akik az első válaszban utaltak a környezetük reakciójára.

A környezet bűnözői szemlélete a tágabb környezetben kiterjedtebb, mint a családban. 8 fő, 22% állította, hogy a környezete nem itéli el őt, csupán azért, mert ez a magatartás megszokott a környezetében.

Ez az eredmény megegyezik a hetedik kérdésre (Korábbi környezetében, baráti kapcsolataiban vannak-e büntetett személyek?) adott válaszokban megfogalmazottakkal, ahol magasabb számban jelezték a tágabb környezet, a baráti kör, bűnözésre való hajlandóságát. Ebben az esetben azt a következtetést lehet levonni, hogy felnőttkorára az egyén devianciája olyan mértékben rögzül, hogy a tágabb környezetére is hasonló életvitel a jellemző, amelyben a bűnözés az elfogadott sajátos „normakövetés”.

Mint már említettük: 1 fő azt közölte, hogy ártatlanul ül. Ez a válasz több szempontból is nehezen értelmezhető: Az egyik, hogy jóval többen állítják a vizsgálaton kívül, az intézeti mindennapokban az ártatlanságukat, a másik: felmerülhet, hogy ebben az esetben az illető magára vállalta a bűncselekmény a törvény előtt, illetve az is, hogy esetlegesen bírói tévedés történt.

Őn mit gondol, mi volt az oka a bűncselekmény elkövetésének?

Erre a kérdésre számos (kilencféle) választ is adhattak a megkérdezett személyek, illetve, legutolsóként – a nyitott válasz lehetőségét megadva – szabadon kifejtették, ha nem találtak megfelelő kategóriát arra, hogy ők miben látják az okát a cselekményük elkövetésének.

Érdekes, igaz nem meglepő módon, az első kérdésre, amely az édesanyjával való bensőséges kapcsolat hiányára utalt, senki nem válaszolt. Ez az eredmény – lásd az előzőekben megfogalmazottakra – várható volt.

A következő, az „rövid családi légkör” megjelölés igen alacsony számú választ kapott, mindössze 3 fő jelölte be, amely szintén érthető az előző kérdések fényében.

A „családban a bűnelkövetés elfogadott életforma” válasz nem kapott bejelölést, amely „arányában” szintén korrelál a korábbi hasonló adatokkal.

Az „anyagi problémák” viszont 9 főnél jelentek meg válaszul, amely arányában szintén illeszkedik a korábbiakhoz képest, ahol az anyagiak hiányának motivációja volt a kérdés.

1 fő a tanulás, a képzettség hiányának tudta be az okot, továbbá ugyancsak 1 fő a közösségi együttélési szabályok fel nem ismerését jelölte be válaszként. Ezek a megfogalmazott okok nagyon lényeges szempontok, azonban mindenképpen jelzés a bűnelkövetők énképére és sérült realitásérzékére, hogy ilyen minimális bejelölést kapott ez a két válaszlehetőség.

A „rossz” társaság mint lehetséges bűnelkövetési ok kapta a legmagasabb számú választ. Ez egyrészt utal a környezet, a kortárscsoportok hatására a bűnelkövetői magatartás szempontjából, másrészt azonban figyelemreméltó, hogy ezek szerint nem jellemző a saját felelősség vállalása, s itt közvetve megjelenik a projektálás védekező mechanizmusa.

4 fő korábbi fontos kapcsolatainak megszakadását jelezte, amely feltehetőleg valamilyen személyes traumát hordozhat.

5 fő a társadalom elfogadott értékeivel való szembehelyezkedést jelölte be okként, amely némiképp reményt keltő a szabadulásuk utáni életüket illetően, mert feltehető,

hogyan az elkövetett cselekményükkel való szembenézést már elkezdték, amely nélkül nincsen továbblépés.

10 fő egyéb okokat is megjelölt, melyek között a kábítószer, a lázadás, a bosszú szerepelt több alkalommal, illetve egy fő közölte, hogy „Nem volt rá ok”, továbbá egy másik személy azt írta, hogy „Nem ismertem fel a következményeket.”

A vizsgálat eredményeinek összegzése, következtetések

A kérdőívre adott válaszokból adódó következtetések összegezve a megkérdezettek megközelítőleg fele első bűntényes, a többi visszaeső, illetve többszörösen visszaeső bűnelkövető volt. A vizsgált minta az intézet szerepéből adódóan hosszuidős bűnelkövetőket tartalmazott, akiknek nagyobbik része erőszakos bűncselekmények, illetve emberölés miatt töltötte büntetését.

Az iskolai végzettség szempontjából a nyolc általánostól a középfokú végzettségig volt jellemző a vizsgált személyek köre, a 8 általánosnál kevesebbet és a felsőfokú tanulmányokat végzetek aránya nem volt jelentős.

A szülők és a testvérek között elvétve fordult elő büntetett személy, azonban a válszadók tágabb rokoni kapcsolataiban már nőtt a létszámuk, igaz nem jelentősen.

A baráti kapcsolatok és a környezet szempontjából az arányok megfordultak, a bűnelkövetők száma itt már jelentősebbnek mutatkozott, amely arra enged következtetni, hogy a bűnözői magatartás szempontjából erős a tágabb környezet és a barátok hatása.

A családdal kapcsolatos jellemzők tekintetében, különösen az anyával kapcsolatban, az összes kérdésre döntően pozitív válaszok születtek, azonban ezek rendkívül magas száma miatt felvetődik az a kérdés, hogy megbízhatók-e a válaszok. A szakirodalom által megfogalmazottak ugyanis ellentmondanak a kérdőív eredményeinek a családi kapcsolatok és az anyával való kötődés szempontjából. Ennek az lehet az oka – feltételezve: a fogvatartott kapcsolata az anyával mégiscsak zavart volt –, hogy a börtönévek megszépítik ezt a viszonyt, hiszen a hosszú börtönben töltött esztendőket érzelmi szempontból is túl kell élni.

Amennyiben azonban a válaszok megbízhatóak voltak, leszűrhető, hogy az emberölést elkövetők motivációjában a családnak nem volt jelentős szerepe, hiszen a válaszok szerint az anyával való kapcsolat zavarmentes volt. Hovatovább szarkasztikusan megjegyezhető, hogy a kiegyensúlyozott viszony még támogató hatású is a bűnelkövetésben.

Elgondolkodtató az az eredmény, hogy – noha a megkérdezettek mindegyike erőszakos bűncselekményt követett el, közülük jelentős arányban emberölést – túlnyomó többségük soha nem állt pszichiátriai vizsgálat, illetve kezelés alatt. A vonatkozó szakirodalom alapján elmondható, hogy a szakemberek az erőszakos bűnelkövetők személyiségét elemezve komoly személyiségzavarokat és pszichopátiát állapítanak meg leggyakrabban. Ez alapján felmerülhet a kérdés, hogy az egészségügyi ellátó rendszer és a társadalom más alrendszerei, mint például az oktatás, a szociálpolitika mennyiben képesek „felfigyelni” az említett személyiségjegyeket hordozó emberekre.

A szűkebb és a tágabb környezet attitűdjei a bűnelkövetővel és a cselekményével kapcsolatosan mindenképpen pozitívnak tekinthetők, mivel – kisebb eltéréssel igaz – a család és a tágabb környezet is az elkövetett cselekményt ítéli el, de az elkövetőt nem.

A felmérés során – az ellentmondásos adatok ellenére – megállapítható volt, hogy a bűnözői magatartás kialakulásában feltehetőleg jellemző az anya–gyermek zavart kapcsolata, hogy a rideg nevelés, a hideg érzelmi viszonyok, a hospitalizáció meghatározhatja az egyén devianciára való hajlamát, későbbi életútját.

A családban jelenlevő kriminális attitűdök megjelennek az egyén kriminalitásában, azonban – a jelen felmérés szerint – ezek nem jelentettek komoly rizikófaktort. A tágabb környezet, a barátok, a kortárscsoportok a bűnelkövetés szempontjából megmutatókozó erős motiváló hatása viszont igazolást nyert.

A szakirodalom vélekedéséhez képest kevésbé pregnánsan, de beigazolódtott, hogy személyiségzavarok, magatartászavarok, kóros elmeállapot diagnosztizálhatók a bűnelkövetők nagy részénél, különösen az erőszakos bűncselekményt elkövetőknél.

A fenti eredményekből – véleményem szerint – a következő lépések szükségesek. Mindenekelőtt a társadalom mentális állapotának, gazdasági működésének rendezése, mert a bűnelkövetők, illetve a „leendő” bűnözők a társadalomban élnek, és a társadalom értékeihez viszonyítva nevezhetők deviánsnak, illetve bűnözőnek.

Lényeges tennivaló a társadalom viszonyának megváltoztatása a bűnelkövetők személyével, illetve a bűncselekményekkel szemben. A jelenlegi szemlélet a bűnelkövetővel szemben „irgalmatlan”, míg a bűncselekménnyel szemben „megengedőbb”. Ezt a viszonyt meg kellene fordítani, hogy egy egészséges társadalomban élhessünk, ahol néven nevezzük a bűnt, és helyén kezeljük a bűnelkövetőt.

Surányiné Temesi Mária

A személyes adatok védelme a büntetés-végrehajtási szervezetnél

(Általános felvetés)

A személy, személyiség szó latin megfelelője a *persona*. E latin kifejezés egyik jelentése a maszk, illetve az álarc is. Nos, ez lehet az a „maszk”, amelyről az egyes személy eldöntheti, hogy a külvilág számára mennyit akar láttatni saját magából, a személyére vonatkozó adatokból.

Mindenekelőtt – a teljesség igénye nélkül – nézzük meg, hogy milyen (jog)szabályok vonatkoznak az adatvédelemre általában hazánkban, és az adatvédelemmel kapcsolatos európai uniós szabályok közül melyekre kell figyelemmel lennünk a büntetés-végrehajtási munka során.

Magyarországon az 1989. évi alkotmánymódosítás alkalmával került alkotmányos védelem alá a személyes adatok védelméhez való jog. Az Alkotmány 59. § (1) bekezdése kimondja, hogy „A Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jóhírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog.”

A személyes adatok kezelésével kapcsolatban az Alkotmánybíróság 15/1991. (IV. 13.) AB határozatában kifejtette, hogy „Az Alkotmánybíróság – a 20/1990. AB határozat szerinti eddigi gyakorlatát folytatva – a személyes adatok védelméhez való jogot nem hagyományos védelmi jogként értelmezi, hanem annak aktív oldalát is figyelembe véve, *információs önrendelkezési jogként*.

Az Alkotmány 59. §-ában biztosított személyes adatok védelméhez való jognak eszerint az a tartalma, hogy mindenki maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról. Személyes adatot felvenni és felhasználni tehát általában csakis az érintett beleegyezésével szabad; mindenki számára követhetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, vagyis mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel az ő személyes adatát. Kivételesen törvény elrendelheti személyes adat kötelező kiszolgáltatását, és előírhatja a felhasználás módját is. Az ilyen törvény korlátozza az információs önrendelkezés alapvető jogát, és akkor alkotmányos, ha megfelel az Alkotmány 8. §-ában megkövetelt feltételeknek.

Bármilyen jogszabály, amely – az alkalmazott eljárásra tekintet nélkül – személyes adat felvételéről, gyűjtéséről, tárolásáról, rendezéséről, továbbításáról, nyilvánosságra hozásáról, megváltoztatásáról, a további felhasználás megakadályozásáról, az adatból új információ előállításáról, vagy akármilyen más módon történő felhasználásáról (a továbbiakban: a személyes adat feldolgozásáról) rendelkezik, csak akkor felel meg az Alkotmány 59. §-ának, ha garanciákat tartalmaz arra nézve, hogy az érintett személy az

adat útját a feldolgozás során követni, és jogait érvényesíteni tudja. Az erre szolgáló jogintézményeknek tehát biztosítaniuk kell az érintett beleegyezését a feldolgozásba, illetve pontos garanciákat kell tartalmazniuk azokra a kivételes esetekre nézve, amikor az adatfeldolgozás az érintett beleegyezése (esetleg tudta) nélkül történhet. E garanciális jogintézményeknek tehát – az ellenőrizhetőség érdekében is – objektív korlátok közé kell szorítaniuk az adat útját.”

A személyhez fűződő jogokat védi a Polgári Törvénykönyv is (IV. cím, VII. fejezet). A 83. § értelmében az adatkezelés és adatfeldolgozás a személyhez fűződő jogokat nem sértheti.

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló, 1992. évi LXIII. törvény (Avtv.) átfogóan szabályozza a személyes adatok védelmét és a közérdekű adatok nyilvánosságát. A látszólag ellentétes hatású szabadságjogok olyanok, mintha egy skála két végpontját képeznék el, amely a bizalmasság felől halad a teljes nyilvánosság felé. Az adatvédelem szemszögéből minket a bizalmasság érdekel, illetve az, hogy ettől, milyen szabályok alapján térhetünk el.

A nemzetközi adatvédelmi szabályozásban kötelező érvényű az Európa Tanács 1981. évi, 108. számú adatvédelmi egyezménye a személyes adatok gépi feldolgozásáról.

Ezzel szemben a személyes adatok kezelése során az egyének védelméről és a személyes adatok szabad áramlásáról szóló Európai Parlament és Tanács 95/46/EC számú irányelve csak az első pillér alá tartozó intézmények eljárására és a személyek adataira vonatkozik, hiszen kifejezetten kizárták a harmadik pillér alá, a bünyügyi és igazságügyi együttműködés körébe tartozó ügyeket.

A rendőri és igazságügyi együttműködés „továbbra is megmaradt a kormányközi együttműködés terepének, amelyben közösségi jog nem születik, s így annak elsőbbségéről és közvetlen alkalmazhatóságáról sincs szó”.¹ E területen az adatvédelemnek egy harmadik pilléres megfelelő általános kereten kellene alapulnia, mely még nem létezik uniós szinten.² Annak ellenére sem, hogy a személyes adatok közösségi intézmények és szervek által történő feldolgozása tekintetében az egyének védelméről, valamint az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2000. december 18-i 45/2001/EK rendelet (17) kimondja, hogy „Az unión belül az egyének személyesadat-feldolgozással kapcsolatos védelmének hatékonysága feltételezi a különböző jogi vonatkozású tevékenységekre alkalmazandó megfelelő szabályok és eljárások következetességét. Ebből a szempontból az első lépés a személyes adatok védelmére vonatkozó alapvető elvek fejlesztése az igazságügyi együttműködés terén...”.

Az európai adatvédelmi biztos a 2007. évre meghatározott célok között külön figyelmet fordított a harmadik pillérhez kapcsolódó adatvédelem általános kereteinek kidolgozására, valamint a személyes adatok határokon átnyúló cseréjét segítő javaslatokra. Ennek mindkét esetben sajnos csak korlátozott hatása volt.³

1 Az Európai Unió felépítése és működése. (Dunay Pál et al.) In: Európai közjog és politika. Szerk. Kende Tamás, Szűcs Tamás. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 166. old.

2 Az európai adatvédelmi biztos véleménye... (2007/C 169/02) 12. pont

3 Európai Adatvédelmi Biztos – Éves jelentés 2007. Összefoglalás. (Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2008.) 5. old.

Az Európai Unióról Szóló Szerződés megfogalmazza ugyan célkitűzésként az egyetemes igazságszolgáltatási térség megteremtését és így a rendőri és igazságügyi együttműködés jogi és intézményi hátterének fejlesztését, ez azonban csak igen kis mértékben érinti az európai büntetés-végrehajtási szabályokat. Tágabban szemlélve a kérdést természetesen találunk emberi jogi tárgyú egyezményeket, amelyek a büntetés-végrehajtásra nézve is tartalmaznak odavágó szabályokat,⁴ mint például az élethez való jogot, a kínzás tilalmát, a kényszermunka tilalmát, a hatékony jogorvoslathoz való jogot. Szűken értelmezve azonban főként követelmény-leírásokat, ajánlásokat találunk, amelyek közül a legjelentősebb az Új európai börtönszabályok.⁵

A büntetés-végrehajtásra vonatkozó konkrét adatvédelmi jogharmonizációs folyamat azért is egyre égetőbb kérdés, mert a bűnözési „forum shopping”⁶ hatására egyre több elítélt tölti büntetését nem az állampolgársága szerinti országban, illetve egyre nagyobb az igény e személyek tekintetében az adatszolgáltatásra, adatcserére.

Jelen cikk aktualitását is az adja, hogy több megkeresés érkezett a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságához a fogvatartotti nyilvántartó-rendszerhez való közvetlen adatlekérdezés érdekében, illetve folyamatban van egy elektronikus iktató (később ügyiratkezelő) rendszer kiválasztása, amelynek az adatvédelmi és titokvédelmi követelményeknek is meg kell felelnie.

A 45/2001/EK rendelet 22. cikke, az adatfeldolgozás biztonságáról szólva úgy rendelkezik, hogy az adatkezelő megfelelő műszaki és szervezeti intézkedéseket hajt végre annak érdekében, hogy biztosítsa az adatok feldolgozásával járó kockázatnak és a védelmet igénylő személyes adatok jellegének megfelelő szintű biztonságot. „Az említett intézkedéseket különösen azért kell meghozni, hogy megakadályozzák a jogosulatlan közlést vagy hozzáférést, a véletlen vagy jogellenes megsemmisítést, a véletlen elvesztést vagy változtatást, és az adatfeldolgozás minden egyéb jogellenes formáját.”

Tekintettel arra, hogy a két kérdés szinte egyidőben merült fel, érdemes volt végiggondolni, hogy milyen követelményeknek kell megfelelni ahhoz, hogy a fogvatartotti nyilvántartásból való lekérdezés, illetve az adatokhoz való hozzáférés biztonságos legyen, és a lehető leghatékonyabban tudjuk kihasználni az iktatórendszer adottságait, illetve felhasználni a két rendszert arra, hogy azokból automatikusan előálljon a belső adatvédelmi nyilvántartás.

Ennek alapján – adatvédelmi szempontból – az ügyiratkezelő rendszerrel szemben támasztott legfontosabb követelmények az alábbiak:

- az ügyiratkezelő rendszer esetünkben magában foglalja az iratok nyilvántartását és az irattal való események, cselekmények megvalósításának és/vagy dokumentálásának fogalmát,

4 Az 1953-ban hatályba lépett „Emberi Jogok Európai Egyezménye”, amelyet hazai jogrendszerünkbe az 1993. évi XXXI. törvénnyel emeltek be, illetve az 1987-ben elfogadott „A kínzás és embertelen vagy megállító bánásmód vagy büntetés megelőzéséről szóló európai egyezmény”, amely az 1995. évi III. törvénnyel került kihirdetésre.

5 Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2006) 2. számú ajánlása a tagállamok számára

6 Lásd: Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2006. 17. old.

- a rendszer minden hozzáférést és műveletet naplóz (listázott és egyedi megjelenítéseket is),
- külön kezeli az adattovábbításokat (adathozzáféréseket), vagy az külön, minden releváns adatra vonatkozóan lekérdezhető,
- az adattovábbítás jogalapja és célja megállapítható,
- eltérő jogosultsági szintek meghatározása a feladat- és hatáskörhöz igazítva.

A közvetlen vagy az automatizált adatlekérdezés (akár az ügyiratkezelő- vagy a fogvatartotti nyilvántartó rendszerből) azzal a veszéllyel jár, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet mint adatkezelő nem tudja érvényesíteni azt a hatáskörét, hogy megtagadja a kért információ megadását. Felvetődik annak kérdése is, hogy az adatokat milyen időközönként kell aktualizálni, hiszen így már nem csak az adatkezelő igényei játszanak szerepet ebben. Ilyen adatlekérdezés esetén az adatkezelő nem biztos, hogy eleget tud tenni az adatvédelmi törvényből ráháruló feladatoknak, hiszen nem tudja felügyelni a kötelezettségek betartását, mert nem marad semmilyen hatásköre más adatigénylőkkel szemben.

A közvetlen lekérdezés más veszélyt is magában hordoz, nevezetesen, hogy lehetőség nyílhat az általános, kilistázott, konkrét cél nélküli adatgyűjtésre. Ennek kiküszöbölése érdekében célszerű továbbra is megtartani az adatigénylős rendszerét, természetesen az elektronikus út adta könnyítések megadásával. Ez esetben az adatigénylő nem tud általában hozzáférni bármilyen adathoz, hanem rendelkeznie kell bizonyos alapadatokkal.

Az automatizálás, illetve a folyamat gyorsítása ebben az esetben tehát nem azt jelenthetné, hogy közvetlenül hozzá lehet férni az adatbázishoz, hanem hogy az adatlekérdezés egy elektronikus igénylőlapon keresztül automatizálódna úgy, hogy közben a törvényi feltételek ellenőrizhetők (ki kéri az adatot, milyen célra stb.) maradnak. Ezzel az adatkerő egyébként is meglévő jogait nem korlátozzuk, ugyanakkor törvényes mértékben tartásuk ellenőrizhető, és bármilyen szoftverhiba vagy hibás működés nem használható ki jogtalan hozzáférésre.

A két rendszer (ügyiratkezelő és fogvatartotti nyilvántartó rendszer) több ponton kapcsolódik egymáshoz, például hogy

- ezekből célszerűen elő kell állnia a belső adatvédelmi nyilvántartásnak,
- az adatbázisokhoz való hozzáférés szigorúan szabályozott, munkaköri, irányítási és ellenőrzési feladatok függvényében,
- minél érzékenyebbek az adatok, annál korlátozottabb a hozzáférés, illetve annál korlátozottabbak azok a célok, amelyekre az adatok használhatók,
- az adathozzáférés kétlépcsős (csak ha az elsődleges adatbázisban, az alapadatok megadása után van találat, lehet a következő szinten az adatokhoz hozzáférni),
- biztosítani kell a szükségesség, arányosság elvének érvényesülését,
- az adatvédelmi alapelveknek érvényesülniük kell.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az Avtv. 2. § 3. pontja értelmében bűnügyi személyes adat „... a büntetés-végrehajtás szervezeténél keletkezett, az érintettel kapcsolatba hozható, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adat” is, és mint ilyen, különleges adatnak minősül.

A 12. § értelmében az érintett kérelmére az adatkezelő köteles tájékoztatást adni – többek között – arról, hogy kik és milyen célból kapják vagy kapták meg az adatokat. Az adattovábbításra vonatkozó nyilvántartás – és ennek alapján a tájékoztatási kötelezettség – időtartamát az adatkezelést szabályozó jogszabály korlátozhatja. A korlátozás időtartama személyes adatok esetében öt évnél, különleges adatok esetében pedig húsz évnél rövidebb nem lehet. Ez tehát azt jelenti, hogy az informatikai rendszerben az adatoknak legalább húsz évig rendelkezésre kell állniuk, ezért ennek technikai és biztonsági feltételeit biztosítani kell.

Az informatikai biztonság menedzselésének eljárásrendjéről szóló MSZ ISO/IEC 17799 szabvány értelmében az informatikai biztonságot az jellemzi, hogy megőrzi a

1. titkosságot: megvédi az információt, hogy csak az férhessen hozzá, aki erre jogosult,
2. sértetlenséget: megvédi az információnak és a feldolgozás módszerének a pontosságát és teljességét,
3. rendelkezésre állást: gondoskodik arról, hogy amikor a jogosult használónak szüksége van rá, valóban hozzá tudjon férni a kívánt információhoz, és rendelkezésre álljanak az ezzel kapcsolatos eszközök.

Oda kell figyelniük azonban, hogy az adatvédelem nem azonos az adatbiztonsággal. Az alábbi táblázat az adatvédelem és az adatbiztonság különbségeit foglalja össze:

adatvédelem	adatbiztonság
jogi terminológia	technikai terminológia
egyén védelme	adatok védelme
egyévre vonatkozik	nemcsak az egyén adatainak védelmére vonatkozik, hanem pl. <ul style="list-style-type: none"> – üzleti titok, – hivatali titok, – államtitok, szolgálati titok védelmére

Az adatbiztonság tehát bizonyos szempontból része az adatvédelemnek, bizonyos szempontból pedig több annál.

Ide kapcsolható Peter Hustinx európai adatvédelmi biztosnak a nemzetközi PRISE (Privacy and Security) konferencián tett kijelentése mely szerint „Minél erősebben függünk a technológiától, annál erősebben kell a technológiákat adatvédelmi célokra is felhasználni”. Hozzátette, hogy a jövőben minden európai uniós programban, különösen a kutatási projektekben kell, hogy legyen „beépített adatvédelem”, ugyanis az információk biztonságáról nem csak utólag, de már előzetesen, vagyis proaktív módon is gondoskodni kell.⁷

A büntetés-végrehajtási szervezetenél – ezen a területen – két nagy adósságot rendeztünk az idén; mára már elmondható, hogy minden intézetben/intézményben van kijelölt

⁷ http://www.sg.hu/cikkek/59816/proaktiv_adatvedelmet_surgetett_az_unios_biztos

adatvédelmi felelős, és sikeresen megtartottuk az adatvédelmi felelősök első továbbképzését is. Kis lépésnek tűnik ez a büntetés-végrehajtási szervezet életében, mégis fontos, hogy ezen a területen is szakértők dolgozzanak, és itt is megfeleljünk az Új európai börtön szabályok 81.2 szabályában foglalt ajánlásának: „A vezetésnek úgy kell eljárnia, hogy a személyi állomány ismereteit és szakmai hozzáértését teljes pályafutása során megtartsa és javítsa, megfelelő időközönként szervezett tanfolyamokon és továbbképzésben való részvétel révén.”⁸

Ma már az adatvédelem – mint fogalom – senki számára nem ismeretlen. Egyre jobban tudunk élni ezzel az önrendelkezési joggal. Tudjuk, hogy mely adatainkat kezelheti például a munkáltatónk, milyen levelezésünkbe tekinthet be, lehallgathatja-e a telefonbeszélgetéseinket vagy az e-mail forgalmunkat, kinek és milyen adatokat szolgáltat rólunk, mint munkavállalókról. Tudjuk, hogy hogyan éljünk e jogunkkal, ha nyilatkozunk a médiának, ha megadjuk adatainkat például az interneten vagy vásárlásnál, illetve ha az egészségügyi adatainkról van szó.

Ebből a szempontból a büntetés-végrehajtás nem különbözik lényegesen bármely más munkáltatótól, hiszen a szervezet tevékenysége azokról a személyekről is szól, akik a rendszer működésében apróbb vagy nagyobb fogaskerékként vesznek részt, vagyis rólunk, a büntetés-végrehajtás munkatársairól, függetlenül attól, hogy hivatásos szolgálati viszonyban állnak-e vagy sem. Nekünk is fontos, hogy a személyes adataink ne kerülhessenek illetéktelen kezekbe, hogy például az egészségünkön szóló információkról magunk rendelkezessünk.

De vajon tudjuk-e, hogy mit kezdjünk ezzel az önrendelkezési joggal, ha nem csak a saját jogainkról, hanem mások – esetünkben a fogvatartottak – önrendelkezési jogának tiszteletben tartásáról van szó.

Kimondva olyan egyszerűnek hangzik: „adatvédelem a büntetés végrehajtása során”. Bizonyára vannak azonban, akik azt mondják, a kettő nem is fér össze, és valójában nem is kell ezzel a kérdéssel foglalkozni. De gondoljuk csak végig, hogy a fogvatartottaknak nem szünetelnek általában a kötelességei és jogai, csak annyiban szünetelnek, illetve korlátozottak, amennyiben erről az ítélet vagy a jogszabály rendelkezik. A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.) 36. §-a rendelkezik arról, hogy az elítélt állampolgári jogai hogyan módosulnak, illetve mely jogai szünetelnek a szabadságvesztés végrehajtás során.

Az adatvédelmi törvényt 1992. november 17-én hirdették ki. A Bv. tvr-t ezen időponttól kezdve több alkalommal módosították, mégsem kerültek bele adatvédelmi szabályok, holott az átfogó módosításáról szóló törvénytervezet már 2004-ben készen állt.

A tervezet külön fejezetet szentel az adatkezelésre vonatkozó rendelkezéseknek (ezen belül az adatkezelés, az adatszolgáltatás és adatvédelem, a fogvatartottak nyilvántartása, illetve az adatszolgáltatás a fogvatartottak nyilvántartásából kérdésének). Külön szól a fogvatartottak sajtó útján történő nyilatkozattételéről, valamint rendelkezik az

8 Új európai börtön szabályok és magyarázatuk. Összeállította: Vókó György; Ügyészek Országos Egyesülete, Budapest, 2007. 129. old.

egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről is. Mindezekben túl a tervezet garanciális szabályokat is tartalmaz az előzőekben felsoroltak jogszerű gyakorlása érdekében. Ezen szabályok részletes tárgyalása azonban túlmutat jelen cikk tárgyán, keretein.

Társadalmi, jogszabályi, büntetőpolitikai, szakmai, sőt nemzetközi elvárásoknak kell megfelelnünk a munkavégzés, a fogvatartás mint közfeladat ellátása során. Ehhez mindenképpen segítséget fog nyújtani egy átfogó, az adatvédelmi kérdéseket is rendező, megfelelő szintű szabályozás.

A büntetés-végrehajtás egyike azon területeknek, amelyek vizsgálata alapján – az ott uralkodó állapotokat alapul véve – véleményt formálhatunk egy-egy országról, hiszen a börtön az egyik jellemző helyszíne az emberi, állampolgári jogok megmérettetésének. Ennek vizsgálata nemcsak a fogvatartottak jogainak érvényesülését mutatja, hanem a börtönszemélyzet szakmai felkészültségét is.

Neumann János a számítógép elkészítésekor azt is vizsgálta, hogy megbízhatatlan elemekből építhető-e megbízható rendszer. Arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy igen, építhető ilyen rendszer. A mi esetünkben – az adatvédelem szempontjából – a megbízhatatlan elem az emberi tényező, illetve az általa készített vagy alkalmazott technika, amelyet úgy kell kezelnünk (irányítanunk, ellenőriznünk, szankcionálnunk), hogy a teljes rendszer, vagyis a büntetés-végrehajtási szervezet működése jogszerű, megbízható és biztonságos legyen.

László Zsuzsanna

Örökké tartó rabság

Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai

Tanulmányomat akár a jól ismert népmesei indítósorral („Holt volt, hol nem volt”) is kezdhethém. Helytálló szavak, hiszen az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés fejlődéstörténete igen hullámzó képet mutat. Sorsa és megítélése a XVIII. századi kodifikációs munkálatoktól kezdve törvényjavaslatonként, illetve kódexenként változott: létezett olyan tervezet, amely ismerte és részletesen rendelkezett róla, másszor pedig kihagyták a szabályozás köréből. Az életfogytig tartó szabadságvesztésről minden időben és korban máshogyan vélekedtek. Dolgozatomban nyomon követem a büntetés hazai szabályozásának alakulását, a tarka és változatos fejlődés főbb mozzanatait érintve, ugyanakkor nem kívánok a büntetőjogi kodifikáció részletes elemzésébe bocsátkozni. A teljes jogtörténeti anyag feldolgozását sem tartottam célnak – csupán az általam jelentősnek, illetve esetenként érdekesnek tartott momentumokat emeltem ki.

A szabadságvesztés tényerése és az „örökös fogság” első jelei

Az életfogytig tartó szabadságvesztés specifikus vizsgálatához elengedhetetlen magának a szabadságvesztésnek a szemügyre vétele, ezért erről kell először szót ejteni.

„Annak ellenére, hogy a büntetések különböző nemei közül a szabadságvesztés fellel meg leginkább a büntetés fogalmi kellékeinek, ez a büntetési nem csak a XIX. században lett általánosság és uralkodóvá a kultúrállamokban”.¹ A feudalizmusban még igen ritka volt a szabadságvesztés mint büntetés, mivel nem léteztek kiépített börtönházak, amelyeket célzottan fogvatartási, izolálási funkcióra alakítottak volna ki. Továbbá a halálbüntetés és a testi fenyítés alkalmazását preferálták ekkortájt leginkább, amelyet az előjogait féltő és a régi hagyományokhoz ragaszkodó nemesség is pártolt.² A szabadságvesztés széleskörű kiterjesztésének fő indokát az adta, hogy jól lehetett arányosítani a bűncselekmény súlyával, az elkövető bűnösségének fokával (ugyanis a büntetés adott esetben 1 naptól akár több évtizedig is terjedhetett), illetve a végrehajtás különböző módzatai szintén nagy spektrumú differenciálást tettek lehetővé.³ Az iménti gondolatokhoz szorosan kapcsolható az angol John Howard véleménye is, aki híres művében (*The State of prisons in England and Wales, 1777*) hangoztatta ismert mondását

1 Szöllősy Oszkár: *Magyar börtönügy. A szabadságvesztésbüntetések végrehajtása.* Budapest, 1930. 27. p.

2 Hajdu Lajos: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában.* Magvető, Budapest, 1985. 134. p.; Mezey Barna: *A magyar feudális büntetőjogi felelősség a XVIII. század első évtizedében.* In: Asztalos László – Gönczöl Katalin: *Felelősség és szankció a jogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 254. p., 259. p.; Kabódi Csaba – Mezey Barna: *A büntető rendszer alapfogalmai.* ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1997. 86. p.*

3 Hajdu i. m. 133-134. p.

a büntetés céljával kapcsolatban: „Tegyétek őket (a büntetéseket) szorgalmasokká és akkor becületesek lesznek!”⁴ A II. József által is képviselt nézet úgy indokolta a szabadságvesztés-büntetés általános elterjesztésének szükségességét, hogy „az állam semmit nem nyer azzal, ha egy bűnöst akasztófára küld, mert egy polgárát szükségtelenül elveszíti, ezért [célszerűbb], ha a súlyos büntettek elkövetőit közmunkával [...] összekötött szabadságvesztésre ítélik, mert ily módon ők jóvá tudják tenni azt a kárt, amit bűncselekményükkel a közösségnek okoztak”⁵ A szabadságvesztés népszerű főbüntetéssé vált, amely alkalmas volt arra, hogy fokozatosan kiszorítsa a gyakorta kiszabott halálbüntetést, valamint a testi büntetések sokszínű repertoárját, s mindezt úgy, hogy közben még a társadalom által elvárt, arányos megtorlásnak is eleget tudott tenni.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés a XIV.–XV. századi törvényeinkben jelent meg először mint „örökös fogság” (perpetuis carceribus mancipetur)⁶, s végrehajtási helyként a tömlőcöt (carcer) jelölték ki.⁷ A carcer már ismerték az ókori Rómában is, s a korabeli szerzők szerint a vizsgálati fogság végrehajtására használták⁸, Theodor Mommsen azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a carcer az idők folyamán fokozatosan átalakult az életfogytig tartó börtönbüntetés fogatosítási helyévé.⁹ A tömlőcöt nagyrészt az alacsonyabb rétegből származó városi polgárok büntetésére használták, mivel jobbágyok esetében lehetőség szerint testi fenyegetéseket szabtak ki azért, hogy ne kelljen a munkaerőt hosszabb ideig nélkülözni. Ferdinánd király 1548-as törvénycíkké enyhébb esetekre nézve kifejezetten tilalmazta a „a nyilvánvaló vétséget vagy kihágásokat elkövető” jobbágyok bebörtönzését.¹⁰ Nemes emberek esetében pedig például vérdíjat vagy becstelentést alkalmaztak. A tömlőcöt a városi pincékben, tornyokban, városfalakban, néha a hóhér házában alakították ki, s Eger városának adatai szerint ide zárták a bűncselekménnyel gyanúsítottakat, illetve a súlyosabb cselekményekért elítélteket, így a garázdákat, verekedőket, tolvajokat, patvarkodókat¹¹, valamint itt hajtották végre a már említett örökös rabságot is. A carcer mellett létezett az ún. árestom (arestum), ahol a rövidebb időtartamra ítélteteket tartották fogva (pl. rendészeti jellegű szabálysértések, kihágások miatt), illetve ez az intézmény vette át a carcer korábbi szerepét, azaz a vizsgálati fogság végrehajtását.

4 Az említett külföldi szerzőt idézi: Szöllősy i. m. 30. p.

5 Hajdu i. m. 133-134. p.

6 Példaként említhető az 1435. évi (II.) VIII. tc. 4. § – Milyen embereket kell a káptalan és convent bizonyoságú kiküldeni; illetve az 1492. évi XLIII. tc. 5. § – Milyen személyeket kell a káptalanokból és conventekből a végrehajtásokra kiküldeni? A király és káptalan embereinek esküjéről, a csalárd végrehajtásnak és a végrehajtásra kimenni vonakodó királyi embernek a büntetéséről; s a határosok neveinek följegyzéséről. Márkus Dezső (szerk.): Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár, 1000-1526. évi törvénycíkkék. Franklin, Budapest, 1899. 262-263. p., 508-509. p.

7 Mezey Barna: Millenniumi visszatekintés. Börtönügyi Szemle, 2000. évi 4. szám, 71. p.; Degré Alajos: A Négyeskönyv büntetőjogi elvei. Angyal szeminárium kiadványai, 34. sz., Budapest, 1936. 20-24. p.

8 Szöllősy Oszkár hivatkozása Ulpianusra. Szöllősy i. m. 3. p.

9 Az említett német szerzőt idézi: Kabódi – Mezey i. m. 84. p.

10 Mezey Barna: Tömlőc és áristom. Jogtörténeti Szemle, 1990. 3. szám, 8. p.

11 Mezey i. m. 11. p.

Korok és szabályozások

Hazánkban a XVII. század környékén jelentkezett igény a büntetőjogi szabályok kodifikációja iránt. Első jeleit a Kollonics-féle javaslat (1687) 6. pontjában találjuk, „mely a büntető-törvénykönyv hiányát hangoztatja, s hangsúlyozza annak szükségességét. Kárhooztatja a magyar büntetőjog túl szigorú s igazságtalan voltát”.¹² Noha a javaslat nem magyar eredetű, hanem Kollonics az 1658-ban kiadott osztrák Btk.-t fordította le latin nyelvre¹³, Réti Illés Elemér szerint mégis „ez a legelső nyom, ameddig visszavezethető a büntetőkódex alkotásának gondolata nálunk [...], s tekinthetjük az első büntetőtörvénykönyv javaslatunknak, amennyiben országgyűléseinken tárgyalás alá vették, hogy törvénybe iktassák”.¹⁴ Azonban sem ebben, sem a későbbi törvényjavaslatokban [Bencsik-féle javaslat (1712), Novum Tripartitum (1719)] még nem esett szó az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásáról. Általános büntetési intézménnyé a XVIII. század második fele után vált, ekkor ugyanis a halálbüntetést már át lehetett változtatni életfogytig tartó szabadságvesztéssé, s az ilyen elítélteket „egy akasztófa rajzának orcába dörzsölésével meg kellett bélyegezni”.¹⁵

Mária Terézia büntetőtörvénykönyve, a Constitutio Criminalis Theresiana (1768) az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtására a carcercert írta elő, s fogatosítási helyként várakat, kastélyokat, városi vagy házi árestomokat és nyilvános börtönöket jelölt ki. A kiszabott büntetést az elkövetett cselekményre szabva, differenciáltan és súlyosbításokkal (vagy épp nélkülük) hajtották végre, így előfordult vasra verés, meghatározott ideig kenyéren és vízen tartás, botozás, korbácsolás, és más hasonló fenyegetések.¹⁶ A határozott tartamú szabadságvesztésnél ugyanez a testi fenyegetéssel átszőtt rendszer érvényesült, amellyel nemcsak törvény, hanem akár egy faluközösség szokásjoga alapján is élhettek. Egy-egy, mai szemmel enyhébbnek tűnő esetben sem kímélték az elítélteket a változatos büntetésformák felvonultatásától és alkalmazásától: „A részegeskedőt például aszerint büntették, hogy az illetőnek volt-e »egyéb máltió«-ja is. Azokat, akiknek nem volt más bűnük, megintették, megdorgálták, »szavukat veszik«, hogy az italtól tartózkodnak, s a faluban kihirdették, hogy a részegeseknek »részegítő italt« ne merészeljen senki adni. Azokat viszont, akik részességük mellett másban is vétkeztek, gyakran »árestomba« vetették, olykor kenyéren és vízen tartották, s ha jobbagy volt az illető, rendszerint a botozást sem kerülhette el”.¹⁷

Soron következő büntető törvénykönyvünk, a Sanctio Criminalis Josephina (1787) már precízebben szabályozta az életfogytig tartó szabadságvesztést. „Az egy naptól száz esztendeig szóló időtartamra kiszabható szabadságvesztést két fokozatba (első és

12 Réti Illés Elemér: A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon. Angyal szeminárium kiadványai, 2. sz., Budapest, 1916. 5. p.

13 A latin nyelvű fordítást a régebbi Corpus Juris kiadások (pl. Szentiványi, Szegedi) is közlik, melynek teljes címe: „Forma processus iudicii criminalis, seu praxis criminalis.” Réti Illés i. m. 7. p.

14 Réti Illés i. m. 6-7. p.

15 Mezey i. m. 20. p.

16 Constitutio Criminalis Theresiana. Gedruckt den Johann Thomas Edlen von Trattnern, Wien, 1769. 12. p.

17 Egyed Ákos: Jelenben élő múlt – <http://www.hhrf.org/korunk/9904/4k19.htm> (2008. 04. 25.)

második »grádits«) és három időtartam-csoportba (»ideig való«, »tartós«, »hosszas«) sorolta be. Ezen belül is tovább differenciált: gyenge, kemény fogság, legsúlyosabb fogság és leláncolás között.¹⁸ A korabeli ítéletek híven tükrözik, hogy II. József mint „kérelmelhetetlen autokrata” nem tekintett el az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásától, sőt előszeretettel és gyakorta rendelte el változatos formákban történő kivitelezését. „Egy Reiniger nevű stájer paraszt hét éven át hat kegyetlen rablógyilkosságot követett el csekély pénzösszegekért s József a bíróságok által kiszabott halálbüntetés helyébe azt rendelte el, hogy a vádlottat meg kell bélyegezni, három egymást követő napon 100 botütést mérni reá, azután életfogytig tartó börtönben leláncolni, kenyérré és vízre szorítani és minden évnegyedben a közönség előtt megbüntetni (1786.). [...] Ugyancsak a magyar udvari kancellária terjesztette fel egy Schlüssel Teréz nevű pozsonyi nő ítéletét, a ki szülőit, gyermekeit és férjét megmérgezte. József életfogytig tartó lánczos fogságot kenyér és víz mellett, továbbá a büntetés kezdetén három naponként 30 nyilvános botütést határozott alkalmaztatni”.

A „kalapos király” halála után, az 1790-91. évi országgyűlés hatályon kívül helyezte a S. C. Josephinát és hat kodifikációs bizottságot állított fel a büntetőjog és a büntető eljárásjog szabályainak kidolgozására. Az országos bizottság kiküldése az 1791. évi LXVII. tc.-n alapult, s figyelemre méltó, hogy 1791 augusztusa és 1795 februárja között 138 ülést tartott.¹⁹ Az 1795-ös büntetőkódex-javaslat kizárta az életfogytig tartó „elzáratást”, csupán egyetlen esetben engedélyezte alkalmazását, akkor, ha „a pénzhamisító továbbra is veszélyezteti az államot”.²⁰ Amennyiben ilyen büntetést szabtak volna ki, úgy feltételezhető, hogy nem a börtön mélyén vesztegelt volna az elítélt, ugyanis a tervezet előírta, hogy „a súlyosabb carcercet közmunkában [kell] tölteni: ilyen a csatornák ásása, utak készítése, folyók szabályozása stb.” – a javaslat tehát haszonelvűségi alapon közelítette meg az életfogytig tartó szabadságvesztést.²¹

Időben a következő, 1827. évi javaslat csak határozott tartamú szabadságvesztést alkalmazott, nem ismerte az életfogytig tartó büntetést.²² Érdekeség, hogy az 1839-ben keletkezett, első magyar nyelvű erdélyi Büntető és Fenyítő Törvénykönyv (Universalis Sanctio seu Codex de Delictis eorumque poenis) javaslata szabályozta a halálbüntetés mellett az életfogytig tartó szabadságvesztést is, mint „harmadik mérsékletű, súlyos szenvedésekkel nehezített rabságot”. „Harmad rendű, vagyis legnehezebb rabság az, midőn egyedül, külön helyre el záratik, kezei és lábai vass lántzal egybe fűzetnek, csak második napon kap egy meleg ételt, hús nélkül; itala Víz; deszkán hál, és Senkivel sem beszélgethet. Idejére nézve, nem lehet kevesebb, mint Tíz esztendő, lehet 20 és több

18 Mezey, I. m. 73. p.; *Universalis Sanctio De Delictis Eorumque Poenis. Typis Joan. Thom. Nom. De Trattner, Viennae, 1787.* 11-12. p.

19 Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. I. kötet. II. rész. M. T. A. Budapest, 1896.* 141. p. „A bűnügyi javaslatok előadói tervezetét a bizottság két tagja készítette: Szirmay Antal, a tiszáninneni kerületi tábla elnöke és Reviczky József, a tiszántúli kerületi tábla ülnöke.”

20 Fayer i. m. 146. p.

21 Fayer i. m. 144. p.

22 Fayer i. m. 148. p.

évekre, sőt életéig tartó is. Neheztethetik: szorosabb lelánczolásal, sötét, vagy kisebb helyre való záratással”²³

A reformkor talán legjelentősebb büntetőjogi alkotásainak a Pulszky Ferenc által Európa haladó szellemű jogalkotási termékeinek tartott 1843-44. évi Deák-féle büntető-, illetőleg börtönügyi javaslatok tekinthetők: „a halálbüntetést [...] megfosztotta abszolút jellegétől s a bíróság még a legsúlyosabb cselekmények osztályába tartozó esetekben is kiszabhatja a halálbüntetés helyett az életfogytig tartó vagy tizenöt évi fegyházat”²⁴ Az életfogytig tartó fegyház javaslatban felsorolt esetei a következők voltak: a gyilkosság és a gyújtogatás legsúlyosabb esetei, illetve a párviadal, az erőszakos nemi közösülés, a vízáradás okozásának és a ragályos betegségek szándékos terjesztésének legsúlyosabb esete.²⁵

Az anyagi büntetőjog részletes vitájában nemcsak a halálbüntetést illetően bontakozott ki hosszú disputa, hanem kérdéses volt, hogy meghatározzák-e a szabadságvesztés-büntetés maximumát, amelynél nagyobb büntetés, így életfogytig tartó szabadságvesztés sem szabható ki. „Az örökös fogság ellen annál fogva nyilatkoztak, mivel az időleges fogság is, ha pl. maximumnak húsz év vétetnék föl, a büntetés céljának megfelelően, mert ezen idő hossza annyira meg fogja törni a legmegátalkodottabb gonosztevőt is, hogy ha belső megjavulás nélkül lépne is ki a börtönből, büntettek elkövetésére már testileg sem lesz képes; mivel továbbá az örökös fogság a penitentiarius javítási rendszer eszméjével, mely egyáltalán javulhatlan embert nem tételez föl, ellenkezik”²⁶ A halálbüntetés eltörlése folytán azonban mégis felvették a büntetések sorába az életfogytig tartó szabadságvesztést, arra hivatkozva, hogy a húszévi maximum egy fiatalabb elkövető esetében – aki még ereje teljében van szabadulásakor és nem „javult meg” a börtönök alatt sem – nem elegendő.

Első modern büntető törvénykönyvünk, a Csemegi-kódex (1878: V. tc.) az 1843-iki javaslatokban szereplő, életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények körét bővítette, így az előzőekben felsorolt eseteken kívül ezzel a szankcióval fenyegették a felségsértést, a hűtlenséget, a halált okozó természet elleni fajtalanyságot, a rablást (ha vele együtt szándékos emberölést is elkövettek), valamint a vaspályák, hajók, távirtdák megrongálását, ha a cselekményt halált okozva követték el. Az 1878. évi kódex az életfogytig tartó szabadságvesztést fegyházbüntetés formájában szabályozta [1878: V. tc. 22. §]. A korabeli börtönrendszerek közül az angol és az ír fokozatos rendszert honosította meg kódexünk²⁷, s a magánelzárást illetően külön rendelkezett az életfogytig tartó fegyházra ítételekről: a magánelzárás csak a büntetés megkezdésétől számítandó tíz év alatt – azon túlmenően pedig csak mint fegyelmi büntetés volt alkalmazható [1878: V. tc. 34. §]. Részletes szabályokat állapított meg a fegyház elítélteket érin-

23 Gál László: *Javallat. Az első erdélyi magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet, 1839.* Budapest, 1992. 31-32. p.

24 Fayer i. m. 151-153. p.

25 Uo.

26 Fayer i. m. 103. p.

27 Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon.* Budapest, 1997. 34. p.

tően [28-33. §], amelyek az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítétekre egyaránt vonatkoztak.

A törvény lehetővé tette az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását életfogytig tartó szabadságvesztésre ítétek esetében is. Amennyiben a fogvatartott 10 évet kitöltött a fegyházban, és szorgalmával, valamint jó magaviseletével alaposan feltételezte a javulást, közvetítő intézetbe szállították, ahol – enyhébb bánásmód mellett – munkával foglalkoztatták. A közvetítő intézetben kerülhetett sor a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazására, amely szerint az életfogytiglanra ítéltet – ha a javulás reményét megerősítette – saját kérelmére, a felügyelő bizottság ajánlatára az igazságügy-miniszter feltételes szabadságra bocsáthatta, amennyiben a büntetésből legalább 15 évet kitöltött. A Csemegi-kódex fő érdeme, hogy biztosította a fejlődés kereteit, korlátozta a halálbüntetés alkalmazását, és az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának lehetőségét a legsúlyosabb törvényi tényállásoknál tartotta fenn – ám ilyen esetekben sem vált kilátástalanná az elítélt élete, mivel a szabadulás esélyét nem zárták ki ténylegesen. Még a legrettegettebb elítélteknek is jóváhagyták a szabadon bocsátását: „Körülbelől húsz év előtt híres és félelmes betyár volt a Dunántúlon Savanyu Józsi, a Bakony réme. Talán az utolsó igazán híressé vált futó betyárok sorát ő fejezte be, s végre is az illavai fegyházba került. Mert rablógyilkosság is terhelte, örökös fogságot szabtak ki rá. Savanyu Jóska olyan jó viseletet tanúsított a fegyházban, hogy most, tizenöt esztendei raboskodás után, föltételesen szabadon bocsátották” – írta egy hazai havi lap 1901. júniusában.²⁸

Helyzetkép a huszadik századból

A századfordulót követő évtizedben az ország gazdasága hanyatlásnak indult, csökkent a támogatottság, amely kiélezte a büntetés-végrehajtási rendszer rejtett szervezeti hibáit, illetve a személyi állomány minőségi javítására sem hatott kedvezően.²⁹ Az I. világháborút követő trianoni döntés után sem a gazdasági helyzet, sem az uralkodó kriminálpolitikai szemlélet nem kínált lehetőséget a börtönreformálásra, az ország egész területét lefedő, jól kiépített börtönhálózat összeomlott.

A két világháború között a börtönügy az igazságszolgáltatás perifériájára szorult, anyagi és szellemi támogatottsága a korábbi évtizedekhez viszonyítva még inkább visszaesett.³⁰ Ebben a „köztes korszakban” az életfogytig tartó szabadságvesztés – mint főbüntetés – szempontjából nem történt lényeges változás, továbbra is a Csemegi-kódex rendelkezései vonatkoztak a legsúlyosabb esetekre. Ugyanakkor megjegyzem, hogy egy másik jogintézmény, nevezetesen a szigorított dologházi őrizet határozatlan tartamúsága miatt rokon vonásokat mutatott az életfogytig tartó szabadságvesztéssel, sőt, Szöllösy Oszkár egyenesen határozatlan tartamú fegyházbüntetésként jegyezte a szigorított dologházba utalást.³¹

²⁸ Híres betyár kiszabadulása – (2008. 05. 06.)

²⁹ Lőrincz – Nagy i. m. 35. p.

³⁰ Lőrincz – Nagy i. m. 36 p.

³¹ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog Általános része. Korona, Budapest, 2004. 51. p.

A II. világháború után, 1947-től az igazságügyi kormányzat – a XVIII. századi jozefinista felfogáshoz hasonlóan – azt képviselte, hogy a büntetés ne legyen veszteséges az államnak, így az őrzés-centrikusságot az '50-es évek elején a termelés-centrikussággal elegyítették. Az elítéltek megjavításának, nevelésének gondolata háttérbe szorult, s a fogvatartás mibenléte kizárólag a munkateljesítményre épült.³²

Az 1950. évi II. tv. (Btá.) bevezette az egységes – nemek és fokozatok nélküli – szabadságvesztést és „börtön” névvel fémjelezték a szabadságvesztés-büntetést, amely életfogytig vagy határozott ideig (30 naptól akár 15 évig) tarthatott. A csekélyebb számú életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélteteket nem választották külön a végrehajtás során más, határozott tartamú szabadságvesztést töltő elítéltektől. A felértékelődött rabmunka következtében az elítélti csoportok vegyítése mögött a növekvő elítélttömeg akadálytalan munkáltatásának szándéka húzódott meg. A fokozatok nélkül működő büntetés-végrehajtási intézetek életében jelentős lépés volt az 1955-ös Büntetés-végrehajtási Szabályzat, amely ugyan továbbra is a munkáltatásra helyezte a hangsúlyt, ám egyre inkább a biztonságos őrzést jelölte meg elsőrendű feladatként és célként.

Az 1961. évi V. tv. eredetileg mellőzte az életfogytig tartó szabadságvesztést³³, azonban az 1971. évi 28. tvr.-ben megjelent az igény a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés között egy köztes intézményre, amelynek gyakorlatilag az életfogytig tartó szabadságvesztés felelt meg. „Elismerését az a tény indokolja, hogy jogunkban a halálbüntetés kivételes büntetés. [...] Az indokolás szerint »azokban az esetekben, amikor a büntetési célokra figyelemmel indokoltnak látszik az elkövető végleges kirekesztése a társadalomból, de nem teljesen kizárt az átnevelés lehetősége sem, egyedül ez az intézmény nyújt kielégítő megoldást»”.³⁴ Az 1971-es novella tehát újra visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést abból a célból, hogy a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés közötti hid szerepét betöltse.³⁵

Az 1978. évi IV. tv. (Btk.) hatályba lépésekor – a halálbüntetés után – a második leg súlyosabb büntetésként szabályozta a fegyházban végrehajtandó, életfogytig tartó szabadságvesztést. Feltételes szabadságra bocsátásnak akkor volt helye, ha az elítélt a szabadságvesztésből legalább húsz évet kitöltött, és a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhetővé vált. Amennyiben az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt a végrehajtás alatt újabb bűncselekményt követett el, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját legfeljebb 5 évvel elhalaszthatták [1978: IV. tv. 47. § (4) bek.]. A feltételes szabadság tartamát 10 évben határozták meg.

32 Lőrincz – Nagy i. m. 37-38. p.

33 „Az az álláspontot vallotta, hogy ha a társadalom védelme nem kívánja meg a halálbüntetés kiszabását, a büntetés nevelő célja még megvalósítható; e cél pedig csak meghatározott tartamú szabadságvesztéssel tartotta elérhetőnek.” Békés Imre: A büntetőjog Általános része. In: Horváth Tibor (szerk.): Magyar Büntetőjog I. Általános Rész. BM, Budapest, 1973. 346. p.

34 Horváth Tibor (szerk.): Magyar Büntetőjog I. Általános Rész. BM, 347. p., a vonatkozó rész szerzője Békés Imre; Györgyi Kálmán: A büntetőjogi büntetés. In: Pintér Jenő (szerk.): Büntetőjog Általános rész II. kötet. Kézirat. Második (átdolgozott) kiadás. Budapest, 1977. 127. p.; illetve lásd még Földvári József (szerk.): Magyar Büntetőjog általános rész. BM, Budapest, 1980. 341. p.

35 Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog Általános része. Korona, Budapest, 2004. 369. p.

A törvény összesen 25 bűncselekményt rendelt büntetni életfogytig tartó szabadságvesztéssel (állam elleni: 8, béke elleni: 1, háborús: 3, köztörvényes: 3, katonai: 10).³⁶ Kiemelendő, hogy az 1978-as Btk. csupán három köztörvényes bűncselekményt fenyegetett életfogytig tartó szabadságvesztéssel is, ami annak tudható be, hogy a többi, ma már életfogytiglannal is sújtható cselekményt még nem ismerte, s így nem is szabályozta a törvény.

Jelen és jövő

A hatályos Btk. 40. § (1) bekezdése szerint a szabadságvesztés életfogytig tartó vagy határozott tartamú. A jelenlegi legsúlyosabb főbüntetés megörökölte a 23/1990. (X. 31.) AB határozattal kiiktatott halálbüntetés korhatár-feltételét, amely alapján csak olyan személlyel szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 20. életévét betöltötte. Az életfogytig tartó szabadságvesztés sohasem abszolút, hanem minden esetben vaglyagos büntetés a 10 évtől 15 évig, illetőleg az 5 évtől 15 évig terjedő szabadságvesztés mellett, s jelenleg 30 bűncselekmény (állam elleni: 4, béke elleni: 2, háborús: 5, köztörvényes: 9, katonai: 10) elkövetése fenyegetett ezzel a szankcióval.³⁷ (Meggjegyzem, hogy nálunk csak a szándékos emberölés minősített esetei körében alkalmazzák, így más, életfogytiglannal is fenyegetett különös részi tényállásoknak jóformán nincs gyakorlati relevanciája.)

Jelenleg az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a folyamatosan szigorodó büntetőpolitika érvényesül. A fokozatváltást illetően a törvény 46. § (3) bekezdése kizárja, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték egyfel enyhébb fokozatba kerülhessenek a végrehajtás során; az egyfel szigorúbb fokozatnak sincs jelentősége, mivel nem létezik a fegyháznál súlyosabb fokozat. A feltételes szabadságra bocsátás intézménye szintén szigorodott: ha a bíróság életfogytig tartó szabadságvesztést szab ki az elkövetővel szemben, úgy az azt kiszabó ítéletében vagy meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy kizárja azt [Btk 47/A. § (1) bek.]. Az életfogytiglan tartamát illetően – ha a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét (jogerős) ítéletében nem zárja ki – a Btk 47/A. § (2) bekezdése kétféle lehetőséget kínál:

- 1) legalább 20 év a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja, ha az adott bűncselekmény büntethetősége elévül (például egyes katonai bűncselekmények), illetve
- 2) legalább 30 év, ha olyan bűncselekmény miatt szab ki életfogytiglani büntetést, amelynek büntethetősége nem évül el (például az emberölés minősített esetei).

³⁶ 1978. évi IV. tv. –

Állam elleni bűncselekmények: összeesküvés, lázadás, kártevés, rombolás, merénylet, hazaárulás, ellenség támogatása, kémkedés;

Béke elleni és háborús bűncselekmények: népirtás, polgári lakosság elleni erőszak, bűnös hadviselés, hadikövet elleni erőszak;

Köztörvényes bűncselekmények: emberölés, terrorcselekmény, légi jármű hatalomba kerítése;

Katonai bűncselekmények: szökés, kibúvás a szolgálat alól, a szolgálat megtagadása, kötelességszegés szolgálatban, zendülés, parancs iránti engedetlenség, előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak, harcokészültség veszélyeztetése, parancsnoki kötelességszegés, kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól.

³⁷ Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről. In: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. HVG-ORAC, Budapest, 2005. 176. p.

A Btk 48. § (1) bekezdése alapján, az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadság tartama indokolatlanul hosszú, 15 év – véglegesen csak ezt követően szabadulhat az érintett a szabadságvesztés végrehajtásának terhe alól.

A legnagyobb dilemmát a feltételes szabadságra bocsátásból való kizárás jelenti, más néven a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ), amely a maga nemében felvehetné a versenyt bármelyik középkori büntetésformával. A „jogos szankció” megalkotásánál a legalapvetőbb alkotmányi rangú követelményt, a nulla poena sine lege elvét figyelmen kívül hagyták, ugyanis a törvény nem határozza meg a feltételeket, amelyek fennforgása esetén kizárható a feltételes szabadságra bocsátás.³⁸ A büntetés átöri az Alkotmányban foglalt emberi méltóság elvét, és nem tartja be az embertelen, kegyetlen, megalázó büntetés tilalmát sem, amelyet több, Magyarország által is elfogadott egyezmény (például Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya³⁹, Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezménye⁴⁰) tartalmaz. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés létrejötte – ahogyan azt Nagy Ferenc is említi⁴¹ – a szigorítást pártoló gondolkodásmódban és a represszív büntetési paradigmában rejlik, amely a XVIII. századtól kezdve fokozatosan enyhült, ám az elmúlt egy évtizedben 180 fokos fordulatot vett a szabályozási irány. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés valamilyen nemű enyhítésével, de legalábbis a változtatásoktól mentes hatályban tartásával szemben egyre többet kerül terítékre a szankció. A büntetésforma körüli hosszú disputának nyugvópontra kellene jutni, s kívánatos lenne, hogy a szankció a jövőben további toldozgatás-foltozgatás nélkül létezzen és működjön a Büntető Törvénykönyvben.

Zárásul az olasz Cesare Beccaria 1764-es, időtálló művének sorait idézném, amely megszívlelendő gondolat nemcsak az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása körében, hanem minden szankció tekintetében: „A büntetések nagysága arányos kell legyen magának a nemzetnek állapotával. [...] Villámcsapás kell, hogy leterítsen egy vad oroszánt, mely szembefordul a puskalövéssel. De ahogy a lelkek finomodnak, a társadalmi állapotban nő az érzékenység, és, növekedvén az, csökkennie kell a büntetés keménységének, ha azt akarjuk, hogy fennmaradjon a tárgy és az érzékelés közötti viszony”.⁴²

38 Nagy i. m. 338. p.

39 Az 1966. évi ENSZ-egyezmény 10. cikke szerint a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni.

40 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről. Magyar Közlöny, 1993. 41. sz. 2347-2376. p.

41 „Elsősorban politikai megfontolások a meghatározóak, mint ahogy – benyomásom szerint – egyértelműen a közvélemény szigorítást szorgalmazó igényét kielégíteni igyekvő politika diktálta az 1998. évi LXXXVII. törvényt, az 1999. március 1-től hatályos legújabb – igen problematikus – ezzel kapcsolatos szabályozást is.” Nagy Ferenc: Gondolatok a hatályos magyar büntetőjog főbüntetési nemeiről. In: Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Acta Jur. et Pol. Szeged, 2000. 385. p.

42 Beccaria, Cesare: A bűnökről és a büntetésekről. Eötvös, Budapest, 1998. 66. p.

Hautzinger Zoltán

A katonai büntetés-végrehajtási jog jellemzői

*„Idegen földön, katona-börtön rideg és reménytelen magányában,
a padmalyt nézve, egyszerre csak összeomlottak körülöttem a falak...”*

(Bródy Sándor: Apró regények, 1893)

1. Bevezetés

Az állandó katonai szervezetek fegyelmét fenntartani hivatott büntetőjog küldetését a kiszabott büntetések végrehajtásával teljesíti be. Nem túlzás azt állítani, hogy a katonai büntetőjog legfontosabb célját, a katonai rend védelmét a büntetőeljárás keretében kiszabott – anyagi jogilag szabályozott – büntetések végrehajtásán keresztül éri el. Ugyanakkor az is vitathatatlan, hogy a büntetés-végrehajtás a büntető anyagi jogi szabályoktól eltérően nem alapvető feltétele a büntetőjogi felelősségre vonásnak, hanem csak következménye és eszköze.

A katonai bűncselekmények és büntetések meghatározásának párhuzamossága a katonai büntetőjog kezdetleges normái óta megfigyelhető. A büntetni rendelt cselekmények melletti büntetések végrehajtásának módjáról azonban már kevesebbet tudunk. Ugyan Anonymus óta vagy a Csíki Székely Krónikából ismerhetjük, hogy a vezérek honfoglalás előtti vérszerződésében milyen szankciók jelentek meg (*„Ha valaki az utódok közül hűtlen lenne a fejedelem személyéhez és viszályt támasztana a vezér és rokonai közt, ontassék vére úgy, mint az ő vérük omlott az Álmosnak tett esküjök alkalmával,”* avagy *„...aki a nemzetgyűlésekre, vagy a hírnökök hadbaszólítására a táborban nem jelenik meg, és elmaradásának okát nem adja, ketté hasíttassék, vagy szolgálásra taszítassék”*), illetve, hogy a magyarság történetében később a katonai deliktumokhoz milyen büntetések kapcsolódtak (például Zsigmond idejében *„ki a hadseregbe későn jő vagy innen titkon avagy vakmerően eltávozik, fekvő jószágait veszíti”*), nem beszélve II. Rákóczi Ferenc Hadi Törvényeinek fejlett szankciórendszeréről¹ csak következtethetünk, hogy azok végrehajtásáról hogyan gondoskodtak. Az általános büntetések fogantatásához hasonlóan vélhetőleg a katonai szankciók végrehajtása is a szokáson alapult, általános volt a halálbüntetés és a testi fenytítés, nem volt jellemző büntetés ugyan-

¹ Az Ónodon több mint három évszázaddal ezelőtt Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények címmel elfogadott katonai büntető-jogszabály gyűjtemény a büntetésnemek körében meghatározta a halálbüntetést (ti. akasztás, megégetés, fejtétel, felyársalás, agyonlövés, illetve más halálbüntetés), a szabadságvesztést (úgy mint: fogság, megtömlöcöztetés), a testi fenytítést vagy csonkítást (vesszőfutás, botbüntetés, nyelvvaltság), valamint a becsületcsorbító vagy becsületvesztő büntetéseket (tiszt és becsületvesztés, hadseregből kicsapás, pénz és vagyonvesztés).

akkor a szabadságvesztés.² A királyi hadseregben alkalmazott büntetés volt a botozás (an Leib), becsületvesztés, pénzbírság, a zsold elvonása, a Feldmarschall (tábornok) által való dorgálás, a kikötés és a vasraverés.³

A büntetés-végrehajtás általános gyakorlata külföldön és Magyarországon egyaránt a XVIII. századig jobbára a kintpadra szorítkozott. A büntetés célja a megtorlás és az elrettentés volt. A büntetési nemek körében ismertek voltak a halálbüntetés, a testcsonkítás, a testfenyítés (botozás, vesszőzés, korbácsolás, megbélyegzés, bőjtöltetés stb.), a megszégyenítő büntetések (hajlennyírás, vezeklés, megkövetés, közszemlére tétel), a vagyonbüntetés (megváltás, vagyonek Kobzás, jószágvesztés) és a szabadságbüntetések közül elsősorban a szolgaságra vetés avagy a számkivetés.⁴ A büntetés-végrehajtás elméleti műveléséről a felvilágosodás koráig nem lehet beszélni. Ekkor a „fény századának” képviselői, filozófusok és politikusok egységesen szólaltak fel, és tettek a kegyetlen büntetések és kivégzések tömeges gyakorlata ellen.⁵ Az állami büntetőhatalom intézményesítése Michel Foucault szerint a börtön felbukkanásával kezdődött meg,⁶ amelynek következtében a büntetés-végrehajtáson belül egy önálló büntetőjogi tudományág, a börtönügy kezdte bontogatni szárnyait. Ahogy Horváth Tibor fogalmaz az igazságos és humánus büntetések követelése utat nyitott a büntetési elméletek előtt, megkezdődött a büntetőjog büntetéstani fertályának tudományos művelése.⁷

A katonai büntetések végrehajtására vonatkozóan a XIX. században született elméleti munkákban sem olvashatunk sokat. Az általános büntetés-végrehajtás tudományos alapjait lefektető hazai szerzők közül Balla Károly pusztán annak a lehetőségét veti fel, hogy az általános büntetesként eltörölni javasolt testi fenyítések (pálcáztatás, korbácsolás) fenntartását egyedül a katonaságnál (tengerészetnél) érdemes megvitatni, ha a rendes eljárás lefolytatására nincs mód és lehetőség.⁸ Pulszky Ágost és Tauffer Emil börtönügyi munkájában csak említést tesz egyes német területen katonai fegyencek számára is működő intézetekről,⁹ míg Tóth Mór a katonai fegyelem általános büntetés-végrehajtási viszonyok közötti szükségszerűségéről elmélkedik.¹⁰

A katonai büntetés-végrehajtás ettől függetlenül e korban már létezett. Ennek legékebb bizonyítéka Gábor Gyula XX. század elején készült munkája, amely a teljes-

2 Vö. Mezey Barna: Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentősége. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 172-175. o.

3 Vö. Büntetések a XVI. században. In: Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás a magyar hadügy írásából. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. 200. o.

4 A büntetőjogi büntetések történeti rendszereiről és azok végrehajtásáról lásd bővebben: Béli Gábor: Magyar Jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 2000. 166-178. o.

5 Vö. Mezey Barna: A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. In: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. Jogtörténeti Értekezések 20. Budapest, 1997. 6. o.

6 Michel Foucault: Felügyelet és büntetés. A börtön története. Gondolat. Budapest, 1990. 176. o.

7 Vö. Horváth Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981. 43. o.

8 Vö. Balla Károly: Vélemény a büntetésmód javítása iránt. Trattner – Károlyi. Pest, 1841. 29. o.

9 Vö. Pulszky Ágost – Tauffer Emil: Börtönügy múltja, elmélete, jelen állása külön tekintettel Magyarországra. Emich Gusztáv. Pest, 1867. 255. o.

10 Vö. Tóth Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. Érseki Liceum Nyomdája. Eger, 1874. 119. o.

ség igényével, a legapróbb részletekig kiterjedően dolgozza fel a katonai büntetőrendszer sajátosságait.¹¹ E mű értékét növeli, hogy azzal kapcsolatban a katonai büntetés-végrehajtásra vonatkozóan ismert Keresztes Károly, Král Miklós és mindenekelőtt Vámbéry Rusztem véleménye is. Utóbbi Gábor írásából azt a tanulságot vonja le, hogy „...*úgy látszik, mintha a katonai és polgári administratio közt fordított viszony állana fenn. A katonai büntetőket ugyanis bizonyos civilisztikus légység jellemzi, míg fegyintézetekinek némelyikében* (ahogy arra Tóth Mór fentebb már utalt – kiemelés a szerzőtől) *ú.n. katonai szigorral találkozunk, mely a vasfegyelemben keresi a büntetés végrehajtásának magvát, a mi kissé sajátos ellentétben áll az ugyanott folytatott szelid munkanemekkel.*”¹² Ennek oka az a korabeli felismerés volt, hogy a katonai büntetések általános szankcióktól eltérő célja nemcsak az elkövető visszatartása további bűncselekmények megvalósításától, hanem az is, „...*hogy a katonai fegyelem és rend által szabályozott külön társasághoz, ehhez a corpus in corpore-hez szoktassa hozzá.*”

Gábor Gyula írásának további sajátossága, hogy annak monografikus értéke még egy évszázad távlatából is számottevő. Sajnálatosan az elmúlt évtizedekben hasonló munka mind a mai napig nem látott napvilágot, a katonai büntetés-végrehajtásra csak kisebb lélegzetű tanulmányok, írások vonatkoznak. Ez ugyanúgy igaz a büntetés-végrehajtás általános szakirodalmára is, amely szintén nem foglalkozik főhelyen a katonai büntetések végrehajtásának elméletével és gyakorlatával. Megjegyezzük e tanulmány célja sem az, hogy Gábor Gyula példáját kövesse, csupán arra vállalkozik, hogy a katonai büntetőjog részeként megvizsgálja a katonai életviszonyokra kiszabható szankciók végrehajtásának legfőbb jellemzőit.

2. A katonai büntetés-végrehajtási jog fogalma, funkciói

A katonai büntetőjoghoz kapcsolódó specialitás elve indokolja, hogy a katonai életviszonyok sajátosságaira tekintettel lévő katonai büntető anyagi jog és eljárásjog keretei között kiszabott büntetések végrehajtására is sajátos szabályok vonatkozzanak. A katonai büntetés-végrehajtási jog azonban a katonák sajátos helyzete miatt nem öleli fel mindazokat a területeket, amelyekre az általános büntetés-végrehajtási jognak rálátása van. A katonai büntetés-végrehajtási jog ugyanis alapvetően a büntetőszankciók, illetve a büntetőeljárásban alkalmazott kényszerintézkedések végrehajtásával foglalkozik. Tekintettel a katonai szolgálat büntetés-végrehajtást követő folytatásának követelményére, a katonai büntetés-végrehajtás logikailag nem terjed ki a szabadságvesztésből szabadultak utógondozására. Szintén nem része e diszciplinának a kisebb normasértésekből eredő személyi szabadságot korlátozó büntetések (szabálysértési őrizet vagy elzárás) végrehajtása, mivel azok a katonai fegyelmi jog szerint kizártak.

A katonai büntetés-végrehajtási jog nem homogén területen értelmezhető, és céljai is különbözőek. Más a katonai büntetés rendeltetése olyan elkövető esetében, aki szolgálásban megtartható, és más olyan személy esetében, aki nem. Szintén eltérő célok fogal-

11 Gábor Gyula: *A katonai büntetőrendszer. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904.*

12 Vámbéri Rusztem felszólalása. In: Gábor Gyula: i.m. 75. o.

mazhatók meg azoknál, akiket katonai bűncselekmény miatt ítélnék el, mint akiket köz-törvényes, de a katonai szolgálatával összefüggő bűncselekmény miatt, és elhatárolási alapot jelenthet az is, ha a büntetőeljárást belföldön, illetve – ún. missziós katonai vagy rendvédelmi egységekre gondolva – külföldön, tábori körülmények között folytatják le.

A katonai büntetés-végrehajtási jog funkciója elsősorban a katonai büntetőjog leg-főbb célelméletéhez, a katonai rend védelméhez kapcsolódik. A katonai büntetőjogi fe-lelősségre vonási eljárás során kiszabott szankciók érvényesítésének elsősorban azt az üzenetet kell továbbítania, hogy a katonai renddel ellentétes magatartások tanúsítása helytelen. Ennélfogva a katonai büntetések és végrehajtásuk egységes célja a civil tár-sadalomban meglévő generál-prevencióhoz hasonlóan, az általános katonai fegyelem fenntartása és a katonai egység céljainak a biztosítása. A katonai büntetés-végrehajtás ezen túlmenően további követelményt teljesít az egyénre vonatkozóan. Ahogy arra ko-rábban már utaltunk, a XX. század elején is ismert volt az a nézet, hogy a katonai büntetőhatalom a büntetés végrehajtásával nemcsak a tettes megjavítását, további bűncse-lekményektől való visszatartását célozza, hanem e negatívumnál többet, az elítélt kato-nai kötelezettségének teljesítését is (pozitívum).¹³ A katonai büntetés-végrehajtás célja tehát szorosan kapcsolódik a katonai büntetés céljához azzal a – Vókó György által az általános büntetés-végrehajtás céljára megfogalmazott¹⁴ – kitétellel, hogy annak a büntetőjogilag felelősségre vont személy katonai vagy polgári társadalomba visszavezeté-sével, reszocializálásával vagy integrálásával kell érvényesülnie.

A katonai rend védelme mint általános katonai büntetőjogi elv indokolja a katonai büntetések sajátos, a polgári elítéltektől elkülönített végrehajtási módját is. A fenti pozitívum, azaz a katonai szolgálatban egyébként megtartható elítélt későbbi szolgálatára nevelése ugyanis hogyan is valósulhatna meg a polgári elítéltekkel közös körleten vagy módon.

A szeparáció elve a büntetés-végrehajtás területén számos esetben értelmezhető. Ezt Lőrincz József és Kabódi Csaba mint az elítéltek klasszifikációját határozzák meg. Eszerint el kell különíteni a különböző végrehajtási fokozatba tartozókat, továbbá a nő-ket a férfiaktól, a fiatalokúakat a felnőttkorúaktól, a betegeket az egészségesektől.¹⁵

A büntetőjogi felelősségre vonás alapjául szolgáló bűncselekmények esetében a ka-tonai büntetés-végrehajtás célja aszerint változik, hogy a terhelt szolgálatában megtart-ható-e. Amennyiben a megvalósított deliktum katonai bűncselekmény, úgy a terhelt rendszerint szolgálatában megtartható, vele szemben csak ultima ratio jöhet szóba sza-badságvesztés. Az esetek döntő többségében a büntetés célja a katonai életviszonyokon belül értelmezhető egyéb – így elsősorban a rendfokozathoz kötődő – szankciókon ke-resztül, avagy intézkedés (megrovás) kiszabásával, de egyéb munkajogi fegyelmi bünt-etéssel (más, alacsonyabb beosztásba helyezés, vezetői megbízás megvonása) is elér-

13 Vö. Gábor Gyula i.m. 7. o.

14 Vö. Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 2004. 144. o.

15 Vö. Lőrincz József – Kabódi Csaba: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözés-kontroll. Corvina. 1998. 358. o.

hető. Amennyiben a katona cselekményére és személyére tekintettel a katonai szolgálat meghagyása mellett mégis a szabadságvesztés kiszabása indokolt, úgy a büntetés-végrehajtás hasznos eltöltését a katonai alaki szabályok és viselkedési normák fenntartása, illetve a katonai feladatokra való folyamatos felkészülést kell, hogy jelentse.

Ha a terhelt a katonai szolgálatban nem tartható meg, úgy a büntetés funkciója már nem irányulhat a katonai szolgálat folytatásához szükséges felkészítésre. Ezzel kapcsolatban mind a katonai büntetés-végrehajtás elméletében, mind annak gyakorlatában felmerül a kérdés, hogy a katonai szolgálatában meg nem tartható elítélt büntetésének végrehajtása során is érvényesíteni kell-e a szeparáció elvét. A kételkedők – egyben az önálló katonai büntetés-végrehajtás ellenzői – szerint nem, mivel az elítélt ebben az esetben már nem katona, hozzá már nem kapcsolódik a fenti állami érdek. A magunk részéről nem osztjuk ezt az álláspontot. Egyetértve Ettig Antallal, a fegyveres szervek állományából bűncselekménye miatt kiszabott szabadságvesztés büntetése mértéke, illetve egyéb körülményre figyelemmel elbocsátott terhelt további – különösen a köztörvényes bűnözőktől való – személyi védelme és a fegyveres szervek presztízse miatt indokolt az elkülönített végrehajtás.¹⁶ A katonai bünelkövetők klasszifikációja nemzetbiztonsági szempontból sem elhanyagolható. Gyórpál Csilla arra hívja fel a figyelmet, hogy a katonai elítéltek civil büntetés-végrehajtási intézetben való elhelyezése fenntartja annak veszélyét, hogy a fegyveres szervek állományába tartozó, és ott védett, akár titkos információkhoz jutott börtön fokozatú szabadságvesztésre ítélt fogvatartottól – annak ellenére, hogy őt a titoktartási kötelezettsége a büntetése letöltése során is köti – a börtönben töltött évek során kikerülhetnek minősített adatok.¹⁷

A katonai büntetés-végrehajtás funkciója a büntetőjogi felelősségre vonás helye szerint is különbözhet. Különös körülményhez nem kötött esetben a katonai büntetéshez az általános elveken kívül – ellentétben a külföldön szolgálatot teljesítő katonával – nyomatékosabb érdek nem párosul. Kiküldetés során azonban egyfelől a katonai büntetés más állam jogrendszerét is szolgálhatja, másfelől a büntetést nem sajátos büntetés-végrehajtási intézményben, hanem az adott alegységen belül kell végrehajtani. Mátyus Ferenc ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a fegyelmi helyzet stabilizálása szempontjából legtipikusabb katonai bűncselekmények, így a különböző szolgálatokban fennálló (jelentési, ellenőrzési) kötelezettségek megsértése a különböző nemzeti alegységekből álló nemzetközi katonai egység parancsnoka általi elbíráltatósága kívánatos lenne, de ez még utópia.¹⁸

3. Szabadságvesztés végrehajtása katonával szemben

A katonai büntetés-végrehajtás főbb funkciói közül a legfontosabb elhatárolási szempont az, hogy a katona a szolgálatában megtartható, avagy sem. Bár általános vé-

16 Vö. Ettig Antal: Gondolatok a büntetőjogi értelemben vett katonák szabadság-elvonását érintő szabályok reformjához. *Ügyészek Lapja*. 2004. 3. szám 7. o.

17 Vö. Gyórpál Csilla: A magyar katonai büntetés-végrehajtás helyzete a haderő átalakítás és a büntetés-végrehajtási reform tükrében. MH Budapesti Helyőrségparancsnokság, Budapest, 2006. 17. o.

18 Vö. Mátyus Ferenc: A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi kódexről. Forrás: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/a_valsakgekezo_muveletek_soran_alkalmazando_kozos_katonai_fegyelmi_kodexrol

lekedés szerint a szabadságvesztés és a katonai szolgálati viszony párhuzamossága megkérdőjelezhető, a magunk részéről azt gondoljuk, hogy azok egymásnak nem kizáró körülményei. Ugyanakkor elismerjük, hogy a katonai büntetés-végrehajtás legvégső esete a szabadságvesztés, a katonai szolgálatot a jövőben is ellátó terhelt esetében azonban célszerű egyéb, a katona szabadságának elvonásával nem járó büntetés alkalmazása és végrehajtása. Az alábbiakban a szabadságvesztés végrehajtását aszerint tipizáljuk, hogy arra a katonai szolgálatában megtartható személlyel szemben, avagy az általa elkövetett bűncselekményre és a terhelt személyére tekintettel a katonai szolgálatból való elbocsátás mellett kerül sor.

Mindemellett csak olyan állománykategóriákról beszélünk, amelyek katonai szolgálatukat önkéntesen és hivatásszerűen, nem az általános hadkötelezettség alapján látják el. Ennek az elhatárolásnak az az indoka, hogy a katonai büntetés-végrehajtás alapvetően más intézményt állít fel a sorozott állomány, és mást az önkéntes katonák esetében. Gondolunk itt elsősorban a fegyelmi zászlóaljra, amely a magyar jogrendszerben korábban börtön vagy fogház fokozatnak felelt meg, és a sorozott állomány tagja terhére volt kiszabható, ha az elítélt a büntetése letöltése után a fegyveres erők kötelékében maradhatott. A fegyelmező zászlóalj felállításának és létezésének mindig az volt az elsődleges indoka, hogy azzal az elítéltek nem esnek ki a katonai kiképzésből, így – ahogy erre Ehrenberger Róbert utalt – nem vesznek el a hadsereg számára.¹⁹

Ugyan Magyarországon a sorköteles katonai szolgálatot csak a közelmúltban törölték el, és számos országban az még ma is jelen van, de lege lata et feranda javaslatunk már nem számolnak annak újraszervezésével.

Az általános hadkiegészítésen alapuló sorozott katonai szolgálat nemcsak a volt szocialista tömb (Varsói Szerződés), főleg a Szovjetunió utódállamaiban jellemző, hanem a NATO tagországaiban is. Juhász Ágnes a sorozottsági arány szerint a haderők három típusát, a hadkiegészítés alapján kevesebb mint 50%-os feltöltöttségű sorozottnak látszó haderőt (például Dánia és Németország), az 50 és 67% közötti sorállománnyal rendelkező puha sorozott haderőt (Olaszország, Norvégia, Portugália és Spanyolország), valamint az ennél magasabb aránnyal rendelkező kemény alapú sorozott haderőt (Görögország és Törökország) különbözteti meg.²⁰

3.1. A katonai szolgálatból elbocsátott elítélt szabadságvesztése

A szabadságvesztés kiszabása mellett elbocsátják a katonai szolgálatból azt, aki vagy a katonai rendfokozatra²¹ vagy a katonai szolgálatra²² méltatlanná vált. Egy büntetőkollégiumi vélemény szerint nem tartható meg a szolgálatban a katona, ha az általa elkövetett bűncselekmény jellegénél fogva személyének veszélyessége fokozott és magatartásának tárgyi súlya is jelentős. A szolgálatban-tartás eldöntése során továbbá figyelemmel kell lenni ar-

19 Vö. Ehrenberger Róbert: A béketábor magyar hadserege. Forrás: <http://mek.oszk.hu/04900/04971/html>

20 Vö. Juhász Ágnes: Önkéntes vagy sorozott haderő néhány NATO-ország vizsgálatának tükrében. Kard és Toll 2005. 3. szám 53. o.

21 Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (Btk.) 131. § szerint minősülő lefokozás

22 Btk. 132. § szerint minősülő szolgálati viszony megszüntetése

ra is, hogy az elkövető életvezetése és a katonai szolgálat általi magartatása – az elkövetett bűncselekményre is figyelemmel – lehetővé teszik-e a szolgálatban meghagyását.²³

A szabadságvesztés mellett alkalmazott lefokozás vagy szolgálati viszony megszűntetése nemcsak a katona egzisztenciáját érinti, hanem azt is, hogy az elítélt elveszti katonai státusát is. Ebben az esetben joggal merülhet fel a kérdés, hogy miért kellene az elítéltet a továbbiakban is katonaként kezelni. A magunk részéről a fentiekben – alapvetően a terhelt védelmére, illetve a katonai és szolgálati titkok megőrzésére hivatkozva – már kifejtettük, hogy az miért szükséges. Úgy gondoljuk ezt a privilégiumot mindaddig fenn kell tartani, amíg az elkülönítés és a büntetés mértéke arányban áll egymással. Egy kirívóan súlyos bűncselekmény miatt azonban meggondolandó, hogy az elkülönítés a terhelt személyére is tekintettel kedvezményként fenntartható-e, avagy sem.

Az elbocsátott katona büntetésének katonai szabályok szerinti végrehajtása mellett szól az is, hogy számos alkalommal a terhelt a büntetőeljárás ténye miatt veszti el – néha érdemtelenül – szolgálati viszonyát. A katonai vagy rendvédelmi szerveknél ugyanis széles körben alkalmazott gyakorlat, hogy a terheltnek már a büntetőeljárás alatt – általában közös megegyezéssel – megszűnik hivatásos státusa. Ez viszont megítélésünk szerint nem helyes. Tekintettel arra, hogy az eljárás alá vont katonának semmilyen érdeke sem fűződhet a hivatásához kapcsolódó jövedelme és egyéb kedvezményei feladásához, elbocsátása kizárólag a munkáltató erkölcsi érdeke lehet, aki nem mellesleg ezzel jelezhet a társadalomnak, hogy a „bűnös” katona már nem tagja a szervezetnek. Nyilvánvaló, hogy bűncselekménnyel összefüggésben hivatalvesztést csak az ártatlanság vélelmét megdőntő büntető bíróság mondhat ki, ezért annak elébe, még munkajogi szabályokkal sem szabad menni. Mivel az nehezen tételezhető fel, hogy az ellene folyó büntetőeljárás okozta nehézségek közepette a terhelt megfontoltan tud dönteni munkajogi státusáról, indokolt egy olyan kizáró norma beépítése az egyes szolgálati törvényekbe,²⁴ amely nem teszi lehetővé a katonai szolgálati viszony közös megegyezéssel való megszüntetését a büntetőeljárás hatálya alatt.

A katonai szolgálati viszony büntetés letöltését követő fenntartása tehát álláspontunk szerint a büntetés-végrehajtás klasszifikációjára nem lehet tekintettel. Katonával szemben fő szabályként a büntetést a katonai szabályok szerint elkülönített büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani. Ez felveti a büntetés-végrehajtás további klasszifikációjának igényét, a katonai szolgálatban megtartható és a katonai szolgálatra méltatlanná vált személyek elkülönítését, és a büntetés letöltése során velük kapcsolatban érvényesülő szabályok (elhelyezés, foglalkoztatás, katonai kiképzés, felkészítés stb.) eltérő alkalmazását.

3.2. A katonai szolgálatban megtartható elítélt szabadságvesztése

A katonai szolgálat fenntarthatósága és a szabadságvesztés végrehajtásának párhuzamossága során arra kell tekintettel lenni, hogy a bűnös katona esetében milyen szol-

23 BKv 47. (BK 136.)

24 Tt. A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvény és a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XXXIV. törvény.

gálati ok merül fel, amely miatt az katonai hivatását a legsúlyosabb büntetés letöltését követően is folytathatja. Kézenfekvő magyarázat, egy államnak nem lehet érdeke, hogy a kiképzett katonától megváljon, így amennyiben az elkövetett bűncselekmény és a büntetés mértéke nem összeegyeztethetetlen a katonai hivatással, törekedni kell arra, hogy a katona szolgálatát folytathassa.

Akár a külföldi, akár a magyar katonai büntetőjogi gyakorlatot szemléljük meg: a katonai szabadságvesztés és a katonai szolgálat további teljesítése megfér egymással. Korda Sándor elsősorban azért látja indokoltnak a szabadságvesztés katonai módozatainak fenntartását, hogy a fegyveres szervek állományában a büntetésük letöltése után is megmaradó személyek ez idő alatt ne essenek ki a kiképzésből, ne kerüljenek ki a katonai életviszonyokból.²⁵ Ez az a pozitívum, amelyet korábban Gábor Gyula és Vámbé-ri Rusztem is megfogalmazott, és amely alapvetően a katona elítélt szolgálatba való visszavezetését jelenti.

A katonai szabadságvesztés a fentiekre tekintettel katonai büntetés-végrehajtási intézményeket igényel. Ilyen mindenekelőtt a katonai büntetés-végrehajtási intézet (katonai börtön vagy katonai fogda), és ilyen volt a korábban már említett, de 1993-tól már nem létező fegyelmező zászlóalj.²⁶

3.2.1. A katonai büntetés-végrehajtási intézetek

Szinte valamennyi önálló katonai büntetőjoggal rendelkező országban működik katonai büntetés-végrehajtási intézet. A fejlett katonai büntetési és büntetés-végrehajtási rendszert fenntartó Amerikai Egyesült Államok már közel másfél évszázada tartja fenn katonai büntetés-végrehajtási intézetét,²⁷ amely létrehozásának alapja az a felismerés volt, hogy a korábban egységes büntetés-végrehajtási rendszerben a katona elítéltek kikerültek a katonai fennhatóság alól, katonai identitásukat elvesztették, nem beszélve az őket ért durva bánásmódról.²⁸ A NATO és EU tagállamok közül Olaszországban a katonai büntetőtörvénykönyv önálló és speciális szabadságvesztés büntetést határoz meg. A Reclusione Militare az olasz fegyveres erők tagjai részére egy hónaptól harminc évig terjedően szabható ki, és végrehajtása alatt az elítélt fizikai tevékenységet végez. Sajátos szabály, hogy a lefokozásra nem ítélt tiszt büntetését a börtön külön részében tölti, míg az öt évnél súlyosabb szabadságvesztésre ítélt katonai szolgálatát nem folytathatja.²⁹ Európán kívül olyan országokban is stabil intézmény az önálló katonai börtön mint Törökország vagy Izrael. Ezutóbbi országban ráadásul a katonai elítéltek esetében több elkülönítési szabály is érvényben van. Ennek megfelelően a börtönben töl-

25 Vö. Korda György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. *Beliügyi Szemle* 1989. 9. szám 11. o

26 A fegyelmező zászlóalj börtön végrehajtási fokozatának fenntartását – a sorkatonai szolgálati idő és az elítéltek számának csökkenése miatt – a Btk. módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény 32. §-a szüntette meg.

27 U.S. Disciplinary Barracks at Fort Leavenworth, Kansas

28 Vö. David K. Haasenritter: *The Military Correctional System: An Overview*. *Corrections Today*. 2003. december. 58. o.

29 Vö. Domenico Gallo: *Il parere del giurista. I tre punti critici della proposta di legge*. Fogli. Bergamo. 2005. 200. szám 6. o.

tik büntetésüket a fegyelmi büntetésben részesültek, a katonai bíróság által elítéltek és a súlyos bűncselekmények miatt felelősségre vont személyek.³⁰

Magyarországon az 1848/49. évi szabadságharc leverését követően a katonai büntetőjog forrása újra a császár lett. Az 1855. január 15-én az osztrák-magyar hadsereg első katonai büntetőtörvényeként szentesített törvény³¹ még a kiegyezést követően is, egészen az első magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásáig hatályban maradt.³² Az osztrák katonai büntetőtörvény a szabadságvesztésnek két nemét ismerte, a büntett miatt kiszabható börtönt és a vétség miatti fogságot. A börtönbüntetésnek is két típusa volt, az általános börtön, amelyben az elítélt „bilincs nélkül, de szigorúan őriztetik”, és a súlyos börtön, ahol a börtönfegycen ítéletét súlyosabb módon (rablánc, ennek eltörlését követően egyéb az általános fokozatban is alkalmazható „súlyosításokkal” mint bilincs, böjt, kemény fekhely, testi fenyíték, magánfogságba zárás, magánosan sötét kamrába zárás) hajtották végre. A katonai büntető-igazságszolgáltatásban már a XIX. században is csak honvéd fogházak (vagy katonai erősségek) léteztek, amelyekben a börtönbüntetésre ítélt katonák – vagy ahogy az osztrák katonai büntetőtörvénykönyv definiálta „fogházban *letartóztatott börtönfegyenczek*” – büntetésüket a fogházsabályok korlátai között töltötték ki.³³

A büntetés konkrét végrehajtásának módjára a XX. század legelejétől állt rendelkezésre magyar norma, mégpedig a honvédfogházak számára kiadott szabályzat.³⁴ Ebben az időszakban az országban összesen hét, minden honvédkerületi parancsnokságnál egy-egy honvédkerületi fogház működött. A honvédfogházak azoknak a honvéd (katonai) bíróságoknak a „hatósága alatt álló egyének” befogadására szolgáltak, akik egyszerű vagy súlyos börtönt, egyszerű vagy szigorú fogságot tartoztak kitölteni, az ellenük elrendelt honvéd (katonai) bírósági vizsgálat alkalmával vizsgálati fogságba helyezettek, akiken a polgári bíróságok által jogerősen kiszabott, egy hónapnál tovább nem terjedő és a honvédségi (csendőrségi) tényleges szolgálat megszűnéséig el nem halasztható szabadságvesztési büntetés vált végrehajthatóvá, vagy kik mint honvéd vagy csendőrszökevények a fogháznál önként jelentkeztek.³⁵ A börtönfegyenc két osztályba voltak sorolhatók, az első osztályba az előkelőbb vagy műveltebb elítéltek tartoztak, akik bűnösségük megállapítása előtt tiszti, honvéd (katonai) tisztviselői vagy ezekhez hasonló állásban voltak, míg a második osztályt a maradék elve alapján a többi fegyenc jelentette. Az osztályba sorolás indoka az elkülönítés volt, amely azt írta elő, hogy

30 Vö. Israeli military prison. Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Israeli_military_prison

31 A katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk

32 A korábbi osztrák jog érvénytelenítését a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk (ktbt.) 1. § mondta ki: „E naptól kezdve – amennyiben az 1878:V. tc. (rövidítve = Btk.) 2. §-a kivételt nem tesz – nem alkalmazható többé az „1855. évi január 15-i büntetőtörvény a büntettekről és vétségekről” nevezetű büntetőszabály.”

33 Vö. Gábor Gyula i.m. 10. o.

34 A m. kir. honvédfogházak számára kiadott D-4. jelzésű Szabályzatot 1901-ben adták ki (továbbiakban: Szabályzat)

35 Vö. Szabályzat 1. §

amennyire azt a helyi viszonyok megengedték az első osztályba tartozó személyeket „magánosan vagy egyenlő állásúakkal közösen” kellett elhelyezni.³⁶ A katonai büntetés-végrehajtás fenti személyi hatálya a polgári bíróságok által katonákra kiszabott szabadságvesztés büntetés végrehajtására is kiterjedt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a katonai státusú, de polgári bíróság által, köztörvényes bűncselekmény miatt elítéltek szemben a polgári büntetés-végrehajtási intézetben polgári végrehajtási szabályokat alkalmazzanak. A katonai fegyverre a polgári büntetés kitöltésére is katonai szabályok vonatkoztak, noha elhelyezését polgári intézetben kellett megoldani. Ez egyfelől újabb elkülönítést jelentett, másfelől szigorúbb szabályok alkalmazását, mivel az ugyanazért a bűncselekményért ugyanolyan büntetési tételre ítélt polgári személy számára adható kedvezmények (pl. feltételes szabadságra bocsátás) a korábban katonai szolgálatot ellátóra nem vonatkozhatott.

Az osztrák katonai büntetőtörvény több mint hat évtizedes magyarországi érvényességét megtörő első magyar katonai büntető törvénykönyv a büntetési rendszerben és azok végrehajtásában jelentős változásokat nem hozott. A legsúlyosabb büntetés továbbra is a halálbüntetés volt, míg a legáltalánosabb a szabadságvesztés, amelyet „a katonai büntető intézetek berendezéséhez és befogadóképességéhez képest ezekben az intézetekben kell végrehajtani, de a szükséghez képest polgári büntető intézetekben is végre lehet hajtani.”³⁷ A katonai szabadságvesztés időtartamára vonatkozóan két egymással ellentétes (konkuráló) elv fogalmazódott meg. Az egyik a rövid időtartam követelménye volt, amely azt fejezte ki, hogy a szolgálatban megtartható katonát hosszabb időre – alapvetően egy évnél nem hosszabb időre – a katonai szolgálattól ne vonják el. A másik elv viszont pont e rövideget vitatta, mivel – ahogy arra Kardos Sándor utal – azt is vallották, hogy az eleve rövid időtartamban meghatározható szabadságvesztés inkább káros hatású, vagyis nem alkalmas a büntetési célok elérésére.³⁸ Ezt az ellentmondást a törvény úgy oldotta fel, hogy az egyébként rövid idejű szabadságvesztést az osztrák büntetőtörvény rendelkezéseiben is ismert súlyosításokkal (bőjt, kemény fekvőhely, fogház- és elzárásbüntetés esetében magánzárka) rövidítették. A súlyosításokkal terhelt rövidítés azonban csak speciális katonai büntetés-végrehajtási intézetekben volt lehetséges. Ez alól kivételt képeztek azok a rendfokozatukban elítéltekük után is megmaradó tisztek, akik fogház- (elzárás-) büntetésüket, ha ennek tartama egy hónapot nem haladta meg, lakásukon ún. „házifogságban” tölthették ki.³⁹ A katonai büntető törvénykönyv már ismerte a feltételes szabadságra bocsátást, amely azokra az elítéltekre vonatkozott, akik egy évet meghaladó szabadságvesztésük kétharmad részét már letöltötték.⁴⁰

36 Vö. Szabályzat 29. § (2) bek.

37 Kbtbk. 10. §

38 Vö. Kardos Sándor: Az első magyar katonai büntető törvénykönyv. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007. 96. o.

39 Kbtbk. 12. §

40 Kbtbk. 14. §

A katonai büntető intézetek primátusa a II. világháborút követően, az új – a magyar katonai büntetőjogban eddigi utolsóként önálló – katonai büntető törvénykönyv⁴¹ hatályba lépésével is megmaradt. A katonai büntetés-végrehajtási szabályokról az ötvenes évek közepétől külön jogszabály rendelkezett,⁴² amely a szabadságvesztés végrehajtására három büntetési nemet: a börtönt, a fegyelmező zászlóalj és a katonai fogdát határozta meg. Ezek közül a börtön mint általános büntetés-végrehajtási mód jött számításba, amelyet a törvényerejű rendelet szerint „Annak érdekében, hogy a szabadságvesztésbüntetésre ítélt katonai személyekkel szemben a büntetésjavító és nevelő céljai a különleges katonai szempontoknak megfelelően érvényesüljenek, a katonákra kiszabott rövidebb tartalmú szabadságvesztésbüntetést – a katonai bíróság rendelkezései szerint – fegyelmező zászlóaljban, illetőleg katonai fogdában is végre lehet hajtani.”⁴³ A fegyelmező zászlóalj mint katonai alakulat a honvédelmi miniszter által jóváhagyott szervezeti határozvány szerint működött, célja az volt, hogy a katonai renddel szembe helyezkedett kizárólag sorállományú elítélteken a nevelés céljait katonai kiképzéssel érje el. A büntetés jellege abban nyilvánult meg, hogy a büntetésüket töltő katonák jogaikban és kedvezményeikben korlátozva voltak, a büntetés három hónaptól két évig terjedő időtartama alatt fegyvert és rendfokozatot nem viselhettek, továbbá a fegyelmező zászlóaljban eltöltött idő a tényleges katonai szolgálati időbe nem számított bele.⁴⁴ A katonai fogda alapvetően bármely fegyveres szerv hivatásos és továbbszolgáló tagjai, illetve a három hónapot meg nem haladó időre elítélt sorkatonák szabadságvesztésének végrehajtására szolgált. A fogdában végrehajtott szabadságvesztés is lehetőséget teremtett arra, hogy az elítélt a büntetése letöltése alatt részt vegyen a katonai kiképzésben és katonai életviszonyok között maradjon.

A fegyelmező zászlóalj és a katonai fogda csak azokban az esetekben volt alkalmazható, amikor a katona a büntetését követően is folytathatta szolgálatát. Ez a szabály egészen a fegyelmező zászlóalj kilencvenes években való megszűnéséig megmaradt. Azt követően napjainkig a katonai szolgálatban megtartható elítéltek részére az önálló katonai büntetés-végrehajtási intézet, a katonai fogház, illetve 2007. évtől az ún. katonai körlet maradt fenn.⁴⁵ Ahogy a katonai fogda, úgy a katonai körlet is a büntetés célját katonai szolgálati viszonyok között, szabadságelvonással és katonai jellegű munkáltatással szolgálja. A katonai körlet is egyfokú büntetés-végrehajtást tesz lehetővé, de – a már fentebb idézett büntetőkéllégiumi véleményt idézve – nemcsak katonai vétség, hanem büntett miatt elítélt katonai szabadságvesztése is végrehajtható, ha az elkövető szemé-

41 A katonai büntetőtörvénykönyvről szóló 1948. évi LXII. törvény

42 A katonai személyekre kiszabott rövidebb tartalmú börtönbüntetések végrehajtásáról szóló 1955. évi 5. törvényerejű rendelet.

43 Tvr.1. §

44 Vö. Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 76. o.

45 Ld. a Magyar Honvédség Katonai Fogház költségvetési szerv megszüntetéséről szóló 133/2006. (HK 23.) HM határozat, valamint a büntetés-végrehajtási intézetek kijelöléséről szóló 21/1994. (XII. 30.) IM rendelet, amelynek 2006. évi módosítását követően {33/2006. (XII. 26.) IRM rendelet} a katonai fogdában végrehajtható szabadságvesztést, illetve a katonai fogdában elrendelt előzetes letartóztatást a Fiaalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében (Tököl), erre elkülönített részben kell végrehajtani.

lyiségére és a bűncselekmény indokára tekintettel a törvényben előírtnál enyhébb végrehajtási fokozat meghatározható.⁴⁶

Alapszabálya szerint a Katonai Fogház mint büntetés-végrehajtási intézet alaptevékenysége körében egyfelől foganatosította az őrizetbe vételt és az előzetes letartóztatást

- a fegyveres erők tényleges állományú tagja által a szolgálati viszony alatt elkövetett bármely bűncselekmény esetén,
- a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja által tényleges szolgálati viszonya alatt elkövetett katonai bűncselekmény, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja által szolgálati helyen, illetőleg szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmény esetén,
- a Magyar Köztársaság területén állomásozó szövetséges fegyveres erő tagja által belföldön, valamint a Magyar Köztársaság határán kívül tartózkodó személy által magyar hajón vagy magyar légitársaságon elkövetett, magyar büntető joghatóság alá tartozó bűncselekmény esetén,
- nyomozó hatóság, bíróság által elrendelt őrizetbe vételt és előzetes letartóztatást.

Másfelől végrehajtotta a bíróság által kiszabott szabadságelvonással járó fogház fokozat szerinti büntetést, valamint a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó személyek szabálysértés miatt kiszabott pénzbírság átváltoztatás folytán megállapított elzárást, és azoknak a szabadságvesztését, akiknek pénzbüntetését a bíróság szabadságvesztésre változtatta át.

Harmadfelől végrehajtotta a katonák szabadságvesztésének, előzetes letartóztatásának és pártfogó felügyeletének végrehajtásáról szóló 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet állomány szakalapozó és szakkiképzés, valamint a hivatásos állomány büntetés-végrehajtási felkészítését.⁴⁷

3.2.2. A katonák szabadságvesztése végrehajtásának hatályos szabályozása

Az általános büntetőjogi szabályok a katonai büntetőjog más területeihez hasonlóan a katonai büntetés-végrehajtási jog terén is elsőbbséget élveznek. Ennélfogva a katonák szabadságvesztéssel járó büntetésének végrehajtására is alapvetően a büntetés-végrehajtási kódex⁴⁸ és annak a szabadságvesztésre és az előzetes letartóztatásra vonatkozó végrehajtási rendelete⁴⁹ vonatkozik.

Megjegyzendő: végrehajtási rendeleti szinten 1979 és 2007 között a katonai életviszonyokra vonatkozóan speciális jogszabály volt hatályban.⁵⁰ Ez változott meg 2007-ben végére azzal, hogy a büntetés-végrehajtási kódex fent említett végrehajtási rendelete egy, a katonákra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó fejezettel egészült ki. Emel-

46 BKv 47. (BK 136.)

47 Vö. az MH Katonai Fogház 70/1997. HM határozattal kiadott Alapító Okirat 5. pontja

48 A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.)

49 A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet

50 A katonák szabadságvesztésének, előzetes letartóztatásának és pártfogó felügyeletének végrehajtásáról szóló, többszörösen módosított 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet

lett a katonák büntetés-végrehajtási intézetben történő elhelyezésére nem jogszabály-szintű belső szabályzók is vonatkoznak. Ezek a katonai fogda-körlet működését⁵¹ és házi rendjét⁵² szabályozzák.

A katonai szabadságvesztésének végrehajtására vonatkozó jogforrási elkülönülés hiánya azonban nem jelenti, hogy a katonai büntetését az általános szabályok szerint kell végrehajtani. Mind a büntetés-végrehajtási kódexben, mind a végrehajtási rendeletben külön szabályozzák a katonákra vonatkozó előírásokat. Ezek a normák a katonákkal kapcsolatban elsődleges szempontokként fogalmazzák meg az (a) elkülönítésre, (b) a foglalkoztatásra és a (c) büntetés-végrehajtás idején érvényesülő függelmi viszonyokra vonatkozó szabályokat.

a) Az elkülönítés vagy klasszifikáció expressis verbis határozza meg azt a követelményt, hogy a katonák büntetésüket a többi elítélttől elkülönítve, sajátos intézmény keretében töltsék ki. Ez a külső elkülönítési szabály azonban nem vonatkozik a szolgálatból elbocsátott katonákra, akikkel szemben a büntetést az általános szabályok szerint, polgári büntetés-végrehajtási intézetben hajtják végre. A polgári büntetés-végrehajtás követelménye még abban az esetben is primátust élvez, ha a katonai büntetését a katonai szabályok szerint kezdte meg, de a végrehajtás ideje alatt szolgálati viszonya mégis megszűnik. A hatályos jog szerint tehát a katonák tekintetében a kiszabott büntetésnek katonai fogdában történő elrendelése – általunk korábban már opponált módon – csak akkor következhet be, ha a szolgálatában megtarthatóságra figyelemmel a bíróság a terheltet a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól való előzetes mentesítésben részesítésre érdemesnek találta,⁵³ valamint szolgálati viszonya a büntetés teljes letöltéséig folyamatos maradt.

A külső elkülönítés mellett a belső klasszifikáció is követelmény. A katonai fogda-körlet működési rendjét meghatározó – fentebb már citált – normák szerint az elhelyezés során – nemenként – el kell különíteni az előzetes letartóztatottat a szabadságvesztésre ítélttől, a hivatásost a szerződésestől, a tisztet a tiszthelyettestől, a dohányzót a nem dohányzótól, továbbá az ugyanazon büntetőeljárásban letartóztatottakat egymástól.

b) A katonai büntetés-végrehajtásban speciálisan kell érvényesülniük a foglalkoztatásra vonatkozó szabályoknak is. Ahogy az általános börtönügy terén kulcskérdéssé vált a foglalkoztatás,⁵⁴ úgy ez a szempont, a katonai büntetés-végrehajtási jog általános funkciói miatt sem hagyható figyelmen kívül. A katonai esetekben ráadásul még inkább fontos, hogy az elítélt bőségesen rendelkezésre álló szabadidejét hasznos, katonai pályájának folytatását elősegítő tevékenységgel töltse el. Ez utóbbi cél megvalósulása érdekében az elítéltet a szolgálati és alaki ismeretek terén oktatásban kell részesíteni, to-

51 Katonai fogda körlet működési rendjére a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete Igazgatója által kiadott 7/2007. sz. intézkedése

52 Katonai fogda körlet házirendje. Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete. Tököl

53 Vö. Horváth Tibor (szerk.): Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel. Budapest, 2007. 192. o.

54 Vö. Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy hazánkban 1985-2006 között. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007. 142. o.

vábbá napirendjében időt kell biztosítani arra, hogy szakmai ismereteit fejlessze. A katonai általános foglalkoztatására azonban kizárólag abban az esetben kerülhet sor, ha más elítéltektől való elkülönítése így is biztosítható.

A büntetés-végrehajtásban a katonai képzés és a kiképzés mindig kiemelt jelentőséggel bírt. Egy XIX. századi börtönügyi utasítás elvi igénnyel fogalmazta meg, hogy a testgyakorlat például a fiataloknál „a katonai mozdulatokra való tekintettel eszközendő, miáltal a hadköteles korban levő fegyverczek az intézetben mindazon katonai mozdulatokat elsajátítják, melyek fegyver nélkül megtehetőek, s amidőn büntetési idejüket kitöltve sorozás elé állnak, és védkötelezettségük teljesítésére bevonatnak: a tudnivalók részét már ismerik, s katonai kiképzésük úgy saját személyükre, mint előjáróikra nézve meg van könnyítve.”⁵⁵

c) A belső klasszifikáció egyik indoka, hogy az elítéltek a szabadságvesztés végrehajtás alatt előjárói és feljebbvalói joggal nem rendelkeznek és – bár rendfokozatukat nem veszítik el – rendfokozati és fegyvernemi jelzés nélküli egyenruhát viselnek. Ebből következően az elítéltek egymásnak nincsenek alárendelve, a szolgálati helyen érvényesülő függelmi viszonyok a katonai büntetés-végrehajtási intézetben még abban az esetben sem érvényesülhetnek, ha a katonák egyébként szolgálati tevékenységük során akár a büntetés letöltését megelőzően, akár azt követően hierarchikus viszonyban állnak.

4. A katonai büntetés-végrehajtás egyéb területei

A katonai szabadságvesztés végrehajtása, azaz a katonai börtönügy csak egy része a katonai büntetés-végrehajtási jognak. Bár kétségtelen, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának katonai szabályai jelentősebb területet képeznek e diszciplinán belül, a végrehajtási joghoz tartozik a büntető eljárásjogi személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések alkalmazása is.

A sorállományú katonaság fenntartása idején a katonai büntetés-végrehajtási jognak sajátos területe volt a büntetés-végrehajtásból szabadult elítéltek utógondozása is. E körbe alapvetően a próbára bocsátott és a pártfogó felügyelet alá helyezett katonák tartoztak. Földesi Sándor ezt az utógondozást mint a katonai igazságügyi szervek és a parancsnok együttműködésének kötelezettségeként, egyben e közös tevékenység „leggyengébb láncszemeként” fogalmazta meg. A parancsnokok egy része ugyanis úgy vélekedett, hogy a pártfogói felügyelet jogintézménye a katonai nevelés rendszerében nem illeszthető be. Talán e megállapítás miatt is a nyolcvanas évektől kezdve a katonai bíróságok is csökkenő mértékben éltek e jogintézmény alkalmazásának lehetőségével.⁵⁶

Napjainkban az elítéltek utógondozásáról már nem is beszélünk, mivel akik bűncselekményüknél fogva erre szorulnának, a katonai szolgálatra amúgy sem lennének mál-

55 Vö. Börtönügy a magyar királyi országos fegyintézetekben. Királyi Igazságügyministerium. Budapest, 1885. 29-30. o.

56 Földesi Sándor: A katonai igazságügyi szervek és a parancsnokok együttműködése. In: Katonai jog- és igazságszolgáltatás. ZMKA Budapest, 40-41. o.

tóak, míg akik katonai büntetésüket letöltötték, azok esetében a parancsnoki munka eleendő muníció lehet a katonai szolgálat hatékony folytatásához.

A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések körében a katonákra vonatkozó speciális végrehajtási szabály, hogy az előzetes letartóztatást és az annak feltételei alapján elrendelhető őrizetbe vételt katonával szemben abban az esetben is lehet fogatosítani, ha az általános letartóztatási feltételek megvalósulása mellett a katona szolgálati vagy fegyelmi okból nem hagyható szabadlábban. Ezt a körülményt az eljáró bíróságnak kell a konkrét ügyre vonatkozó tények gondos mérlegelése alapján eldöntenie, ilyen lehet, ha a terhelt cselekménye kedvezőtlenül befolyásolná az alakulat fegyelmi helyzetét, a terhelttel szemben már a bűncselekmény elkövetése előtt vagy akár azt követően fegyelmi problémák adódtak, avagy a magatartás közvetlenül és súlyosan sérti a katonai rendet.⁵⁷ Tekintettel arra, hogy az országban önálló katonai fogdák – az alapvetően a szabadságvesztés büntetés végrehajtására szolgáló katonai körleten kívül – nem működnek, a katonákkal szembeni kényszerintézkedések végrehajtására is csak polgári intézetek (rendőrségi fogdák, illetve büntetés-végrehajtási intézetek) állnak rendelkezésre. Ennélfogva e két kényszerintézkedés esetében is érvényesülnie kell a más fogva tartottaktól való elkülönítés követelményének.

5. Összefoglalás

A katonai büntetőjog részeként a katonai büntetés-végrehajtási jog fő célkitűzése, hogy egyfelől a büntetőjogi felelősségre vont katonákkal szemben érvényesítse a kiszabott szankciót, másfelől a szolgálatban megtartható katonákat a büntetés végrehajtása alatt úgy nevelje, hogy azok katonai kötelezettségüket később megfelelően tudják ellátni. Ebből következően a katonai büntetés-végrehajtás elsősorban a büntetés letöltését követően szolgálatban megtartható elítéltekre, valamint a szabadságvesztés büntetésre és az előzetes letartóztatásra mint büntetőeljárás kényszerintézkedés végrehajtására fókuszál.

A hazai katonai büntetés-végrehajtási jog mint speciális terület kapcsolódik az általános büntetés-végrehajtási joghoz. Sajátos szabályai napjainkban önálló jogszabályban már nem jelennek meg, azokat mint különös normákat a büntetés-végrehajtási kódexben, illetve annak végrehajtási rendeletében szabályozzák. Hasonlóan érvényesül a büntetés vagy az előzetes letartóztatás végrehajtása is. Önálló katonai büntetés-végrehajtási intézet csak a szabadságvesztés végrehajtását biztosítja, az előzetes letartóztatás vagy az őrizetbe vétel alkalmazására viszont általában polgári intézményekben (rendőrségi fogdában vagy büntetés-végrehajtási intézetben) kerülhet sor. Ennélfogva a magyar katonai büntetés-végrehajtási szabályozás egyik alapvető követelménye az elkülönítés vagy klasszifikáció. Ez a körülmény azonban a katonai nevelést, avagy a katonai szolgálatból elbocsátott katona személyi védelmét nem biztosíthatja. Még a katonai büntetés-végrehajtás intézetben sincs lehetőség a katona és polgári elítéltek teljes körű elkülönítésére. Ennek legfőbb oka, hogy az állam – nem titkoltan gazdasági érdekből – nem kíván e célra önálló intézményt fenntartani, megelégszik azzal, hogy egy polgári –

⁵⁷ Vö. Herke Csongor: *A letartóztatás*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 2002. 114. o.

igaz önmagában is speciális, a fiatalkorúak és a HIV fertőzöttek büntetésének letöltésére szolgáló – intézményt jelöl ki. Ez a gyakorlat egy fejlett katonai büntetőszabályokat betartatni kívánó országban nem a legjobb megoldás még akkor sem, ha az igény egyébként nem jelentős.

A korszerű katonai büntetés-végrehajtási követelmények teljesítése miatt továbbá célszerű megfontolni a katonai büntetés-végrehajtási szabályok kiterjesztését a szolgálatban nem megtartható személyekre is. Ez egyfelől a katonai büntetés-végrehajtásban – főleg a sorállományú katonaság megszűnése miatt – az elítéltek számában tapasztalható visszaesés miatt nem jelenthet jelentősebb szervezeti fejlesztést, másfelől a katonai büntetőeljárásban elítéltek szinte homogén környezetben, az államérdek szempontjából ellenőrizhető módon kezelhetők. Az egységes katonai büntetés-végrehajtás mellett szólnak egyes külföldi – NATO országokban meglévő – példák is, ahol a katona elítélteket szolgálati viszonyok folytatásától függetlenül egy intézményben helyezik el. Ez természetesen önálló katonai büntetés-végrehajtási intézetet is feltételez, amelynek működtetésére a magyar büntetés-végrehajtási jog történetében már volt adaptálható példa.

A szabadságvesztés végrehajtásához képest más aspektusban kell gondolni a büntetőeljárás kényszerintézkedések alkalmazására. Amíg a szabadságvesztés letöltésére elegendő egy intézmény, addig az őrizetbe vételt, illetve az előzetes letartóztatást az ország bármely régiójában elrendelhetik és alkalmazhatják. Tekintettel a viszonylag kisebb ügyszámra, több katonai letartóztatás végrehajtására alkalmas külön intézményt nem célszerű fenntartani. A polgári büntetés-végrehajtási intézetekben vagy rendőrségi fogdáknak azonban továbbra is biztosítani kell a klasszifikáció lehetőségét. Ennek azonban teljes körűnek kell lennie: a katonai és a polgári letartóztatottak napirendjük során semmilyen körülmények között sem érintkezhetnek egymással.

Pap Attila

Új rezsimszabály az első bűntényesek elkülönítésére?

Rövid írásom témája az első bűntényes fogvatartottak elhelyezése, elkülönítése. Véleményem szerint nagyon fontos kérdésről van szó, amit a mindennapokban nem biztos, hogy mindig a súlyának megfelelően kezelünk. Kétségtelen, hogy számos hazai büntetés-végrehajtási intézetben megvalósítjuk az első bűntényesek elkülönítését a visszaesőktől, de azt szabályzat híján különféle sikerű gyakorlati megoldások alkalmazásával tesszük. Úgy vélem tehát, hogy szükség van egy, az első bűntényes fogvatartottak elhelyezésével, elkülönítésével kapcsolatos új rezsimszabályra.

Felvetődhet a kérdés, kell-e egyáltalán nekünk egy újabb elkülönítési szabály? Szükséges-e tovább csoportosítani ilyen értelemben is a fogvatartottakat, hiszen a börtöneink fizikai feltételei erre sok helyütt nem elégségesek (keves számú zárka, zsúfoltság stb.)? A válasz – szerintem – csak az „igen” lehet. A számos nehézség ellenére a magyar büntetés-végrehajtási intézetek elhelyezési körülményei – főként az új börtönök átadása következtében – folyamatosan javultak az elmúlt egy-két évben. Miután a fogvatartottak száma is csökkent, a telítettségi mutatókat tekintve jelentős javulás következett be: a néhány évvel ezelőtti 160%-ról napjainkra 120% alá csökkent a magyar börtönök telítettsége.

Közismert, hogy a visszaesők, a többszörösen büntetett elkövetők várhatóan olyan viselkedési mintákat közvetítenek az első büntetésüket töltő fogvatartottak felé, amely növeli a visszaesés lehetőségét. A magyar büntetés-végrehajtási intézetekben az elítélt bűnelkövetők több mint 50%-a visszaeső (továbbá különös, illetve többszörös visszaeső). A nagyobb sokaság nagy valószínűséggel beolvasztja magába a kisebb csoportot, átadja értékeit, normáit, meghatározó viselkedési mintáit. Ráadásul a többség – jelen esetben – helyzeti előnyökkel rendelkezik (a börtönviszonyok ismerete, a körülmények alakításának képessége stb.) Ilyen módon az első alkalommal börtönbe kerülők akarva, akaratlanul is elsajátítják a visszaesők értékeit, túlélési szabályait, szokásait, viselkedési mintáit.

A fiatalkorú fogvatartottak körében különösen szükség lenne az első bűntényesek külön történő kezelésére, amely azt segítené, hogy ne negatív normákat tapasztaljanak, lássanak. A fiatalkorúak sokkal fogékonyabbak idősebb társaiknál, nevelésükben meghatározó elem a modellkövetés, felnötté érésük folyamatában lényeges elem a kortársakhoz történő alkalmazkodás. Ezért, ha megerősítést nyer negatív normakövető értékrendjük a visszaeső fogvatartottak által, ez – nézetem szerint – automatikusan elősegíti a szabadulás utáni visszaesést.

A kérdés szempontjából nagyon fontosnak tartom, hogy kitérjek az előzetesben lévő fogvatartottak helyzetére. Az előzetesek jelentős mennyiségű időt töltenek el ítélet-

re várva a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben. E hosszú, sokszor évekig tartó időszak alatt meghatározó, hogy kikkel kerülnek kapcsolatba. Jőmagam a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet I. objektumában dolgozom, s a mindennapi munkám során gyakran tapasztalom, hogy a büntetés-végrehajtásba bekerülők – enyhén fogalmazva – elsajátítanak egymástól bizonyos, a társadalom többségétől eltérő viselkedési szabályokat.

Ha sikerülne bevezetni – legfőképpen a fiatalok körében és az előzetes fogvatartást végrehajtó büntetés-végrehajtási intézetekben – az első bűncselekményt elkövetők külön elhelyezését, lényegesen megkönnyítenénk a nevelők, felügyelők munkáját, továbbá – végső soron – elősegítenénk, hogy az első alkalommal börtönbe kerültek hatékonyabban illeszkedhessenek vissza a társadalomba.

Úgy gondolom, hogy ennek az új elkülönítési szabálynak a létrehozásával, illetve alkalmazásával a büntetés-végrehajtás jobban el tudná látni azt a feladatát, hogy csökkentse a bűnözést (visszakerülést a börtönbe). A társadalomba történő visszailleszkedés elősegítésére nagyobb lehetőségük nyílna a pártfogó felügyelőknek, az egyházi és a civil szervezetek képviselőinek is, akik hatékonyabban tudnának együttműködni olyan fogvatartottakkal, akik a visszaesőknél kisebb mértékben sajátítottak el negatív mintákat.

Ahhoz, hogy az első alkalommal a büntetés-végrehajtásba bekerülő személyek rehabilitációja, reintegrációja sikeresebb, zökkenőktől mentesebb legyen, szükség lenne az első pillanattól a visszaeső bűnelkövetőktől külön történő elhelyezésükre, kezelésükre. Az új építésű börtöneink valamelyikében érdemes lenne lefolytatni egy vizsgálatot az első büntényes fogvatartottak elkülönített elhelyezésével kapcsolatban. Erre a vizsgálatra az az intézet lenne a legalkalmasabb, ahol egyidejűleg tartanak fogva ítéletre váró és ítéletüket töltő fogvatartottakat – ezeknek a kritériumoknak a Szombathelyi Büntetés-végrehajtási Intézet felel meg –, így mód nyílna hosszmetzeti és keresztmetzeti kutatásra is mind két őrzási formában. Lehetőség lenne vizsgálni érték- és viselkedési változásokat az előzetesek, illetve az elítéltek körében egyaránt – különválasztva az első büntényes, illetve a visszaeső fogvatartottakat.

Végezetül – jelen írásomat vitaindítónak szánva, várva a tisztelt kollégák észrevételeit – újra felvetem azokat a kérdéseket, melyeket már részben érintettem: Szükség van-e erre az új elkülönítési lehetőségre? Fel van-e készülve a magyar büntetés-végrehajtás ennek az új rezsimszabálynak a bevezetésére? Egyáltalán milyen lehetőségeink vannak annak a társadalmi elvárásnak a teljesítésére, hogy elősegítsük a fogvatartottak sikerebb visszailleszkedését a társadalomba?

A magyar börtönügy arcképcsarnoka

„Maiorum gloria posteris lumen est.”
„Az elődök dicsősége fény az utódok számára.”

Réső Ensel Sándor (1833-1999)

Réső Ensel Sándor ügyvéd, jogtudományi író a XIX. század magyar polgári börtönügyének egyik legnagyobb hatású közírója volt, aki könyvein, tanulmányain, újságcikkein keresztül sokat tett azért, hogy a magyarországi és a külföldi börtönök problémáit a honi közvélemény megismerje. Benne tisztelhetjük a hazai börtönkönyvtárak megalapítóját.

1833. február 1-én, Pesten született. Édesapja, id. Réső Ensel Sándor kitűnő felkészültségű jogtudós volt, „a magyar jogászcivilizáció élő Corpus Jurisnak nevezte el” – írták róla. Réső Ensel Sándor apja útmutatását, s további családi indíttatást – nagybátyja, Réső Ensel Kálmán törzshadbíró volt – követve maga is jogász lett. A jogászság művelése és a humán tudományok művelése – mint a korban oly sok más esetben is – természetes életforma volt családjában.

Réső Ensel Sándor Pesten végezte a jogot, Miskolcon és Kocson kezdte bírósági szolgálatát, 1861-ben a királyi tábla fogalmazója, majd 1863-ban Pest vármegye tisztügyésze lett. A büntetőügyek mellett az árva- és a közigazgatási ügyek, illetve az ínségügyek (szegényügyek) is a hatáskörébe tartoztak.

1864-ben külföldi körútra indult – Ausztria, Bajorország, Württemberg és Franciaország voltak útjának állomásai – azzal a céllal, hogy az esküdtszékek működését és a börtönviszonyokat tanulmányozza. Úti élményeit *A külföldi fogházak börtönrendszereiről* címmel 1865-ben adta ki, amely munkájából az olvasóközönség a kor leghíresebb (és leghírhedtebb) büntetés-végrehajtási intézeteivel ismerkedhetett meg. Így Bruchsal, München, Stuttgart, Gent, a párizsi Mazas, a Conciergerie életétéről szerezhetett információkat, miközben tájékozódott a börtönrendszerek kérdéseiben is.

Ugyanabban az évben jelent meg Réső Ensel Sándor gondozásában az *1843. évi magyar büntető törvényjavaslat* első, a nagyközönség számára készült szövegkiadása. Összegyűjtötte és kiadta továbbá az amúgy nehezen fellelhető börtönügyi jogszabályokat

az osztrák büntetőtörvény és a kiegyezés közötti időkből. (*A hazai fenyítő eljárásra vonatkozó szabályrendeletek. I. kötet. Pest, 1864., II. kötet. Pest, 1866.*)

1866-ban felhívást tett közzé a Jogtudományi Közlönyben olvasmányos könyvek gyűjtésére a magyarországi börtönkönyvtárak létrehozása érdekében. Az ügyészségek, a megyei és a városi hatóságok tetszéssel fogadták a felhívást, s számos felajánlást tettek. (Réső Ensel Sándornak írott leveleik gyűjteményét a Budapest Ügyvédi Kamara irattára őrzi, a levelek – másolatban – a BVOP Szakkönyvtárában megtekinthetők.) A gyűjtésnek több ezer kötet könyv lett az eredménye, amelyhez a felhívás közlétevéje is jelentős mértékben hozzájárult. (Réső Ensel Sándor folyamatosan referált az Igazságügyi Minisztériumnak a börtönkönyvtárak alapítását, gyarapodását illetően, végső jelentését 1886. július 25-én tette le az akkori miniszter, Fabiny Teofil asztalára. A jelentés szerint nemcsak az országos fegy- és javítóházakban, hanem a hatósági börtönökben is alakultak könyvtárak.)

Réső Ensel Sándor 1867-ben felállította az első pesti ügyvédi ügynökséget. A következő évben jelent meg a *Fegyházi reform Magyarországon* című kézikönyve, melynek központi kérdése a börtönök élelmezésének házilag vagy vállalkozók általi megoldása volt. „Látszólag lényegtelen részletkérdésről van szó – írja Mezey Barna –, valójában a fegyháziügy egyik leglényegesebb hazai problémájáról, a vállalkozókkal való kapcsolatáról, a bérleti szerződésekről, a házi kezelésről.”

1868-ban ismét tanulmányútra indult, hogy újból a külföldi börtönviszonyokat tanulmányozza – ez alkalommal Ausztriában, Morvaországban, Csehországban és Poroszországban járt. Utóbbi helyen a németországi fegyházegylet tagsági oklevéllel tisztelte meg.

1874-ben saját költségén kiadta a *Fegyházi lelkész erkölcsi beszédei és imái* című munkát, amellyel az összes nagyobb hazai börtönt ellátta.

1887-ben jelent meg *Három országos női fegyház* című könyve, amely a Bécs közeli, neudorfi női fegyház és óvóintézet, a Németországban található waldheimi fegy- és javítóház, illetve a márianosztrai női fenyítő- és javítóintézet tevékenységét mutatja be.

Életének utolsó éveiben megromlott a látása, melynek következtében kénytelen volt közírói tevékenységével felhagyni. 1899. február 24-én halt meg Budapesten. (Sírja a Fiumei úti temetőben, a 28-1-58 sírhelyen található.)

Réső Ensel Sándort joggal nevezhetjük polihisztnak: sokoldalú érdeklődésébe beletartozott a régészet, a nyelvészet, a népszokások gyűjtése – drámákat is írt –, azonban hosszabb-rövidebb közleményeinek túlnyomó részét a börtönökről írta. Ezek az írásoknak a többségét a *Vasárnapi Újság*, a *Sürgöny*, a *Pesti Napló*, a *Jogtudományi Hetilap*, a *Budapesti Közlöny*, a *Hon* és a *Közrendészeti Lap* jelentette meg 1854 és 1872 között.

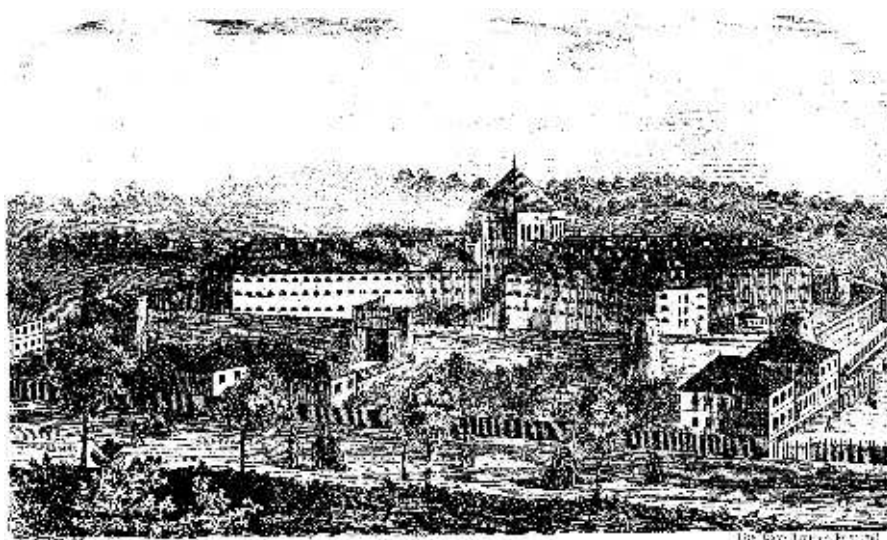
Hatalmas mennyiségű, alapvetően ismeretterjesztő munkássága mindmáig tulajdonképpen feldolgozatlan. *Magyarországi népszokások* című műve – Verebélyi Kincső szerkesztésében – a közelmúltban jelent meg.

A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár jóvoltából Réső Ensel Sándor három jelentős, a börtönügy témakörébe vágó könyve is hozzáférhető az interneten. Ezek a munkák – *A külhoni fogházak börtönrendszereiről* (1865), *Fegyházi reform Magyarországon*

(1868), *Három országos női fegyház* (1887) – kinyomtatva a BVOP Szakkönyvtárából kikölcsonőzhetőek.

Réső Ensel Sándorról tudomásuk szerint nem maradt fel fénykép (ezt Verebélyi Kincső szíves közlése is megerősítette), ezért *A külhoni fogházak börtönrendszereiről* című könyvében található rajzot használtuk illusztrációként.

D. F. I.

Bruchsal-i magány-börtön. (Baden nagyhercegségében.)

Felhasznált irodalom

- Deák Ferenc István:** A könyvtáralapító. Réső Ensel Sándor és a börtönkönyvtárak. Börtönügyi Szemle 1998. 4. 96-99. p.
- Mezey Barna:** A magyar polgári börtönügyi kezdetei. Bp. Osiris –Századvég. 1995.
- Réső Ensel Sándor:** A külhoni fogházak börtönrendszereiről. Töredékek. Pest. 1865.
- Réső Ensel Sándor:** Fegyházi reform Magyarországon. Kézikönyv. Pest. 1868.
- Réső Ensel Sándor:** Három országos női fegyház. Kivonat – úti naplójából. Bp. 1887.
- Verebélyi Kincső:** Réső Ensel Sándor és a népszokáskutatás Magyarországon. In: Réső Ensel Sándor: Magyarországi népszokások. Bp. Osiris Kiadó. 2000. 363–374. p.

Jancsák Ramóna

A szabadságvesztés büntetésüket töltő nők helyzete külföldön

Bevezetés

2006 októberében jelent meg a King's College London börtönügyekkel foglalkozó központja, az International Center of Prison Studies (ICPS) 13. számú útmutatója (a továbbiakban: *Útmutató*) *A nők büntetés-végrehajtásának reformja* címmel, amely a fogvatartott nők helyzetét mutatja be a büntető igazságszolgáltatásban, illetve a büntetés-végrehajtás során.

Jelen tanulmány az *Útmutatót* ismerteti, amelyet azzal céllal adtak ki, hogy a börtönreform-programok fejlesztése, illetve kivitelezése során hasznos tanácsokat, alternatívákat adjon az e területen dolgozók, illetve a téma iránt érdeklődő szakemberek számára. Az *Útmutató* ajánlásai minden esetben összhangban állnak a nemzetközi emberi jogi egyezményekkel, egymástól eltérő kulturális és politikai környezetben is alkalmazhatók, továbbá olyan javaslatokat kínálnak, amelyek nagy valószínűséggel különféle szociális és gazdasági helyzetekben is megvalósíthatók. Mindamelllett, hogy az ajánlások nem igényelnek jelentős erőforrás-ráfordítást, szem előtt tartják a büntetés-végrehajtási rendszerek realitásait.

A női elítéltek általánosságban véve a büntetés-végrehajtási rendszerben kisebbségnek számítanak, ugyanakkor a női börtönökben jelen van az összes, a büntetés-végrehajtási intézetekre általánosan jellemző probléma. A jogalkotók által is elfogadott tény, hogy a fogvatartott nők szükségletei nagymértékben különböznek a férfi fogvatartottakétól. A nők fogvatartására szolgáló épületek gyakran kényszermegoldásból születtek, kevesebb helyiséggel rendelkeznek, mint a férfi intézetek. A női fogvatartottak jellemzően alacsony biztonsági kockázatot jelentenek, mégis gyakran a számukra fenntartott börtönökben az indokoltnál magasabb a biztonsági színvonal. Függetlenül attól, hogy a nemzetközi emberi jogi egyezmények előírják: a női elítélteket a férfiktól elkülönítve kell fogva tartani, illetve, hogy az őrzőik is nők legyenek, a nemi erőszak, a zaklatás, és a megalázás a mai napig általános jelenség.

Kisebbségben

A női fogvatartottak aránya világszerte igen alacsony, arányuk majdnem minden országban 12% alatti (kivéve Maldív-szigetek: 26,6%, Thaiföld: 20,3%, Bolívia: 16,7%), átlagosan 6% körül alakul.

Az alacsony arányszámok ellenére a nők bebörtönzése egyre általánosabbá vált világszerte, és egyes országokban a fogva tartott nők száma gyorsabban növekszik, mint a börtönbüntetésüket töltő férfiaké. A Fawcett Society 2004-es, *A nők helyzete az igazságszolgáltatás rendszerében* című jelentése szerint a női fogvatartottak számának növekedése Angliában és

Wales-ben az utóbbi évtizedben jócskán maga mögött hagyta a férfiak számának növekedését. Amíg az 1992 és a 2002 közötti időszakban a férfi börtönpopuláció 50%-kal, addig a női 173%-kal nőtt.¹

A vonatkozó nemzetközi emberi jogi egyezményekben foglaltak szerint:

- a női fogvatartottakat diszkrimináció nem érheti az elhelyezési körülmények vagy a bánásmód tekintetében,
- a nőkre irányuló erőszakos cselekményeket meg kell előzni, illetve ha ilyen történt, azt vizsgálni és szankcionálni kell,
- a női és a férfi fogvatartottakat el kell különíteni egymástól,
- a terhes és a kisgyermekes anyák számára speciális és kielégítő intézkedéseket kell hozni,
- a büntetés-végrehajtási intézetben történő szülés esetén a születés helyét nem szabad feltüntetni a születési anyakönyvi kivonaton,
- a férfi személyzet a női börtönbe kizárólag a női végrehajtó személyzet kíséréte mellett léphet be.

A női börtönök specifikus problémái

A női elítéltek profilja meglehetősen különbözik a férfi elítéltektől: gyakran már egészen fiatal koruktól szexuális és testi erőszak áldozataivá válnak, ily módon különleges testi és mentálhigiénés szükségletekkel bírnak; nagyon kevés esetben indokolt számukra a magas örszabiztonsági fokozat elrendelése. A női fogvatartottak általánosan alacsony számából adódóan elképzelhető, hogy az otthonuktól távol töltik a büntetésüket, és a családjukkal történő kapcsolattartást nehéz megoldani, ez pedig hatással van a családi élet folytatásához való jogaikra. A terhes vagy kisgyermekes anyák esetében a gyermekgondozás dilemmát jelent – a gyermekek maradjanak az édesanyjukkal, és neveljék őket a börtönben, vagy kerüljenek a családtagokhoz, esetleg állami gondozásba. Problémát okoz az is, hogy a női börtönépületek gyakran kényszermegoldásból született kisméretű épületek, ebből adódóan ezek sok esetben nélkülözik a munka-, tanulási, képzési, sportolási vagy kulturális lehetőségeket, amelyek a férfibörtönökben jelen vannak. A női elítéltek gyakran nemi erőszak, zaklatás, és megalázás veszélyének vannak kitéve.

Phil Scraton és Linda Moore tanulmánya szerint az észak-írországi Maghaberry börtön Mourne House nevű női szárnyában történt felmérés alapján fény derült arra, hogy a nőket gyakran napi 17 órán át folyamatosan zárva tartották a cellájukban, a munkafoglalkozásokat megszüntették, és az iskolai órákat is csak ritkán tartották meg. Az új fogvatartottak befogadásukkor csekély vagy semmilyen támogatást nem kaptak, hiányzott egy strukturált bevezető program, illetve az, hogy hozzájussanak a börtönélettel kapcsolatos szükséges információkhoz. Az elítélt nők jogait, illetve a családi élethez való jogukat nem tartották tiszteletben. A különleges vagy hagyományos családi látogatások feltételei egyszerűen hiányoztak. A korlátozó-megszorító rendszer indokolatlan szenvedéseket okozott az elítélt nőknek, gyermekeiknek és

¹ Women and the criminal justice system: a report of the Fawcett Society's Commission on Women and the Criminal Justice System. London, 2004. 5. p.

családtagjaiknak. A büntető és elkülönítő „blokkban” – vagy a speciálisan őrzött zárakban – alkalmatlan körülmények uralkodtak a kimerült vagy önveszélyes nők és lányok számára.²

A fogvatartott nők alacsony számának köszönhetően a női börtönök gyakran a börtönrendszerek elhanyagolt területét jelentik. A nő elítélteket sok esetben nem megfelelően átalakított épületekben tartják őrizet alatt, ahol testedzésre és más tevékenységre nincs elegendő hely.

Egy 2004-ben megjelent amerikai tanulmány szerint El Salvadorban, a San Migueli Börtönben nyilvánvaló jogsértések sora történt. A szabálysértések és bűncselekmények a nyilvános alkoholfogyasztástól a gyilkosságig terjedtek, továbbá 72 nő egy hosszú szobában aludt, amelyhez egyetlen illemhely és mosdó tartozott. Néhány nő hely hiányában – emeletes ágyakról van szó – csak az alsó ágy alatti földön tudott aludni. Este 6 és reggel 6 óra között bezárva, nappal pedig a helyiségből kizárva tartották őket. A börtönben biztosított étel olyan hideg és silány volt, hogy sokan a családtól kapott ételmelegítővel főzték meg, és az esővizet műanyagpalackokban gyűjtötték össze.³

A büntetés-végrehajtási hatóságok az alacsony számú női elítéltekkel másképpen bánnak. Néhány országban egyetlen női börtönt tartanak fenn, így az ország minden részéről érkező bűnelkövetőket itt tartják fogva, akkor is, ha a börtön többórás vagy többnapos utazásnyira van a lakóhelyüktől vagy családjuk lakhelyétől. Létezik egy alternatív modell: a férfi büntetőintézetekhez csatolt, de elkülönített szárny vagy körlet felállítása a nők számára. Mindkét modell problémákat hordoz. A női elítéltek többnyire olyan büntetés-végrehajtási rendszerben találják magukat, amelyek tervezése, szervezése és működtetése során elsősorban a jóval nagyobb számú férfipopuláció fogva tartását vették/veszik figyelembe. Ennek következményei:

- a női elítéltekkel kapcsolatos biztonsági kockázathoz mért túlságosan felültervezett biztonsági szint, főként azért is, mert a nők nagy része csekélyebb súlyú bűncselekményért kapott szabadságvesztés büntetést,
- a börtönszemélyzet oktatásában nem szerepel a női elítéltek speciális helyzete,
- az oktatási és képzési programok főként a férfi elítéltek igényeire alapulnak, a nők számára kevesebb a munkalehetőség (mint pl. a varrás, amely során a büntetés-végrehajtási szervezet egyenruháit készítik),
- a családi látogatások rendjét nem igazítják olyan elítéltek igényéhez, akik a hozzájuk tartozó gyermekeik egyedüli nevelői,
- a női elítéltek speciális egészségügyi és higiéniai igényeit nem veszik figyelembe.

Egy kanadai emberei jogi szervezet, a Canadian Human Rights Commission jelentése szerint a Kanadában végzett kutatások megállapították, hogy a női elítéltek jellemzően alacsonyabb biztonsági kockázatot jelentenek, a visszaesési rátájuk alacsonyabb, illetve a férfi fogvatartottakétól eltérő szükségletekkel rendelkeznek. Ennek ellenére a Kanadai Börtön-szolgálat (Correctional Service of Canada) továbbra is ugyanazokat a kockázatbecslési és igényfelmérési módszereket alkalmazza mindkét nem esetében. Az eredmény a női fogvatartottak esetében az indokolatlanul magas biztonsági fokozat alkalmazása a büntetés-vég-

2 Phil Scraton – Linda Moore: *The Hurt Inside: the imprisonment of women and girls in Northern Ireland*. Northern Ireland Human Rights Commission, Belfast, 2004. 11-12. p.

3 Deacon serving in El Salvador finds hope behind bars. *The Record*, Episcopal Diocese of Michigan, 2004.

rehabilitációs intézetekben, illetve kevesebb lehetőség az olyan korrekációs programokra, melyek elősegítik a társadalomba történő reintegrációjukat és rehabilitációjukat.⁴

A női fogvatartottak kezelése

Az elítélt nők jellemzően olyan családi háttérrel rendelkeznek, ahol jelen lehet a fizikai vagy más jellegű erőszakos bánásmód. A szabadságvesztésre ítélésük oka többnyire a következő jeleket ölti fel:

- csekély súlyú bűncselekmény (mint pl. kisebb összegű pénz vagy ingóság eltulajdonítása),
- súlyos bűncselekmény, amely lehet emberölés, esetenként az őket erőszakosan megtámadó személy meggyilkolása,
- kábítószerrel visszaélés, gyakran tiltott drog birtoklása vagy szállítása mások parancsára.

Néhány országban az uralkodó vallási jogok miatt olyan asszonyokat is bebörtönöznek, akik nemi erőszak áldozatává váltak, és mivel nem tudták bizonyítani a nemi erőszak tényét, ezért törvénytelen szexuális cselekmény miatt ítélték el őket. A női börtönök általában sokkal kevésbé túlszűfoltak, mint a férfiak számára fenntartott intézetek, azonban néhány esetben igen súlyos túlszűfoltás tapasztalható. Több börtönben tisztább és atraktívabb környezet található, rendezett hálótermekkel, hímzéssel díszített ágyneművel és a falakat díszítő családi fotókkal. Mindezek ellenére a női börtönökben is világszerte jelen van az erőszak és az embertelen bánásmód.

A Daily Telegraph című napilap 2004-es cikke arról számolt be, hogy egy ausztriai büntetés-végrehajtási intézetben egy kiképzőgyakorlat alkalmával 70 fegyveres rendőr – a legtöbbjük férfi – megrohmozott egy női börtönt, és megmotozta az intézet lakóit. A fejmaszkot viselő rendőrök, akiknél gumibotok, pajszok és fegyverek voltak, a női fogvatartottakat felemelt kézzel a falhoz állították, közben a zárakat felforgatták, rátapostak a ruháikra és a fehérneműre, a személyes tárgyaikat pedig szétzúzták. Ezek után a nőket a börtön kápolnájába vezették, meztelenre vetkőztették, majd megmotozták őket.⁵

A női elítéltekre irányuló erőszak nem csak a személyzettől származhat. Az elítéltek közötti erőszak is súlyos problémát jelenthet. Egy brazil kutatás alapuló tanulmány szerint Sao Paulo női börtönében korábban a nőknek az erőszakos elítéltek, az úgynevezett „étel-főnökök” miatt kellett szenvedniük, akik az ételkiosztás során a többiek megfenyegetésével a legjobb helyeket foglalták el, és a legjobb ételeket szerezték meg. A problémát sikerült orvosolni az egyes pavilonokban található étkezők megnagyobbításával, illetve az egyéni evőedények rendszeresítésével, és azzal, hogy így az összes elítélt egyszerre ülhetett le étkezni.⁶

Egészségügyi ellátás a női börtönökben

Az orvosi ellátás kérdése majdnem minden női börtön esetében problémát jelent. A büntetőintézetbe kerülő nők általában a társadalom szegényebb rétegeiből származnak, számos kezeletlen testi és szellemi egészségügyi problémával.

-
- 4 **Protecting Their Rights: A Systemic Review of Human Rights in Correctional Services for Federally Sentenced Women.** Canadian Human Rights Commission, Ottawa, 2003.
  - 5 **Michael Leidig: Austrian minister in jail search gaffe.** Daily Telegraph, London, 2004. 03. 18.
  - 6 **Prison Improvement Project – Sao Paulo. Follow-up Report.** British Council, 2004. 05.

Egy 2004-ben megjelent tanulmány szerint Pakisztánban a női börtönökben az orvosi ellátás majdnem teljes egészében hiányzik. Szinte valamennyi nemi erőszak áldozatává vált és teherbe esett asszony a börtönben kényszerül megszülni gyermekét, miközben el nem követett bűnért került a börtönbe. A büntetés-végrehajtási intézetekben terhes-gondozásban nem részesülnek, alultápláltak és túlterheltek, végül a szülésre egy a higiénéért mellőző, szánalmasan rossz körülményekkel rendelkező börtön-egészségügyi intézetben kerül sor. Mindezek nyilvánvaló eredménye az aránytalanul magas csecsemő- és szülőhalálozás egy olyan országban, ahol ezen felül is gyászos a csecsemők és szülő nők halálozási aránya.⁷

Néhány országban a szabadságvesztésre ítélt nők többsége kábítószerrel való visszaélés miatt üli büntetését, ezzel együtt a kábítószer-fogyasztás az intézetekben is jelen van. Ez szolgáltatja a mentálhigiénés problémák és az öngyilkossági kísérletek hátterét is. A bebörtönzésük, és a családjuktól, de különösképpen a gyermekeiktől való elszakadás a női elítéltekre nagyon súlyos hatással lehet. Sokan gyakran annyira elcsüggedtek, hogy önmagukban tesznek kárt a csuklójuk vagdosásával, az arcuk és testük felkarcolásával.

Egy, az indiai női börtönök egészségügyi helyzetét vizsgáló tanulmány⁸ szerint a Hyderabad és Rajahmundry büntetőintézetek területén felállított egészségügyi központoknál hasznos kezdeményezés volt megfigyelhető. Az egészségügyi központok a következő lehetőségeket biztosították a női elítéltek számára:

- a nők és gyermekek súlyának és magasságában mérése, egészségi állapotuk felmérése,
- vérvizsgálatok (nőknek),
- fogászati vizsgálatok (nőknek és gyermekeknek),
- fül-orr-gégészeti vizsgálatok (nők és gyermekek számára), illetve szemvizsgálat, akiknek szükséges,
- általános vizsgálatok és ellenőrzések – vérnyomás, mellkas- és bőrvizsgálat,
- nőgyógyászati vizsgálatok,
- egyéb problémák konzultációja – testi és szellemi problémák,
- dietétikai és gyógyszerelési ajánlások.

Az orvosi ellátás javításának érdekében erőfeszítéseket szükséges tenni, illetve gyógyszerelési tanácsadást, mentálhigiénés segítségnyújtást és olyan programok alkalmazását kell lehetővé tenni, amelyek segítenek a nőknek a múltban elszenvedett esetleges erőszakot és sérelmeiket feldolgozni. A HIV-vírussal komoly mértékben sújtott országokban a női fogvatartottak jelentős száma is fertőzött. Igen fontosak az olyan, a káros következmények csökkentésére irányuló programok – mint például a tücsere-program, vagy a fertőzést jelentő tük felügyelete –, melyek segítenek a fertőzöttek számára a betegséggel való együttélésben, miután kikerültek a börtönből.

A Penal Reform International 2001-es éves jelentése egy pozitív eredményeket felmutató kísérletről számolt be, amely lettországi Ilguciem női börtönben zajlott le. (A börtönnek

7 Shazia Rafiq: Justice and equality for women, PakTribune, www.paktribune.com. 2004. 04. 12.

8 Rani D. Shandarkass: Where the mind is without fear and the head is held high: mental health and care of women and children in prison in Andhra Pradesh. Penal Reform and Justice Association, Gurgaon, 2001. 24-25. p.

2000 szeptemberében körülbelül 300 lakója volt. Közülük húszan HIV-fertőzöttek voltak, a húszból tizenkilencen a büntető tárgyalásra vártak.) A projekt 20 kijelölt oktató kiképzését célozta: a képzésben résztvevők képessé váltak arra, hogy a többi női elítéltet oktatták az HIV/AIDS, a nemi betegségek, a hepatitisz és a fogamzásgátlás témakörökben. Az oktatási órák heti rendszerességgel zajlottak. 2001 márciusában létrejött egy önszerveződő egyesület a börtönben. Az AIDS Prevenációs Szervezet áprilisban szemináriumsorozatot tartott ugyanitt. Ez volt az első eset, hogy ilyen nagyszámú (65 főnyi), szociális munkásokból, a civil szervezetek és a hatóságok képviselőiből álló delegáció látogatott a börtönbe, és hallgatta meg a nők problémáit.⁹

A börtönélet számos aspektusa lehet megalázó egy nő számára. A magánszféra gyakorlása hiányzik, és a büntetés-végrehajtási intézetek gyakran nem fordítanak elég figyelmet a nők speciális igényeire. Egy emberi jogi jelentés adatai szerint a kenyai börtönökben a nőknek nem biztosítottak tisztasági betétet, és gyakran csak egy váltás ruhájuk volt, így azt csak meztelenül tudták kimosni.¹⁰

Sajnos a nők védelme a nemi erőszaktól és szexuális zaklatástól gyakran nehezen oldható meg. Számos országban a női elítélteket nem védik meg a férfi börtönőrök zaklatásától. A US Department of State pakisztáni ország-jelentése megemlíti, hogy Pakisztánban sok gyermek született a büntetőintézetekben, a férfi börtönőrök általi nemi erőszak eredményeképpen.¹¹

Néhány országban a nemi egyenjogúság elvének bevezetése a női börtönökben szolgáltatott teljesítő férfi börtönőrök számának növekedését – ezzel a szexuális zaklatás nagyobb veszélyét is – eredményezte. A fogvatartott nők motozása nagyon kényes kérdés. Gyakran biztonsági okokból válik szükségessé, de jelentős kényelmetlenséget és megaláztatást is jelent. A legtöbb olyan országban, ahol a női börtönökben férfi börtönőröket alkalmaznak, a férfi börtönőrök számára nem engedélyezett a női elítéltek motozása, habár vannak kivételek is, mint az Amerikai Egyesült Államok, ahol a férfiaknak megengedett a nők ruházatának átvizsgálása.

Sokszor a konkrét problémát a befogadáskor végrehajtott, a családi látogatások előtti vagy utáni, illetve az egyéb alkalmakkor történő belső motozás jelenti. Az ilyen, motozással és belső vizsgálattal járó procedura általános gyakorlat, amelyet gyakorta inkább rutinszerűen végeznek, mint a szabálysértések nyilvánvaló valószínűségére adott különleges reakcióként. Néhány esetben nyilvánvaló, hogy az ilyen motozások és vizsgálatok célja a megaláztatás, és a bebörtönzött nők „rab” státuszának érzékeltetése.

Kapcsolattartás a családdal

A családtól és a gyerekektől való elszakíttatás a nőknek nagyobb feszültséget jelent a büntetésük letöltése során, mint a férfi fogvatartottaknak. A nők általában nagyobb felelősséget vállalnak a gyermeknevelésben, így a távolság komoly aggodalmat jelent számukra.

9 Annual Report 2001. Penal Reform International. 12. p.

10 Country Reports on Human Rights Practices 2002, Kenya. US Department of State Washington DC – www.state.gov, 2003.

11 Country Reports on Human Rights Practices 2002 Pakistan. US Department of State Washington DC – www.state.gov, 2003.

Mindezek miatt a látogatási rend kialakítása különleges fontossággal bír a női büntetés-végrehajtási intézetek esetében. Számos országban az anyák és gyermekeik közötti látogatás rácsos ablakon, vagy üvegfalon keresztül történik, és igen rövid a beszélgetési idő. Más rendszerekben a gyermekek a hét egy adott napján akár több órán keresztül is meglátogathatják anyjukat a börtönben, ilyen esetekben a látogatás a szabadtéren vagy egy nagyobb teremben történik. Az egykori Szovjetunió utódállamainak többségében az anyák számára negyedévente egy ún. hosszú látogatás engedélyezett, amikor a gyermekek és a nevelők akár 72 óráig együtt maradhatnak a börtön egy kialakított lakrészében. Néhány olyan országban, ahol a női fogvatartottnak formaruhát kell viselniük, családi napokat szerveznek a gyermekek látogatására, ahol mind a börtönőrök, mind az elítéltek civil ruhát viselnek.

Néhány olyan országban, ahol a privát családi látogatás rendszeresített – például Latin-Amerikában –, ez csak a férfiak számára engedélyezett, a nőknek pedig nem. Az ezekre az országokra történő nyomásgyakorlással próbálják az emberi jogi szervezetek elérni az egyenlő feltételek kikényszerítését.

Léteznek olyan országok, ahol a börtönbüntetés óriási szégyent jelent, így a bebörtönzés után a nőket a családjuk kitagadja. A női szervezetek és a civil közösségek támogatása segíthet az ilyen sorsú asszonyokon, hogy kibírják a börtönbüntetésüket, és hogy megtalálhassák boldogulásukat a szabad életben.

A kisgyermekes anyák a börtönökben

A gyermekek és a csecsemők kezelése a börtönben problematikus kérdés. A börtönbüntetésüket töltő várandós anyák számára megfelelő szintű orvosi ellátás szükséges. Lehetőség szerint a szülést inkább külső kórházban kell lefolytatni, mint a börtönben. Amennyiben a szülés miatt a várandós anyákat külső kórházba szállítják, nem szabad őket megbilincselni, vagy egyéb módon az ágyhoz kötni.

Az, hogy az anyák hogyan foglalkozhatnak a börtönben a csecsemőjükkel vagy a kisgyermekükkel, jelentősen eltérő. Számos országban a szülés után a csecsemőt elveszik az édesanyjától, és átadják rokonoknak vagy állami nevelőintézeteknek. Más országokban az intézetek belül van anya-gyerek körlet, ahol a csecsemők és a kisgyerekek együtt élnek az édesanyjukkal. Néhány esetben ezeken a körleteken képzett gondozók dolgoznak, és az anyák naponta láthatják gyermeküket néhány órára. Más helyeken a gyermekosztályt maguk az elítéltek működtetik.

Az is jelentősen eltérő, hogy a gyermeket milyen korban választják el az édesanyjától. Számos országban a gyermek 18 hónapos koráig maradhat az édesanyjával. Más országokban 6 hónapos koráig maradhat az anyjával a gyermek. Olyan országokban, ahol a gyermekgondozási színvonal alacsony, a gyermek egészen az édesanyja szabadulásáig maradhat a börtönben.

A gyermekek orvosi ellátásának fejlesztésére irányuló programokat humanitárius, egészségügyi és gyermekjóléti szervezetek vállalhatják fel, amelyek részt vehetnek az egészségügyi állapotok ellenőrzésében, a játékok és más szükséges eszközök biztosításában, és segíthetnek az anyáknak a gyermekük gondozásában.

Király Klára

Hírek a börtönvilágból

Az archidonai börtön építését támogatja a lakosság is

Spanyolország, Malaga tartományának új börtönét Archidonában fogják felépíteni. A tervek szerint 2009 tavaszán kezdik el a földterület rendezését, és elvileg 2011-re zárul le a kivitelezés.

A város önkormányzata támogatta a büntetőkomplexum építését, mivel 800 munkahelyet fog teremteni a környék lakossága számára. A megállapodások értelmében a börtön részére egy 350 ezer m²-es területet jelöltek ki, mivel a biztonság fokozása érdekében az épület-együttes körül ki kell építeni a védelmi sávot. (Természetesen az intézet jóval kisebb területen helyezkedik majd el.) A tervek szerint 100 millió euróba kerül az 1 008 zárka kiépítése, amelyekben 2 000 főt tudnak majd elhelyezni.

Forrás: La segunda cárcel se empezará a edificar en Archidona en la primavera de 2009, Carmen Martín. Diario sur Digital, 2008. 08. 01.

Új börtön Walesben

A Walesben építendő börtön számára a nagy-britanniai építészek több lehetséges helyszínt javasoltak. Végül 2008 nyarán megszületett a döntés: Cwmbbran, Merthyr, Wrexham és Caernarfon közül a legutolsó település mellett döntöttek.

Korábban ezen a helyen fékpofa-gyártással foglalkoztak, de az üzem bezárta kapuit. A tervek szerint az új büntetés-végrehajtási intézet a gyárépület körül épülne fel, s ezer elítéltnak adna munkát.

A jelentős történelmi múlttal rendelkező város lakossága vegyes érzelmekkel fogadta az új börtön építésének hírért. Elsősorban az idegenforgalommal foglalkozó cégek vezetői és a szállodatulajdonosok aggódnak a bevételeik csökkenése miatt, ugyanis attól tartanak, a turisták számára riasztó lehet, hogy a város börtönnek ad otthont.

Forrás: New prison from a factory, Charles Crammer. Western Telegraph, 2008. 09. 01.

Új börtönök Katalóniában

2008 novemberében nyílik meg a Barcelonához tartozó Sant Joan de Vilatorradában a Lledoners börtön. Az intézetben – amely ritkán lakott hegyvidéki területen, a Montserrat hegy közelében áll – 750 főt lehet elhelyezni 512 zárkában. A modern, ún. újgenerációs börtönben kulturális központ és úszómedence is készült az elítéltek részére. (Spanyolország Katalónia tartományában több új büntetőintézetet adtak át a közelmúltban: Figueresben az Alt Empordá, Catllarban a Tarragonés, Tárregában az Urgell börtön épült fel.)

A Lledoners büntetőközpont Jordi Fabrè és Mercé Torras építészek tervei alapján készült. Az építészek munkájuk során mindvégig egyeztettek Francesc Jiménez Gusival, a katalóniai börtönszolgálat illetékes, a börtönök infrastruktúrájával foglalkozó osztályának vezetőjével,

így a civil szférában dolgozó két építész tájékoztatva volt arról, hogy a büntetés-végrehajtási intézet milyen megoldásokat kíván alkalmazni.

A börtön két részre oszlik: az egyik zónában fogvatartottakat, a másikban a személyzet irodáit, a műhelyeket, az osztálytermeket, az úszómedencét, a sportlétesítményt, a betegszobákat és az imahelyeket helyezik el. Az intézetet alkalmassá teszik arra, hogy speciális programokat nyújtson a drogfüggők számára. Az egyes cellákat úgy tervezték meg, hogy a vandál cselekményeknek ellen tudjanak állni. Tükör, ágy, matrac, könyvespolc, mosdó, zuhanyozó, WC alkotják a berendezést. Több mint 500 megfigyelő kamera működik az intézetben belül. A komplexumot két, hat méter magas fal veszi körül, amelyek között 15 méter a távolság.

Forrás: Catalunya reinventa sus cárceles, Rosary Fontova. El periodico de Catalonia, 2008. 08. 05.

A szenvedélybeteg fogvatartottak kezelése Új-Zélandon

Új egészségügyi központ nyílt meg a drog- és alkoholbeteg fogvatartottak kezelésére a Spring Hill börtönben, Új-Zéland Waikato megyéjének északi részén. Évente 140 elítéltet kívánnak elhelyezni a komplexumban. (Jelenleg a következő helyeken működik még hasonló egység: a Rimutaka börtönben, a Hawke's Bayben, a Christchurch férfi börtönben, az Arohata női börtönben és a Waikeria intézetben.)

A szakemberek hosszabb távon a szenvedélybeteg elítéltek számának jelentős csökkenését várják az új központ működésétől. Az új-zélandi büntetés-végrehajtás működéséért felelős miniszter, Phil Goff elmondta, hogy az új-zélandi börtönökben jelenleg 6 hónapon át tudnak kezelni mintegy 500, függőségben szenvedő elítéltet. (Az 1990-as években mindössze 40 fő fért hozzá az ellátáshoz.) A politikus úgy véli, hogy ismét nagy lépést tettek a visszaesés csökkentése érdekében. A felmérések ugyanis kimutatták, hogy a kezelésben résztvevő kábítószerfüggők között 13%-kal alacsonyabb a visszaesési ráta. Az új-zélandi börtönökben rendkívül magas a szenvedélybetegek száma. A bűnelkövetők 60%-a a bűncselekmény elkövetésekor kábítószer vagy alkohol hatása alatt állt, 83%-uk pedig már korábban is kábítószer- vagy alkoholproblémával küzdött.

A kezelések alkalmával a fogvatartottaknak szembe kell nézniük a függőségükkel, és el kell fogadniuk, hogy változtatni szükséges az addigi életmódjukon. A program résztvevőitől – akik orvosi felügyelet alatt állnak – nagy fegyelmet várnak el, a napjaikat órarend határozza meg, amitől nem lehet eltérni.

Forrás: New drug unit opens in Waikato prison, Gregory Rungad. New Zealand Herald, 2008. 08. 08.

A mentálisan beteg elítéltek helyzete Kalifornia államban

Egyes szakértők szerint Kalifornia államban megoldatlan a mentálisan beteg elítéltek kezelése. Szövetségi támogatás lenne szükséges ahhoz, hogy biztosítani lehessen a megfelelő orvosi ellátást legalább 10 ezer fogvatartott számára.

Kalifornia 33 állami börtönében jelenleg nem tudnak megfelelő figyelmet fordítani a mentális problémákkal küzdő beteg elítéltekre. Sok szakember sokkal komolyabb problémá-

nak tartja a túlzásfolttságot, ezért a kérést illetően eddig még nem született komolyabb döntés. A mintegy 100 ezer intézeti férőhelyre megközelítőleg 160 ezer fős börtönpopuláció jut.

Forrás: Need prison health improving, Don Thompson. News Day, 2008. 08. 03.

Öregedő börtönpopuláció Missouri államban

Az USA Missouri államában a börtönpopuláció folyamatosan öregedő képet mutat. 1995-ben az elítéltek 5,2%-a volt 50 év feletti, míg 2004-ben a 13,4 %-uk. Az idősebb elítéltek elhelyezése, gondozása speciális követelményeket támaszt az intézetek felé. Sok helyen külön körletet létesítenek számukra. A Moberly büntetőközpontban például az idős elítéltek egységében az átlagéletkor eléri a 63 évet.

Összehasonlításként: Kansas állam az aggodalom számára külön ellátást biztosít Lansingben, ahol a fekvőbeteg férfi elítéltek kórházi szobákba kerülnek. Florida állam négy büntetés-végrehajtási intézetben működtet geriátriai szárnyat.

A börtönök a tetemes költségek miatt gyakran amellettt döntenek, hogy inkább szabadlábra bocsátják az idős fogvatartottakat. (A 60 éves korosztály esetén a visszaesési ráta alacsony.) A problémára az egyik megoldás az „Old Timer” körlet létrehozása lehet. Az idős elítéltek a számukra létrehozott szárnyban teljesen elkülönülhetnek a többi fogvatartotttól, és adott esetben nem kell osztozniuk másokkal közösen egy cellán, mivel egészségi állapotuk megkívánhatja az egyszemélyes elhelyezést. Az idős elítéltek differenciált bánásmódot igényelnek, hiszen közülük sokan még munkaképesek, napközben elhagyják a cellájukat, s dolgozni mennek; számosan viszont mozgásukban korlátozottak, illetve fekvő betegekként az ápolók segítségére szorulnak.

A szakértők szerint a 60 és 70 év között szabadlábra kerülők legnagyobb problémája, hogy család hiányában a börtön falain kívül már nem tudnak maguknak más életet elképzelni.

Forrás: Prison systems confront mounting costs of an aging prison population, Joe Lambe. News Observer, 2008. 08. 27.

Higiéniai problémák egy olaszországi börtönben

Kifogásolható állapotban vannak a zárkák és a zuhanyozók a szardíniai Senorbi büntetés-végrehajtási intézetben. Az ágyak nem elég stabilak, a matracok áporodott szagúak, koptak és foltosak. A tisztaság fenntartásáról egy magáncég gondoskodik hetente kétszer, de szükség lenne a gyakoribb takarításra.

Maga a börtön épülete sem elég korszerű, nem rendelkezik megfelelő hőszigeteléssel, a belmagasság nagy, ezért nehéz kifűteni a cellákat. Takarékosági szempontok miatt az intézet éjszakánként csak vészvilágítást alkalmaz, ami nem elegendő a megfelelő biztonság fenntartása érdekében.

Forrás: Le celle sono in disordine in Senorbi, Alberto Carrettiere. La Nuova Sardegna, 2008. 05. 03.

Járatsúrités az elítéltek munkavégzése érdekében

A spanyolországi Nanclares börtön elítélteit, akik a szabadlábra kerülésük előtt Alavába járnak dolgozni, és ott vesznek részt a reintegrációs programokban, a jövőben kedvezőbb közlekedésre számíthatnak.

Eddig sajnálatos módon a menetrendek nem igazodtak az elítéltek munkavégzésének kezdetéhez és végéhez. A területen vasút nem jár, a taxival való közlekedés pedig aránytalanul magas költséget rótt volna a fogvatartottakra, a buszjáratok sűrítése jelentette tehát az egyetlen megoldást a kialakult problémára. A menetrendek átalakításához a helyi közlekedési vállalat pénzügyi támogatást kapott.

2008 augusztusától az elítéltek számára többé nem jelenthet gondot, hogy pontosan érkezzenek a munkahelyükre, és hogy időben térjenek vissza a büntetés-végrehajtási intézetbe.

Forrás: Los presos de Nanclares contarán con un mejor transporte para acudir a sus trabajos, Fernando Rodriguez. Diario de Noticias de Alava, 2008. 07. 23.

Munkáltatás egy milánói börtönben

A Bollate intézet elítélteji munkavégzés szempontjából rendkívül kedvező helyzetben vannak, szinte dűskálhatnak a lehetőségek közül. Egyrészt a Nova Spes és a Getronics informatikai cégek biztosítanak munkát számukra, másrészt a faipari szektorban – az ESTIA vállalatnál – is várják őket. A Centoventi a kertészkedés és gyümölcsstermesztés iránt érdeklődők számára tud munkát ajánlani. Ez utóbbi cég élelmiszer-áruházak polcait tölti fel friss zöldséggel, gyümölcssel és fűszernövényekkel.

Forrás: Detenuti lavorano volentieri, Alessandro Fatato. Corriere della Sera, 2008. 05. 21.

Munkavégzés az umbriai Spoleto intézetben

Az umbriai Spoleto börtön elítélteji szerencsés helyzetben vannak abból a szempontból, hogy szinte mindenki számára munkalehetőséget tudnak nyújtani.

Az intézet konyhájában a fogvatartottak készítik el a reggelit, ebédet és vacsorát, illetve részt vesznek az intézet karbantartásában is. A börtönben működő nyomda szintén elfoglaltságot ad a bentlakóknak, ráadásul az elítéltek elsajátíthatják egy versenyképes szakma fortélyait is. Sokan érdeklődnek a faipari tevékenység iránt. A műhelyekben bútorok készülnek, elsősorban a többi olaszországi büntetés-végrehajtási intézet számára. A börtön saját varrodával is rendelkezik, ahol egyenruhák készítésével foglalkoznak. A kertészetben a fogvatartottak dísznövények nevelését, zöldségek és gyümölcsök termesztését végzik.

Az elítéltek választhatnak a felkínált lehetőségek közül. Az intézet az állásajánlat megtételekor figyelembe veszi a fogvatartottak szociális háttérét és a letöltendő szabadságvesztés büntetés hosszát. Csak megfelelő háttér-információ begyűjtése után kerül sor az elítéltek alkalmazására.

Forrás: Sfruttando dal lavoro, Vittorio Gazzini. Corriere della Sera, 2008. 04. 17.

Zöldségtermesztés elítéltek segítségével Indiana államban

Tavasztól őszig Indiana államban a mezőgazdaságnak nagy szüksége van a segítő kezekre. A Plainfieldben működő rehabilitációs intézet bevonja az elítélteket a zöldség- és gyümölcsstermesztésbe, mivel a farmerek nem boldogulnak a kereslet növekedésének kielégítésével. Az elítéltek szeretik a szabad levegőn végzett munkát, és sokan úgy érzik, hogy végre hasznos feladatot látnak el, a megszerzett gyakorlati ismeretek révén pedig később könnyebben juthatnak álláshoz.

Az Indiana állambeli Faiskola és Kertrendező Szövetség adja ki az igazolást arról, hogy képzett kertészekké váltak a fogvatartottak, akik számára a táj- és kertépítészeti ismeretek elsajátítására is lehetőség nyílik. Sokan élnek is ezzel a lehetőséggel, főleg azért, mert a munkájuk elismerése tovább növeli az érdeklődésüket az adott szakterület iránt.

Forrás: Plainfield prisoners garden to help food banks, Cat Andersen. Eyewitness News, 2008. 08. 04.

Mezőgazdasági munka Virginia államban

Az Egyesült Államok délkeleti részén található Virginia állam az ország egyik legfejlettebb mezőgazdasági területe. A virginiai állami büntetés-végrehajtás 650 ezer m² területű, gabonatermesztésre alkalmas földtulajdonnal rendelkezik Yardenben, 80 km-re Richmond déli részétől. A legjelentősebb gazdaság azonban a magánkézben lévő, 40 km² területű – mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozó – Fredericksburg farm. Mindkét helyen rendszeresen foglalkoztatnak elítélteket, akik jártasak lesznek a növények termesztésében és az állatok gondozásában.

William H. Gillette – az állami börtönök agrármenedzsere – felhívta a figyelmet arra, hogy a magánkézben lévő farmok évente 6 millió dollárt spórolnak meg az államnak, hiszen általuk sokkal könnyebb munkalehetőséget biztosítani az elítéltek számára. Az említett farmokról a zöldségen, gyümölcsön és gabonán kívül még húst és tejet is szállítanak a börtönök számára.

A tejtermékek előállítására, valamint a sertéshús-, marhahús- és halfeldolgozás terén az eladás megkétszereződött az utóbbi 5 év folyamán. A tejgazdaságból származó teheneket részben nyílt piacon értékesítik. A mirelit árú, a különféle gyümölcslevek előállítása is évről-évre fejlődik. Az üvegházak fenntartása ugyan költséges, de üzemeltetésük révén biztosítottá vált a termelés folyamatossága.

A virginiai büntetés-végrehajtás agrárprogramjában rendszeresen 1 000 elítélt vesz részt, akik óránként 45 centért dolgoznak. A legtöbb munka szakértelmet nem igényel, a fogvatartottak közül sokan azonban szeretnék elsajátítani a növénytermesztés és az állattenyésztés fortélyait. Minden farm jól felszerelt, traktorokkal és egyéb munkagépekkel rendelkezik. Az elítéltek jelentős része korábban sohasem élt vagy dolgozott farmon.

Frank Baber, a James River intézet agrármenedzsere úgy látja, hogy az elítéltek hasznosan töltik az idejüket a farmokon. Szerencsére az ott dolgozó fogvatartottak egy része rendelkezik valamiféle mezőgazdasági ismerettel, és a jelentkezők zöme jól bírja a fizikai munkát. Az intézet kiváló minőségű tejtermékeket állít elő. Vele csak egy másik tejüzem – amely Bland területén működik – kelhet versenyre. A két gyár együttesen 3,8 millió liter tejet állít elő évente. A James River büntetőközpont kiemelkedő teljesítményt nyújt a sertés- és pulykahús-feldolgozás terén is.

Forrás: Virginia's prison farms feed inmates, Frank Green. Times Staff Writer; 2008. 08. 21.

Zenei oktatás az olasz börtönökben

A Suonisonori szervezet 1991 szeptemberében kezdte meg a működését. Elsősorban kez-
dők zenészekkel foglalkozik, és oktatja az elítélteket a különféle büntetés-végrehajtási intéze-

tekben. Alapvető célja, hogy megmutassa a fogvatartottak számára: létezik a világnak egy olyan oldala is, ahol a harmónia uralkodik.

Eddig a milánói Beccaria intézetben tevékenykedett a szervezet a legeredményesebben. A zenei nevelés új értékeket ad az elítéltek számára, formálja a gondolkodásmódjukat, megtanítja őket arra, hogy hosszabb ideig koncentrálni tudjanak. A zenei oktatás azért fontos, mert rövid idő alatt látványos eredményt lehet elérni, tehetséges és kevésbé tehetséges emberek is örömeiket lelik benne. A hangszer egyben egy önkifejezési eszköz is, a zenekari próbák révén pedig könnyebbé válik a fogvatartottak közötti kommunikáció.

Forrás: Detenute del Beccaria presentano videoclip, Roberta Bendini. Corriere della Sera, 2008. 06. 08.

Dél-Karolina állam elítéltjei az iskolapadban

A rendelkezésre álló hivatalos statisztikai adatok szerint Dél-Karolina állam 24 ezer fős elítélt-populációjának 60%-a nem rendelkezik középiskolai bizonyítvánnyal. Általánosságban azt lehet mondani, hogy a fogvatartottak zöme a 11. osztályt már nem fejezte be. Jelenleg 6000 elítélt szerezte meg az érettségét. Egyébként az állam 9 helyen nyújt erre lehetőséget.

A Camille Griffin Graham büntetőintézet számítógéptermében érettségire felkészítő feladatsorok várják az elítélteket. A számítógéplaborban egyszerre 15 fő használhatja a gépeket. Az iskolai program igazodik a fogvatartottak igényeihez, mivel a különféle kurzusok 2-6 hetesek, de nem szemeszter hosszúságúak. Az órák más iskolai órákhoz hasonlóak, hiszen a tananyag magyarázata közben lehet jegyzeteket készíteni. A tanórákat követően az elítéltek szakmát tanulhatnak, műhelyekben sajátíthatják el a szükséges gyakorlatot. A Camille Griffin Graham hegesztőműhelyében 6 olyan női elítélt dolgozik, akik a jövőben is ezt a foglalkozást szeretnék végezni.

A fogvatartottak elégedettek az órákkal és a gyakorlattal. Úgy érzik, hogy az intézet felkészíti őket a szabadlábra kerülést követő életre.

Forrás: It's 'back to school' for thousands of SC inmates, Meg Kinnard. The State, 2008. 08. 24.

Szabadidős programok egy lombardiai börtönben

A Vigevano büntetés-végrehajtási intézetben a fogvatartottak egy része a szabad idejét fazekekasszal, szabászattal, kertészkedéssel és könyvkötéssel töltheti el. (A szabadidő színtereit illetően természetesen a focipálya és a tornaterem a legnépszerűbb az elítéltek körében.) A börtön színháza drámatanfolyamokat is szervez az érdeklődők számára. Jelenleg a könyvtárban ezer könyv közül kölcsönözhetnek az olvasni vágyók, a kiadványok bővítéséhez azonban nem áll rendelkezésre elegendő pénz. Az igénybe vehető tanfolyamok köre is lehetne szélesebb, mivel jelenleg csak az informatika, a festészet és az angol nyelv közül lehet választani.

Forrás: Quando i detenuti di Vigevano passano il loro tempo libero, Giuseppe Selvoso. Il Sole 24 Ore, 2008. 06. 23.

„Peremhelyzetből helyzetbe”

Pártfogás Napja – 2008. szeptember 4.

Az Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyelői Szolgálatá idén harmadik alkalommal – a hagyományokat folytatva ebben az évben is szakmai konferenciával egybekötve – tartotta meg a „Pártfogás Napja” ünnepi rendezvényét. Az évenkénti rendezvény a Budapesten, 1905. szeptember 3-án megnyílt VII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszusnak állít emléket, ahol először fogalmazódott meg nemzetközi szinten a szabadságelvonással nem járó, alternatív büntetések és az azokat végrehajtó szervezet jelentősége.

Az idei, a „Peremhelyzetből helyzetbe” alcímet viselő konferencia – amely 2008. szeptember 4-én az Európai Ifjúsági Központban került megrendezésre – fókuszában a szellemiségében és a bevezetett jogintézményeiben máig ható 1908. évi Büntető Novella 100 éves évfordulójáról való megemlékezés állt.

A rendezvényen körülbelül 180-an vettek részt. Jelen volt közel 80 pártfogó felügyelő – többségük szakmai pályázat nyertese, vagy egyéb elismerésben részesült személy –, s valamennyi megyei Igazságügyi Hivatal igazgatója. A konferencián képviseltette magát az IRM vezetése, jelen voltak a bíróságok, az ügyészségek vezetői, a büntetés-végrehajtási szervezet országos parancsnoka – Dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy –, valamint a szakterület rangos tudományos képviselői. A tanácskozás témájához igazodóan a meghívottak között voltak a Regionális Munkaügyi Központok, továbbá a Szociális Forrásközpontok vezetői.

A délelőtti plenáris ülés – amelynek levezető elnöke **Dr. Hatvani Erzsébet**, az Igazságügyi Hivatal főigazgatója volt – **Dr. Avarkeszi Dezső**, az IRM igazságügyi államtitkára megnyitójával vette kezdetét. Az első előadó, **Dr. Gönczöl Katalin**, az IRM büntetőpolitikai szakállamtitkára, egyetemi tanár, az Országos Bünmegelőzési Bizottság, illetve a Magyar Kriminológiai Társaság elnöke volt, aki a megreformált Pártfogó Felügyelői Szolgálatnak a büntetőpolitikai reformfolyamatban betöltött szerepét elemezte. **Dr. Lévy Miklós** alkotmánybíró, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Kriminológiai Társaság főtitkára a fiatalokú elkövetőkre vonatkozó speciális jogintézményeket ismertette az 1908. évi Büntető Novella tükrében. **Dr. Hatvani Erzsébet** a reintegráció, a bűnelkövetők társadalomba történő visszavezetésének lehetséges útjait tekintette át előadásában. **Stephen Pitts**, az Egyesült Királyság Igazságügyi Minisztériumán belül működő pártfogó felügyelői szolgálat, a NOMS (National Offender Management Service) nemzetközi koordinátora a közösségbe visszakerült elkövetők foglalkoztatásáról adott elő.

A délelőtti programot a Pártfogó Felügyelői Életműdíj és a pártfogó felügyelői szakmai tevékenység díjainak átadása zárta. A résztvevők az ebédszünet ideje alatt megtekinthették a pártfogó felügyelői tevékenység történetét bemutató kiállítást.

A délutáni program szekcióülésekkel folytatódott.

Az I. szekció – amelynek levezető elnöke **Dr. Hatvani Erzsébet** volt – a „Programok és tanulságok az elkövetők beilleszkedésének segítésére” címet viselte. **Dr. Kerecsi Klára**,

az Országos Kriminológiai Intézet igazgatóhelyettese, egyetemi docens, a Magyar Kriminológiai Társaság elnökhelyettese „A visszailleszkedés buktatói” című előadásában egy reintegrációs program résztvevőinek vizsgálatáról számolt be. **Lőrincz Leó**, a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal főosztályvezetője a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci reintegrációját támogató foglalkoztatáspolitikai lehetőségekről beszélt. A következő előadó, **Dr. Váry Annamária** klinikai és pályapszichológus „A szervezeti együttműködések szintjei és szerepe a jelen kor szociális problémáinak megoldásában” címmel tartotta meg előadását. **Szőke Attiláné**, a Magyar Iparszövetség Oktatási Központ a Hátrányos Helyzetű Emberekért Alapítvány elnöke, a hátrányos helyzetű fiatalok foglalkoztatásának Pécssett kialakított jó gyakorlatát mutatta be.

A II. – az „Új módszerek a pártfogói tevékenységben” címe viselő – szekció levezető elnöki tisztét **Kóta Tünde**, az Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyelői Szolgálatának igazgatója látta el. **Horváthné Mátrai Katalin**, a Fővárosi Igazságügyi Hivatal osztályvezetője előadásának témája a fiatalok körében alkalmazott motivációs kérdéses technika volt. **Blaha Magdolna**, a Központi Igazságügyi Hivatal szakreferense az utógondozásban használt családi csoportkonferencia módszer kísérleti tapasztalatait ismertette. **Molnár Hedvig** a Fővárosi Igazságügyi Hivatal osztályvezetője és **Pál Dávid**, a Rügyecskék Alapítvány munkatársa a Budapesten megvalósított közösségi jóvátételi programokról számolt be. **Bogschütz Zoltán**, a Központi Igazságügyi Hivatal szakreferense és **Dr. Horváth Sarolta Laura**, a Fővárosi Igazságügyi Hivatal pártfogó felügyelője az ART szociális készségfejlesztő, agressziókezelő csoportos módszerről tartott interaktív bemutatót. A szekcióülés végén – mint az I. szekció esetében – kérdések feltevésére, illetve hozzászólásokra nyílt lehetőség.

A III. szekció – amelynek levezető elnöke **Boza Imre**, a Heves Megyei Igazságügyi Hivatal igazgatója volt – a pártfogás közelmúltját bemutató, „A pártfogolt” című film vetítését a pártfogói szerep változásáról szóló kerekasztal-beszélgetéssel kapcsolta össze. A Schiffer Pál rendezte film 1981-ben készült, s a pártfogói tevékenység egyik első filmre írott emlékének tekinthető. A kerekasztal beszélgetés résztvevői **Andor Tamás** operatőr, **B. Aczél Anna**, az SZMM Rákospalotai Javítóintézete igazgatója, **Hartman Katalin**, a Fővárosi Igazságügyi Hivatal pártfogó felügyelője, **Illés Tiborné**, a Bács-Kiskun Megyei Igazságügyi Hivatal igazgatója, **Dr. Laczkovics Mária**, a Legfőbb Ügyészség ügyésze, **Dr. Németh Zsolt** kriminológus, az RTF tanszékvezető főiskolai tanára és **Dr. Szűcs István Ádám**, a PKKB csoportvezető bírója voltak.

A konferenciát plenáris ülés zárta. Elsőként a levezető elnökök beszámolója hangzott el a szekciók munkájáról, majd szakmai elismerések átadására került sor az Igazságügyi Hivatal 5 éves évfordulója alkalmából. A rendezvény **Dr. Hatvani Erzsébet**, az Igazságügyi Hivatal főigazgatója zárszavával fejeződött be.

A rendkívül tartalmas tanácskozás a pártfogó felügyelői tevékenység számos fontos területét érintette, s a jelen helyzet bemutatásán túl a szakma rég- és közelmúltjának jelentős csomópontjait is felidézte.

A szerk.

Eseménynaptár

(2008. július 1-jétől szeptember 15-éig)

2008. JÚLIUS 1.

A Magyar Köztársaság igazságügyi és rendészeti minisztere Semmelweis Nap alkalmából eredményes szakmai munkája

elismeréséül előléptette nyugállományú orvos ezredessé Dr. Barna Ildikó ny. bv. alezredest. A bv. országos parancsnoka Semmelweis Nap alkalmából 11 főt részeltetett elismerésben. Az elismerések átadására – ünnepélyes keretek között – a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán került sor.

A Somogy Megyei és Városi Könyvtár – a Nemzeti Kulturális Alap által az előzetesen letartóztatottak elhelyezésére szolgáló bv. intézetek könyvtárai ellátásának javítására kiírt pályázatban elnyert támogatás alapján – 139 darab könyvet adományozott tartós letétbe helyezés címén a Somogy Megyei Bv. Intézet könyvtárának. A könyveket Varga Róbert, a Somogy Megyei és Városi Könyvtár igazgatója ad-

ta át ünnepélyes keretek között a fogvatartottak részére.

A Bács-Kiskun Megyei Igazságügyi Hivatal szervezésében a Moldáv Köztársaság pártfogó felügyelőkből álló delegációja tett szakmai látogatást a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetben.

2008. JÚLIUS 3.

A Heves Megyei Bv. Intézetben látogatást tett az Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalának 21 fős csoportja, Habis László polgármester vezetésével. A látogatás során a vendégek betekintést nyertek a bv. intézet munkájába, megismerkedtek az intézet feladataival és célkitűzéseivel, majd megtekintették a személyi állomány és a fogvatartottak elhelyezési körletét. A látogatásról a Magyar Televízió Regionális stúdiója, az Egri Városi Televízió forgatócsoportja, továbbá a Heves Megyei Hírlap munkatársa készített tudósítást.

A Veszprém Megyei Bv. Intézet háromfős csapata részt vett a MH 54. Veszprém Légtérelenőrző Ezred által megren-

dezett – három napon át tartó, 108 km-es távon lezajlott – „nomád túlélő próbán”, ahol az összesített versenyben második helyezést ért el.

2008. JÚLIUS 7.

A Szegedi Fegyház és Börtön I. objektumában „Alkotások a rácsok mögött” címmel kiállítás nyílt, melyet Szabó Attila festőművész nyitott meg. A rendezvényről tudósítást készített a Szegedi Városi Televízió és a Rádió 88.

2008. JÚLIUS 12.

A Kalocsai Fegyház és Börtönben bemutatott tartott a XVI. Dunamenti Folklorfesztiválon résztvevő török és szerb tánc-csoport, továbbá a bátyai „DANUBIA” Ifjúsági Fúvószenekar klasszikus és modern műveket adott elő nagy sikerrel.

2008. JÚLIUS 14.

A Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézet barackjai objektuma kápolnájában nyílt meg Kiss-Kovács Klára, Kozák Éva és Munkácsi Zsuzsanna iparművészek kiállítása, amelynek keretében a kerámia-szakkörös fogvatartottak munkáit is bemutatták.

2008. JÚLIUS 14-18.

A büntetés-végrehajtási szervezet kezelésében lévő üdülők működtetésének tanulmányozása és a 2007. évi csereüdülés tapasztalatainak megbeszélése céljából háromfős cseh delegáció tartózkodott Magyarországon. A küldöttség vezetője Eva Forsterová, a prágai Rekreációs Központ vezetője volt. A vendégek megbeszéléseket folytattak magyar kollegáikkal, és látogatást tettek a Bv. Szervezet Továbbképzési és Rehabilitációs Köz-

pontjában, valamint a Veszprém Megyei Bv. Intézetben.

2008. JÚLIUS 16.

A pécsi Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézetében a Zöld Híd alapítvány „Mural Moral” csoportja a sétaudvaron lévő falfestmény készítésének a folyamatát mutatta be, amely után a Pécsi Fund Cigány Módszertani Bázis táncosai tartottak táncos előadást.

2008. JÚLIUS 18.

Az ORFK szervezésében a nagytétényi lőtérén rendezték meg a fegyveres szervek közötti sörétes puskalövélversenyt, a csapatversenyben a büntetés-végrehajtási szervezet csapata első helyezést ért el. A csapat tagjai Zakhar Tibor bv. alezredes (Bv. Szervezet Oktatási Központja), Molnár Gyula bv. őrnagy (Bv. Szervezet Oktatási Központja), Fodor Attila bv. zászlós (Fővárosi Bv. Intézet) és Tomán Albert bv. zászlós (Márianosztrai Fegyház és Börtön) voltak. Az egyéni versenyben Tomán Albert I. helyezést, Molnár Gyula pedig II. helyezést ért el.

2008. JÚLIUS 24.

A Szegedi Fegyház és Börtönben lépett fel Pogány Judit színművésznő, aki a „Pedig én jó anya voltam” című monodráját adta elő.

2008. JÚLIUS 28.

Az Alföldi Bútorgyárban 1988. július 28-án tüzesetben hősi halált halt Kovács Hegedűs Gábor bv. őrnagy és Szalay Árpád bv. alhadnagy emlékére a Szegedi Fegyház és Börtön, valamint a Nagyfa-Alföld Mezőgazdasági és Vegyipari Kft. vezetői és dolgozói – az elhunytak hozzá-

tartozói jelenlétében – koszorúzást tartottak az intézet oszlopcsarnokában elhelyezett emléktáblánál, továbbá a szegedi Belvárosi Temetőben koszorúkat és virágokat helyeztek el a hősi halottak sírjainál.

2008. JÚLIUS 29.

A Tiszalöki Országos Bv. Intézetben szakmai célú konzuli látogatást tett Ioan Fodorean, a Román Köztársaság főkonzulja, Székely Attila főkonzul-helyettes és Dr. Orbán János konzuli főtáncos. A vendégek a látogatás során tájékozódtak az intézetben elhelyezett román állampolgárságú fogvatartottak elhelyezési körülményeiről és esetleges problémáiról.

A Heves Megyei Bv. Intézetben elhelyezett női fogvatartottak húszfős csoportja Eger Belvárosában, illetve a Szépasszonyvölgyben takarítási, festési és parkosítási munkálatokban vett részt. Az eseményen jelen voltak Szelezcki János, Eger Megyei Jogú Város alpolgármestere, valamint az írott és elektronikus sajtó képviselői.

2008. AUGUSZTUS 5.

A Fővárosi Bv. Intézet I. objektumában a „Váradi Roma Café” adott nagysi-

kerű koncertet a fogvatartottak részére; az eseményről a sajtó képviselői tudósítást készítettek.

2008. AUGUSZTUS 8-13.

A büntetés-végrehajtás az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium szervezésében idén is képviseltette magát a Szi-

get Fesztivál programján. A Büntelmegelőzési Sátor részeként az érdeklődők betekintést nyerhettek a büntetés-végrehajtási szervezet tevékenységébe, illetve a Börtönmúzeum segítségével ismerhették meg a büntetés-végrehajtás múltját és jelenét. A sátorban kiállított fotókon keresztül lehetőség nyílt az Állampusztai Országos Bv. Intézet nyertes, az Országos Büntelmegelőzési Bizottság által támogatott projektjének megismerésére („a helyreállító igazságszolgáltatás érvényesülése” és „a bv. integrálása a település közösségi életébe”).

2008. AUGUSZTUS 11.

A Szegedi Fegyház és Börtönben az V. Dankó Pista Fesztivál zárásaként a Készenléti Rendőrség Zenekara koncertet adott a fogvatartottak részére.

2008. AUGUSZTUS 12-14.

A Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézetben látogatást tett a Magyar Helsinki Bizottság négyfős csoportja. A jogvédő szervezet képviselői pozitív tapasztalatokat szereztek a fogvatartás körülményeiről és az intézetben folyó szakmai munkáról.

2008. AUGUSZTUS 15.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben együttműködési megállapodást kötött az intézet és a Balassagyarmati Reménysugár Gyermekegység. A fogvatartottak zenés műsorral kedveskedtek az otthon megjelent lakóinak, majd az intézmény igazgatója részére átadták az önkéntes felajánlásokból összegyűjtött 105 ezer 800 forintot. Az együttműködési megállapodást kézjeggyével látta el Dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a bv. országos parancsnoka, valamint Barna János, a Nógrád Megyei Közgyűlés alelnöke is.

2008. AUGUSZTUS 21.

Az Állampusztai Országos Bv. Intézet löterén az „International Police Association” szervezésében nemzetközi lövészversenyt rendeztek, amelyen hat ország (Magyarország, Csehország, Lengyelország, Németország, Szlovákia és Románia) rendvédelmi szervei és a honvédség – 18, egyenként 4 fős – csapata vett részt. A magyar büntetés-végrehajtási szervezetet a Kalocsai Fegyház és Börtön, valamint az Állampusztai Országos Bv. Intézet csapata képviselte, s az összesített csapatversenyt az utóbbi nyerte meg.

2008. AUGUSZTUS 22.

A Fiatalkorúak Bv. Intézetébe látogatott a Nemzetközi Rendészeti Akadémia (ILEA) kazah, kirgiz és üzbegek hallgatói-

nak 25 fős csoportja. A látogatást követően a FBI ILEA igazgatója levelében köszönte meg a látogatást, és külön kiemelte a munkatársak magas szintű előadását és bemutatóját az intézet működéséről, életéről.

A Tolna Megyei Bv. Intézetben a helyi rendvédelmi szervek csapatainak részvételével kispályás labdarúgó tornát szerveztek. Első helyezett a Szekszárdi Városi Rendőrkapitányság csapata lett, a házigazdák másodikok lettek.

2008. AUGUSZTUS 23.

Egerben, a városban működő rendvédelmi szervek rendezésében megtartották a „II. Egri Kéklámpás Nap”-ot. A rendezvényen – amelyet Habis László polgármester nyitott meg – a Heves Megyei Bv. Intézet információs sátrat állított fel, valamint az intézeti akciócsoport a társszervekkel közösen baleset- és bűnmegelőzési szimulációs gyakorlatot mutatott be.

2008. AUGUSZTUS 26.

A Váci Fegyház és Börtönbe, valamint a Duna-Mix Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft-be látogatott Dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a bv. országos parancsnoka, valamint Csampa Zsolt országgyűlési képviselő, az Országgyűlés Honvédelmi és Rendészeti Bizottságának tagja. A vendégeket az intézet parancsnoka tájékoztatta az intézet múltjáról, jelenlegi helyzetéről, a kft. ügyvezető igazgatója pedig bemutatta a gazdálkodó szervezet fő tevékenységi köreit és a munkáltatási lehetőségeket.

2008. AUGUSZTUS 27.

A Budapesti Fegyház és Börtönben fogvatartotti fórumot tartottak. A progra-

mon 380 fogvatartott az őket érintő legfontosabb kérdésekre kapott választ az intézet parancsnokától. A fórumon részt vett Dr. Kókényesi Antal bv. altábornagy, a bv. országos parancsnoka.

2008. AUGUSZTUS 28.

Püspökszilágyon rendezték meg az MH Támogató Dandár által szervezett XIV. Nemzetközi, Regionális Járőrbajnokságot, amelyen a büntetés-végrehajtási szervezet női és férfi járőrcsapata is részt vett. (A csapatokat a Fővárosi Bv. Intézet, a Budapesti Fegyház és Börtön, valamint a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet személyi állományának tagjai alkották.) A büntetés-végrehajtási szervezet férfi csapata a regionális bajnokságon az V. helyezést érte el, a női csapat pedig a IV. helyen végzett, utóbbi elnyerte a Fővárosi Katasztrófavédelmi Igazgatóság igazgatójának különdíját. A bv. or-

szágos parancsnokának különdíját, egy emlékkupát az MH Támogató Dandár férfi csapata kapta.

2008. AUGUSZTUS 29-31.

A második alkalommal megrendezett gyulai Várkeri Vigasságok főzőversenyén a Békés Megyei Bv. Intézet öt-fős EVSZ-es csapata is részt vett. A Bog-Rács néven nevezett csapatot Ambrus György bv. zászlós konyhavezető, szakácmester készítette fel. Annak ellenére, hogy a csapat tagjai különböző területeken dolgoznak az intézetben, a fogvatartottaktól nem volt idegen a gasztronómia világa, mivel korábban többen is elvégezték a helyben indított pék szaktanfolyamot. A Bog-Rács csapat tagjai – a legvidámabb csapatként – a zsűri különdíját kapták meg.

2008. SZEPTEMBER 1.

Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordiná-

ciós helyettese nyitotta meg a 2008/2009. tanévet a Bv. Szervezet Oktatási Központjában. Az évnyitónak az adott különös jelentőséget, hogy kezdetét vette az új, 14 hetes alapfokú szaktanfolyami képzés, amelynek célja a büntetés-végrehajtási szervezet állományába kinevezett tisztek, főtisztek, zászlósok, tiszthelyettesek és felsőfokú állami iskolai végzettséghez kötött álláshelyekre kinevezett közalkalmazottak alapismereti szintű felkészítése.

2008. SZEPTEMBER 3.

A Tiszalóki Országos Bv. Intézetbe látogatott Dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a bv. országos parancsnoka és Csampa Zsolt országgyűlési képviselő, az Országgyűlés Honvédelmi és Rendészeti Bizottságának tagja. A vendégeket az intézet parancsnoka tájékoztatta a „PPP” konstrukcióban létesített intézet helyzetéről, aktuális feladatairól.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben szakmai vetélkedőt rendeztek. A rendezvényen 3 fős csapatokkal képviseltette magát a Váci Fegyház és Börtön, a Márianosztrai Fegyház és Börtön, a Heves Megyei Bv. Intézet, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön, valamint az Ipoly Cipőgyár Kft. A verseny előjárója és a bíráló bizottság elnöke Dömény Sándor bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese volt. A megoldandó feladatok között szakmai elméleti kérdések, gy-

akorlati feladat-végrehajtás, továbbá elméleti és gyakorlati villámkérdések szerepeltek. A versenyt a Balassagyarmati Fegyház és Börtön 1. számú csapata nyerte meg.

2008. SZEPTEMBER 4.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézetben a VIDOR fesztivál keretében nagy sikerű színházi előadást tartott a DUMASZÍNHÁZ, Lorán Balázs közreműködésével.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön lakóinak képzőművészeti munkáiból nyílt kiállítás csütörtökön Budapesten, a Hotel

Hélia Galériájában. Az „Alkotások rácsok nélkül” című tárlaton festmények, makettek, grafikák és miniatűrök is láthatók.

2008. SZEPTEMBER 5.

Az Ügyészek Országos Egyesületének meghívására Magyarországon tartózkodó Német Szövetségi Legfőbb Ügyészség 35 fős delegációja, Dr. Ralf Mannich szövetségi legfőbb ügyész-helyettes vezetésével látogatást tett a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben, illetve a Pálhalmi Agrospeciál Kft. szervezeti egységeiben.

2008. szeptember 5.

A büntetés-végrehajtási szervezet napja központi ünnepségét a Márianosztrai Fegyház és Börtönben tartották meg. A rendezvény – amelyen 64 fő kapott magasabb szintű elismerést – előljárója Dr. Draskovics Tibor igazságügyi és ren-

dészeti miniszter volt. Az ünnepségen részt vett Juhász Gábor az IRM államtitkára is.

Dr. Draskovics Tibor – a Márianosztrai Fegyház és Börtön fennállásának 150 éves évfordulója alkalmából – „a Büntetés-végrehajtásért” kitüntető zászlót adomá-

nyozta az intézet részére, tekintettel a személyi állomány kimagasló színvonalon végzett szakmai munkájára, közösségi erejére és az igazságszolgáltatás-, a közrend- és a közbiztonság ügye iránti elkötelezettségére. A rendezvény – a Pálos Rend pápai áldásának 700 éves évfordulója okán is – a Dr. Beer Miklós váci püspök celebrálta szentmisével zárult.

2008. SZEPTEMBER 6.

A büntetés-végrehajtás személyi állománya és családtagjaik az ORFK Rendészeti Szervek Kiképző Központja Vágóhíd utcai objektumában ünnepelték meg a 13. Szent Adorján-napot. Dr. Draskovics Tibor igazságügyi és rendészeti miniszter, továbbá Dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, országos parancsnok köszöntőjét egész napos – szakmai bemutatókkal, sportversenyekkel, zenés és táncos műsorokkal tarkított – program követte. A nagy sikerű sport-, illetve kulturális rendezvényen mintegy háromezren vettek részt.

2008. SZEPTEMBER 8.

Sólyom László köztársasági elnök – az igazságügyi és rendészeti miniszter előterjesztésére – büntetés-végrehajtási vezérőrnaggyá léptette elő Dömény Sándor bv. dandártábornokot. Az elismerés ünnepélyes átadására szeptember 16-án került sor a Sándor Palotában.

2008. SZEPTEMBER 9.

A Veszprém Megyei Bv. Intézetben a biblia éve alkalmából régi és különleges bibliákból nyílt kiállítás. Az intézet lelkesze nyitotta meg a tárlatot, amelyet a fogvatartottak és a személyi állomány tagjai is megtekintettek.

2008. SZEPTEMBER 11.

A német–magyar IPA csereprogram keretében – a Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság szervezésében – német és magyar rendőrök tettek szakmai látogatást a Nagyfai Országos Bv. Intézetben. A vendégek megtekintették a fogvatartottak elhelyezési körleteit, valamint a krónikus utókezelő részleget.

Bv. Szervezet Oktatási Központja és a Márianosztrai Fegyház és Börtön szervezésében az intézet löterén rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2008.

évi országos lóbjajnokságát. A versenyen 36 csapat 144 versenyzője vett részt. A résztvevők négy fegyvernemben és négy versenyszámban mérhették össze tudásukat. A csapatverseny első helyét a Baranya Megyei Bv. Intézet nyerte meg.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézetben az intézet és a győri Bercsényi Miklós Közlekedési Középiskola és Sportiskola Módszertani Központ együttműködési megállapodást írt alá. Az intézet a 2008/2009. tanévtől bekapcsolódik a rendészeti orientációs oktatást választó középiskolai osztályok speciális képzésébe. A büntetés-végrehajtási ismeretek oktatásának célja egyrészt a térségben élő fiatalok elhelyezkedési lehetőségeinek bővítése tanulmányaik befejezése után, másrészt a büntetés-végrehajtás tervszerű személyzeti utánpótlásának biztosítása.

2008. szeptember 12.

A Veszprém Megyei Bv. Intézet alapításának 150. évfordulója tiszteletére az intézetben ünnepélyes állománygyűlést tartottak, amelynek előjárója Juhász Gábor rendészeti államtitkár volt. A rendezvényen részt vett Dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a bv. or-

szágos parancsnoka, jelen voltak továbbá a megye és a város igazságszerveinek vezetői, az intézet korábbi parancsnokai, valamint a személyi állomány nyugállományú és aktív tagjai. Az ünnepség keretén belül

miniszteri, országos parancsnoki és helyi elismeréseket adtak át, megnyitották a börtön történetét és tárgyi emlékeit bemutató állandó kiállítást, valamint bemutatták az évforduló tiszteletére megjelentetett színes kiadványt. Az ünnepségen a Magyar Légierő Zenekara működött közre.

2008. SZEPTEMBER 12.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben negyedik alkalommal rendezték meg a „Szent Adorján-napi Foci Kupát”. A versenyben 14 csapat, közöttük hat bv. szerv csapata vett részt. A sporteseményen a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát Dömény Sándor bv. vezérőrnagy, a bv. országos parancsnokának biztonszági és fogvatartási helyettese képviselte. A kupát a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön nyerte meg.

2008. SZEPTEMBER 13.

A Miskolci Rendészeti Szakközépiskolában rendezték meg az IRM tanintézetek sportbajnokságát, melyen a büntetés-végrehajtási szervezetet a Bv. Szervezet Oktatási Központjának 5 fős csapata képviselte Zakhar Tibor bv. alezredes, igazgató vezetésével. A csapat tagjai – az első két hely megszerzésével – a léghuska lövészetben érték el a legjobb eredményt.

2008. SZEPTEMBER 14.

A Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézet baracskai objektumának lelkipászto-

ra vezetésével az intézetben elhelyezett fogvatartottak 3 fős csoportja részt vett a Délpesti Református Egyházmegye monori presbiteri konferenciáján, ahol a résztvevők a börtönlelkészi szolgálat működéséről, valamint a fogvatartottak reintegrációjának elősegítéséről folytattak eszmecsere-t. Az említett fogvatartotti csoport vallásos versek és énekek előadásával színesítette a rendezvény programját.

2008. SZEPTEMBER 15.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön fogvatartottjainak munkáiból a városi művelődési házban nyílt kiállítás, amelyet Csemniczky Zoltán szobrászművész, a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ igazgatója és Lencsés Zsolt festőművész nyitott meg. Mint kiderült: a kiállítás egy alkotósorozatot nyit meg, mert a börtön és a városi ArtTéka egyesület nyertes pályázatát felhasználva felújíthatják az intézet kápolnáját, a freskófestésben pedig részt vesznek a fogvatartottak is.

Összeállította: Kovács Krisztina Emma

Deák Ferenc István

Ajánló

Barcsi Antal: Gyermekvédelmi útmutató. Módszerek és ajánlások a gyermekvédelemmel foglalkozóknak. Szeged. Mozaik Kiadó. 2007. 96 oldal. 1200 Ft.

Európa legcivilizáltabb társadalmában számos kutatás, elemzés, gazdaságossági számítás alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a társadalom gazdaságilag egyik leghatékonyabb beruházása a gyermek- és ifjúságvédelem eredményességének segítése, a fiatalok önálló életkezdésének támogatása.

A kiadvány célja, hogy a nevelési-oktatási intézményekben gyermek- és ifjúságvédelmi feladatokkal megbízott felelősök, továbbá a gyermek- és ifjúságvédelemmel más területeken felelős munkakörben dolgozó és a téma iránt érdeklődő szakemberek áttekintést kapjanak a gyermek- és ifjúságvédelem egyes átfogóbb kérdéseiről, fontosabb elemeiről.

A könyv ismerteti a gyermekeket veszélyeztető, elsősorban a kábítószerrel kapcsolatos folyamatokat, a megelőzést szolgáló kezdeményezéseket, az egyes hatékony módszereket. A kötet jól érzékelteti, hogy milyen sokféle – mennyiségben és minőségben is jelentős – tudásanyag szükséges ahhoz, hogy a gyermekvédelmi munka konkrét eredményekkel is járó interperszonális folyamataira sor kerülhessen, s bemutatja azt is, hogy ez a munka rendkívül intenzív szakmai és szakmaközi együttműködést igényel.

A rövidsége, tömörsége törekvő kiadvány a gyermekvédelemmel foglalkozó szakemberek hasznos segédeszközévé válhat.

Gereben Ágnes: Beszélgetések a GULAG-ról. Bp. Helikon Kiadó. 2008. 428 oldal. 2990 Ft.

A könyv sokrétűen – eddig kevésbé feltárt módokon keresztül – mutatja be a szovjet büntetőtáborok történetét.

A kötet tartalma négy fejezetre oszlik. A „Lágervilág kialakulása” című fejezet a szovjet táborrendszer születését, több évtizedes működésének dokumentált krónikáját állítja az olvasó elé. A „Büntelen bűnösök: a kollektív megtorlás” című anyagrész a krími tatárok és a németek deportálása kapcsán, illetve a pünkösdisták sorsáról szólva a Szovjetunióban megvalósult etnikai és vallási diszkrimináció történetét idézi fel. Külön ír a szerző a „GULAG gyermekeiről”, vagyis a gyermek- és fiatalkorúakkal szemben rendszeresített intézményes megtorlásról, amely már 1917-ben, a GULG kialakulásakor megkezdődött. A második és a harmadik rész mindenképp azokat a beszélgetéseket eleveníti fel, amelyeket a szerző az elmúlt két évtizedben a szovjet koncentrációs táborok túlélőivel folytatott. Különböző nemzetiségű, más-más előéletű, nagyon eltérő habitusú emberek vallomásai ezek. Maguk a vallomások is nagyon sokféle természetesen: hol megrendítő, hol bölcs, hol szenvedélyesek. A negyedik fejezet a szovjet büntetőtáborok intézményrendszerét tekinti át.

A fényképekkel illusztrált, rendkívül informatív, ugyanakkor olvasmányosan megírt – a 2008-as könyvhétre megjelentetett – kiadvány az olvasók széles rétegének érdeklődésére számíthat.

Javítóintézet, család, gyermekvédelem. Szerk. Papházi Tibor. Bp. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. 2004. 239 oldal. (Kapocs könyvek 4.) 1690 Ft.

A kötet négy nagyobb lélegzetű tanulmányt tartalmaz. Közülük három a javítóintézetekkel, egy pedig a gyermekvédelemmel kapcsolatos témákban született.

Hegedűs Judit tanulmánya, amely a „Család – erőszak – iskola a fiatalok bűnelkövetők életében” címet viseli, négy témát jár körbe: a gyermekkorban elszenvedett bántalmazás hatásait, a fiatalok prostitúáltak gyermekkorát, az iskola felelősségét a bűnelkövetővé válásban, illetve a javítóintézeti fiatalok beilleszkedési nehézségeit. Lénárd Krisztina és Rácz Andrea dolgozata a javítóintézeti nevelés – mint támogató intézmény – dezintegrációs hatásait vizsgálja. Hatvani Erzsébet és Papházi Tibor tanulmánya a „Deviancia és szociális fogyatékoság. A javítóintézetekből elbocsátottak utánkövetéses vizsgálatának lehetőségei, tapasztalatai” címet viseli. A szerzők szerint a javítóintézeteket érdemes támogatni reszocializációs programjaikkal, sőt bővítésüknek vagy hasonló intézmény(ek) létrehozásának is lehet realitása. Minden olyan, a növekedékekhez „hozzáadott érték”, mely csökkenti az induló környezetükből eredő fogyatékoságukat, csökkenteni látszik a visszaesés esélyét is. Szikulai István dolgozata a gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utógondozásának és utógondozói ellátásának utánkövetéses vizsgálatát tartalmazza.

A kiadvány fontos elemzéseket, megállapításokat tartalmaz, jelentőségét növeli, hogy a javítóintézetekkel kapcsolatos témákban csak viszonylag kevés kutatás készült Magyarországon.

Roeders, Paul – Gefferth Éva: A hatékony tanulás titka. 2. kiadás. A hatékony tanítás és tanulás dinamikája. Bp. Trefort Kiadó. 2007. 215 oldal. 3500 Ft.

Több mint négy évtizede indult el világszerte egy mozgalom azzal a céllal, hogy a hagyományos, szemléltető–magyarázó oktatási módszereket (a frontális oktatást) felváltsák az iskolában a korszerű, a tanulók önálló ismeretszerzésére épülő tanítási–tanulási formák. A hetvenes évek végére már kikristályosodtak azok a módszerek (kiscsoportos tanulás, programozott oktatás stb.), amelyek alkalmasnak mutatkoztak az iskolai oktatás továbbfejlesztésére. Az lett volna a szerencsés, hogy ezek a tanulásszervezési formák széleskörűen elterjednek hazánkban. Sajnos nem ez történt: a csoportmunkára épülő tanítás–tanulást még ma sem eléggé alkalmazzák iskoláinkban.

A holland–magyar szerzőpáros könyve szisztematikusan dolgozza fel az iskolai kiscsoportos tevékenységek pszichológiai és pedagógiai háttérét, gyakorlati példákat ad a megvalósításhoz, illetve több tekintetben is támpontot nyújt a mai változó iskolai élet aktuális problémáinak megoldásához.

A szakkönyv egyrészt felhasználja a legfrissebb kutatási eredményeket, másrészt könnyen követhető módszereket, eszközöket ad az iskolai tanítási–tanulási folyamat ha-

tékony fejlesztéséhez. A könyvben ismertetett munkamódszerek a büntetés-végrehajtásban oktató tanárok, a fogvatartottak oktatásával, képzésével foglalkozó bv. szakemberek számára is figyelemre méltók, hiszen a például az együttműködésre való képesség, a kölcsönös bizalom kialakítása a börtönökben folyó oktató–nevelő munka egyik legfontosabb célja.

Tóth Zoltán: Szilánkok. Bp. 2006. 34 oldal. Kézirat. [Dedikált példány]

„Az Országos Parancsnokság könyvtárának, annak emlékére, hogy 65 évvel ezelőtt kezdtem meg a büntetés-végrehajtásnál négy évtizeden át tartó szolgálatomat. Budapest, 2008. április 2.” olvasható dr. Tóth Zoltán ny. bv. alezredes dedikálása a Szilánkok című kézirat címlapján.

Tóth Zoltán 1923-ban született Jászárokszálláson. Húszévesen, 1943-ban lett a Budapesti Magyar Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház díjnoka. 1944 novemberében behívták katonának, 1945 és 1948 között hadifogolyként élt, dolgozott a Szovjetunióban. Hazatérése után – a büntetés-végrehajtáshoz visszatérve – pénzügyesként számos intézetben látott el fontos feladatokat. 1957-ben áthelyezték a BVOP Pénzügyi és Ellenőrzési osztályára revizornak, később az illetménycsoport vezetőjévé nevezték ki. 1960-ban államvizsgázott az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. 1964, a büntetés-végrehajtásnak az IM-hez történő visszakерүlése után vezetőként sikeresen birkózott meg a megnövekedett feladatokkal. A 70-es években – többekkel együtt – pénzügyi ismeretek tankönyvet írt az RTF Bv. Tanszékének hallgatói számára. 1978-ban ment nyugdíjba, de még 1986-ig nyugdíjasként dolgozott. Tehát joggal mondhatjuk: Tóth Zoltán egész életét betöltötte a büntetés-végrehajtás szolgálatára.

Mit is tartalmaz a Szilánkok? A kézirat három részre tagolódik (I. Curriculum vitae, II. Kis történetek az ÁVH-ról, az államvédelmistákról, III. Pillanatképek 1956-ból).

A hol borús, hol humoros történetek kitűnően idézik fel az 50-es évek ma már érhetetlennek tűnő világát, és sok érdekes szakmatörténeti adalékkal szolgálnak.

Vajna Károly: Hazai régi büntetések. I-II. kötet. Bp. Pytheas Kiadó. 2007. 716 + 588 oldal. 35000 Ft. [Az 1906-os kiadás reprintje]

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Vajna Károly Hazai régi büntetések című munkája a magyar börtönügy irodalmának alapműve. (A mű szerzője, Vajna Károly kir. tanácsos, a Budapesti Kir. Gyűjtőfogház egykori igazgatója, az Országos Börtönügyi Múzeum létrehozója.)

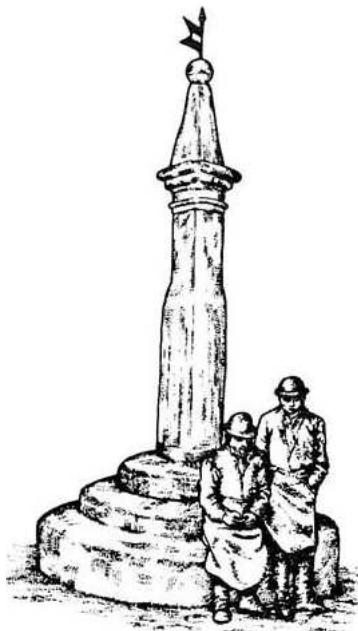
Az I. kötet tartalma öt részből áll. Az első három rész a szempci, a tallósi, illetve a szegedi fenyítőház történetét dolgozza fel. A negyedik rész két különleges büntetési nem: a hajóvontatás és a csatornaásás históriáját állítja középpontba. A Politikai foglyok című ötödik rész a protestáns gályarabok, továbbá a XIX. századi politikai foglyok történetéről szól, illetve bemutatja azokat a várbörtönöket (Munkács, Spielberg, Kufstein stb.), ahol a politikai fogság ítéleteket végrehajtották.

A II. kötet hét részre tagolódik. Az első rész témája a katonai büntetések, a második az iskolai fenyítés, a harmadik pedig a megszegyenítő és megbecstelenítő bün-

tetések (kaloda, pellengér stb.) A negyedik rész a kétféle halálbüntetés: az akasztás, illetve a keréketörés történetét mutatja be, Az ötödik rész a Hont vármegyei emberevő per (1782) krónikáját írja le. A Töredékek című hatodik részben egyéb, máshová be nem sorolható büntetésekről olvashatunk. Az utolsó rész a mű főbb témáihoz kapcsolódó okmányokat tekinti át.

A Hazai régi büntetések másolatban kikölcsönözhető a BVOP Szakkönyvtárából.

Pellengér
(Fertőrákos, Győr-Sopron m.)

*(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság
Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)*

PRISON REVIEW

Professional and scientific bulletin of the Hungarian Prison Service

Appears quarterly * Volume 27, Number 3

CONTENTS

STUDIES

1 Orsolya Czenczer: Education as a tool of resocialization in the juvenile facilities

13 Szabolcs Szitka: Research for new methods in the juveniles justice in order to assist their resocialization

21 Mária Bacsó - Pelcz: Health education in Tokol

25 Attila Kassai: Special pedagogical aspects of vocational training in prisons

34 Tibor Pintér: Possible social, mental reasons for developing criminal behaviour

47 Mária Surányi - Temesi: Protection of personal data at the Prison Service (General)

54 Zsuzsanna László: Imprisoned for life. Certain aspects of the regulation of the life imprisonment without parole in Hungary

63 Zoltán Hautzinger: Characteristics of the military prison law

FORUM

79 Attila Pap: New regulation in the regime for the segregation of first offenders?

PAST

81 The portrait gallery of the Hungarian prison affairs. Sándor Résző Ensel (1833 – 1899)

OUTLOOK

84 Ramóna Jancsák: Situation of women in prison abroad

91 Klára Király: News from the prison world

IN BRIEF

97 "From marginal situation to favourable position". Day of Patronage – September 4, 2008

99 Calendar of events (Compiled by Krisztina Emma Kovács)

BOOK SHELF

109 Ferenc István Deák: Reference

JUSTIZVOLLZUGS-RUNDSCHAU

Fach- und Wissenschaftliche Zeitschrift des ungarischen Justizvollzuges

Erscheint vierteljährlich * Dritter Band des Siebenundzwanzigster Jahrgangs

INHALT

STUDIEN

1 Orsolya Czenczer: Unterricht als Resozialisierungsmittel in den Jugendvollzugsanstalten

13 Szabolcs Szitka: Forschung der neuen Möglichkeiten in dem Jugendvollzug für die Resozialisierung der Jugendlichen

21 Mária Bacsó–Pelcz: Mentalhygiene-Gruppe in Tököl

25 Attila Kassai: Die speziellen pädagogischen Fragen der Ausbildung unter Gefängnisumständen

34 Tibor Pintér: Die eventuellen sozialen, mentalen Ursachen der kriminellen Verhaltensweisen

47 Mária Surányi–Temesi: Personendatenschutz im Justizvollzugsorganisation

54 Zoltán Hautzinger: Die Charakteristik des Militärvollzugsrechtes

63 Zsuzsanna László: Gefangen für die Ewigkeit. Die einzelnen Elemente der Regelung des lebenslangen Freiheitssentzuges in Ungarn

FORUM

79 Attila Pap: Neue Regimeregeln für die Separierung der Ersthäftlingen?

VERGANGENHEIT

81 Das Panoptikum des ungarischen Gefängniswesens Sándor Részó Ensel (1833 – 1899)

AUSBLICK

84 Ramóna Jancsák: Die Situation der weiblichen Gefangenen im Ausland

91 Klára Király: Nachrichten aus dem Gefängniswelt

IM KURZEN

97 „Aus der Peripherie zur Haupttrichtung“. Tag der Bewährungshilfe – 4 September 2008

99 Kalender (Zusammengestellt von Krisztina Emma Kovács)

BUCHERREGAL

109 Ferenc István Deák: Empfehlung

TARTALOM

TANULMÁNY – TAPASZTALATCSERE

---

1 Czenczer Orsolya: Az oktatás mint reszocializációs eszköz a fiatalok büntetés-végrehajtási intézeteiben

13 Szitka Szabolcs: Új lehetőségek felkutatása a fiatalok büntetés-végrehajtásában, reszocializációjuk elősegítése érdekében

21 Bacsoné Pelcz Mária: Egész-ségnevelő csoport Tökölön

25 Kassai Attila: A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtön-körülmények között

34 Pintér Tibor: A bűnözői magatartás kialakulásának lehetséges szocializációs, mentális okai

47 Surányiné Temesi Mária: A személyes adatok védelme a büntetés-végrehajtási szervezetnél (Általános felvetés)

54 Hautzinger Zoltán: A katonai büntetés-végrehajtási jog jellemzői

63 László Zsuzsanna: Örökké tartó rabság. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai

---

FÓRUM

---

79 Pap Attila: Új rezsimszabály az első bűntényesek elkülönítésére?

MÚLT

---

81 A magyar börtönügy arcképcsarnoka. Résó Ensel Sándor (1833 – 1899)

KITEKINTÉS

---

84 Jancsák Ramóna: A szabadságvesztés büntetésüket töltő nők helyzete külföldön

91 Király Klára: Hírek a börtönvilágból

RÖVIDEN

---

97 „Peremhelyzetből helyzetbe”. Pártfogás Napja – 2008. szeptember 4.

99 Eseménynaptár (Összeállította: Kovács Krisztina Emma)

KÖNYVESPOLC

---

109 Deák Ferenc István: Ajánló

Szent Adorján-nap 2008

(Részletek az 106. oldalon)

Ára: 500 forint